

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

“ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ”

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

Οι πολιτικές για την αντιμετώπιση του brain drain

Επιβλέπουσα: Καλλιόπη Σπανού

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Αντίκλεια Κολώνια

A.M.:171107

Αθήνα 2019

Πίνακας περιεχομένων

Συνοπμογραφίες	5
Περίληψη	7
Abstract	7
Λέξεις-κλειδιά	8
Key-words	8
Εισαγωγή	8
Μέρος 1: Το φαινόμενο: Η μετανάστευση εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ένα παλιό φαινόμενο	11
1.1 Η εξάπλωση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα	11
1.2 Ιστορικά στοιχεία	13
1.3 Φάσεις μετανάστευσης	15
1.4 Ορισμοί	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Κινητικότητα και Μετανάστευση στο πλαίσιο της Ε.Ε και της Παγκοσμιοποίησης	21
2.1 Η ευρωπαϊκή διάσταση	21
2.2 Παγκοσμιοποίηση	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η σύγχρονη διαρροή εγκεφάλων από την Ελλάδα και τα χαρακτηριστικά της	28
3.1 Παράγοντες ώθησης και έλξης	28
3.2 Χαρακτηριστικά Ελλήνων πτυχιούχων μεταναστών	35
3.3 Η ανεργία στην Ελλάδα	36
3.4 Καταγραφή του φαινομένου	39

3.5 Σύγκριση παλιάς με νέα μετανάστευση	45
3.6 Αίτια	47
3.7 Συνέπειες	50
3.8 Παγκόσμια κατάταξη Ελλάδος	57
3.9 Η προσέγγιση των δικτύων	58
3.10 Η έννοια της Διασποράς	60
3.11 Η περίπτωση των Ελλήνων γιατρών	62
Μέρος 2: Οι πολιτικές αντιμετώπισης του brain drain	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η εγγραφή στην πολιτική ατζέντα	67
4.1 Η ελληνική περίπτωση	67
4.2 Οι Δημόσιες Πολιτικές γενικά	68
4.3 Δημόσια Ατζέντα	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Δημόσιες Πολιτικές για τη δημιουργία ευκαιριών επιστροφής ή ανασχεσης της διαρροής	73
5.1 Η πρώτη χρονικά Δημόσια Πολιτική	73
5.2 Ο θεσμός του Ακαδημαϊκού Υποτρόφου	76
5.3 Επιχειρησιακά Προγράμματα για Έρευνα	77
5.4 Δράσεις ΕΛΙΔΕΚ	79
5.5 Πρόγραμμα «Ερευνώ-Δημιουργώ-Καινοτομώ»	84
5.6 ΟΑΕΔ	85
5.7 ΕΣΠΑ 2014-2020	88
5.8 Υπέρ-Ταμείο Επιχειρηματικών Συμμετοχών	89
5.9 ΤΟΜΥ	90
5.10 Περιφερειακές Πολιτικές	91

5.11 Διεθνείς Πρακτικές ανά χώρα	96
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Ιδιωτικές Πρωτοβουλίες	112
Κριτική και προτάσεις πολιτικής	116
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	122
Βιβλιογραφία	124
Παραρτήματα	140

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1: Λόγοι που οδήγησαν τους Έλληνες πτυχιούχους για αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό	30
Πίνακας 2: Χώρες διαμονής και εργασίας στο εξωτερικό	32
Πίνακας 3: Οι δημοφιλέστερες πόλεις κατοικίας στο εξωτερικό	33
Πίνακας 4: Κάτοικοι άλλων χωρών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα	42
Πίνακας 5: Μεταναστευτικές ροές ανά έτος και ηλικιακή ομάδα	45
Πίνακας 6: Αποστολή και λήψη οικονομικής βοήθειας από και προς την Ελλάδα σε συνάρτηση με το φύλο και την ηλικία των ερωτώμενων	51
Πίνακας 7: Αιτήματα για αναβολή στράτευσης ανά έτος	76
Πίνακας 8: Ανώτατα όρια χρηματοδότησης κάθε ερευνητικού Έργου ανά Επιστημονική Περιοχή	81
Πίνακας 9: Χαρακτηριστικά χωρών με υψηλά ποσοστά brain drain	106
Πίνακας 10: Χώρες και αντίστοιχες δημόσιες πολιτικές	111

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Η.Π.Α : Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
- Ε.Ε : Ευρωπαϊκή Ένωση
- Ι.Ν.Ε : Ινστιτούτο Εργασίας
- Ε.Ο.Κ : Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
- Ι.Κ.Υ : Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών
- Τ.Π.Ε: Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών
- ΜΚΟ : Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
- Ο.Ο.Σ.Α : Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
- Υ.Π.Ε.Ξ : Υπουργείο Εξωτερικών
- Α.Μ.Ε.Α : Άτομα με Ειδικές Ανάγκες
- ΤτΕ : Τράπεζα της Ελλάδος
- ΚΕΠΕ : Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
- ΑΕΠ : Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
- ΑΔΙΠ : Αρχή Διασφάλισης
- ΕΛ.ΣΤΑΤ. : Ελληνική Στατιστική Αρχή
- Α.Ε.Ι : Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
- Τ.Ε.Ι : Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
- Ε.Σ.Υ : Εθνικό Σύστημα Υγείας
- ΕΜΠ : Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
- FMF: Fetal Medicine Foundation
- ΙΣΑ : Ιατρικός Σύλλογος Αθηνών

ΔΕΠ : Διοικητικό Επιστημονικό Προσωπικό
ΕΑΠ : Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
ΕΛΙΔΕΚ : Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας
ΔΕΘ: Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης
Ν.Δ : Νέα Δημοκρατία
ΣΥΡΙΖΑ : Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς
Φ.Ε.Κ : Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
ΕΛΚΕ : Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας
Ε.Π : Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΑΝΑΔ : Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού
ΕΔΒΜ : Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση
ΑΣΕΙ : Ανώτατο Στρατιωτικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
ΠΔΕ : Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων
ΕΣΠΑ : Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς
ΟΑΕΔ : Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
ΕΦΚΑ : Ενιαίος Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης
ΓΓΕΤ : Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας
ΤΟ.Μ.Υ : Τοπικές Μονάδες Υγείας
ΝΑΤΟ : Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου
Μ.Μ.Ε : Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΙΟΒΕ : Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών
ΞΑΕ : Ξένες Άμεσες Επενδύσεις
ΠΔΕ: Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων
κ.λπ. : και τα λοιπά

Περίληψη

Η φυγή επιστημόνων στο εξωτερικό, ως απόρροια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, έχει παγιωθεί με τον όρο «διαρροή εγκεφάλων» ή brain drain. Ως «διαρροή εγκεφάλων» ή brain drain ορίζεται η μετανάστευση νέων επιστημόνων από τις αναπτυσσόμενες χώρες στις αναπτυγμένες, με πρωταρχικό στόχο την εύρεση εργασίας. Το φαινόμενο αυτό που παρατηρείται έντονα στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια, δημιουργείται εξαιτίας της έλλειψης των κατάλληλων υποδομών για την πραγμάτωση των επιδιώξεων των πτυχιούχων της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Η αξιοποίηση των Ελλήνων πτυχιούχων από την εγχώρια αγορά εργασίας αποτελεί μονόδρομο, προκειμένου να ανασχεθεί το φαινόμενο και την ίδια στιγμή να ανακάμψει η χώρα από την τρέχουσα οικονομική κρίση, υιοθετώντας ένα νέο αναπτυξιακό μοντέλο, το οποίο θα προωθεί την έννοια της καινοτομίας και την εργασία εντάσεως γνώσης.

Η εργασία αναλύει το φαινόμενο της διαρροής επιστημονικού δυναμικού από την Ελλάδα, με βάση διαθέσιμα ποιοτικά όσο και ποσοτικά στοιχεία που προέρχονται από την εγχώρια και τη διεθνή βιβλιογραφία (πρώτο μέρος). Στην συνέχεια, επιχειρείται μία καταγραφή των δημοσίων πολιτικών που ασκούνται με στόχο την ανάσχεση του φαινομένου αυτού και προτείνονται εναλλακτικοί τρόποι επίλυσης του προβλήματος (δεύτερο μέρος).

Abstract

The migration of scientists from Greece, as a result of the economic crisis, has been well-known by the term “brain drain”. Brain drain is the definition of young scientists’ migration from developing countries to the developed ones. The main reason for this behaviour is to find an employment. This situation is very intense in our country, during the last years, because of the lack of the necessary infrastructure that graduates need in order to fulfill their goals.

The exploitation of Greek graduates from the domestic labour market is the only solution to this problem. Brain drain should be tackled and at the same time Greece must recover from the current economic crisis, by adopting a new development model, which will promote innovation and knowledge-based employment.

The aim of this paper is to explain the brain drain phenomenon in Greece, with qualitative and quantitative data, resulting from domestic and international references. At the second part, public policies, in Greece and worldwide, concerning the management of this phenomenon, are analysed and alternative solutions are also proposed.

Λέξεις-Κλειδιά

Διαρροή εγκεφάλων, ανεργία, υψηλά καταρτισμένο προσωπικό, Ελλάδα, μετανάστευση, χώρες προέλευσης, χώρες υποδοχής

Keywords

Brain drain, unemployment, highly qualified personnel, Greece, immigration, origin countries, host countries

Εισαγωγή

Η οικονομική κρίση που μαστίζει τη χώρα από τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας και τα δραστικά μέτρα λιτότητας που ακολούθησαν, είχαν ως επακόλουθο την μαζική μετανάστευση νέων σε ηλικία Ελλήνων πολιτών με αυξημένα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα. Η μετανάστευση αυτή αποτελεί ένα εξελισσόμενο και μείζον φαινόμενο των ημερών μας. Πρόκειται για ένα πεδίο, το οποίο είναι ρευστό και δυναμικό, καθώς μεταβάλλεται διαρκώς. Από πλευράς αναγκαίων πολιτικών αντιμετώπισης, οι σχετικές μελέτες-έρευνες είναι περιορισμένες, εντός των ελληνικών συνόρων. Με το πέρασμα του χρόνου όμως, η επιστροφή των νέων αυτών Ελλήνων, κρίνεται πιο επιτακτική από ποτέ άλλοτε στο παρελθόν, καθώς ο πληθυσμός της χώρας συρρικνώνεται ραγδαία εξαιτίας του δημογραφικού προβλήματος. Πέραν όμως από την ποσοτική διάσταση, συνυπάρχει και η ποιοτική διάσταση της αναγκαιότητας επαναπατριsmού των νέων Ελλήνων. Οι άνθρωποι αυτοί συχνά έχουν διαπρέψει στις χώρες όπου πραγματοποίησαν την επαγγελματική τους σταδιοδρομία, και θεωρείται ότι δύνανται να συνεισφέρουν τα μέγιστα στην αναπτυξιακή προοπτική της χώρας, προκειμένου να ξεφύγει από την ύφεση που την ταλανίζει εδώ και μία δεκαετία περίπου.

Πέραν όμως αυτού, που αποτελεί ίσως το συχνότερο επιχείρημα, η φυγή νέων σε ηλικία ανθρώπων έχει πολλαπλές και μεσο-μακροπρόθεσμες επιπτώσεις και σε άλλες πλευρές της πορείας της χώρας, όπως για παράδειγμα στο ήδη σημαντικό δημογραφικό πρόβλημα και στο στενά συνδεδεμένο με αυτό ασφαλιστικό σύστημα.

Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, το διακύβευμα της επιστροφής των νέων και ταλαντούχων Ελλήνων επιστημόνων που βρίσκονται και εργάζονται στο εξωτερικό, περιλαμβάνεται συχνά στη δημόσια ατζέντα. Πολλές φορές μάλιστα αποτελεί θέμα στο πεδίο της αντιπαράθεσης μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων. Στο επίπεδο της δημόσιας πολιτικής αναλήφθηκαν διάφορες πρωτοβουλίες οι οποίες δήλωναν ως στόχο την συγκράτηση των νέων επιστημόνων στη χώρα. Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στο να αναδείξει το πρόβλημα στις διάφορες διαστάσεις του, αλλά και το πως το πολιτικο-διοικητικό σύστημα αντέδρασε προκειμένου να το αντιμετωπίσει. Πράγματι, εμφανίστηκαν διάφορες πολιτικές και προγράμματα τα οποία αξίζει να καταγραφούν και να αναλυθούν ως προς τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τόσο το πρόβλημα όσο και τις λύσεις.

Η εργασία οργανώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο ορίζεται το φαινόμενο της μετανάστευσης του εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού (ιστορική προέλευση, το πλαίσιο το οποίο ορίζουν η Ε.Ε και η Παγκοσμιοποίηση, και η ελληνική περίπτωση) και στο δεύτερο όπου αναφέρονται οι πολιτικές για την αντιμετώπισή του (δημόσιες πολιτικές στην Ελλάδα και διεθνώς, καθώς και εγχώριες ιδιωτικές πρωτοβουλίες). Στην συνέχεια, πραγματοποιείται κριτική επί των εφαρμοζόμενων Δημοσίων Πολιτικών για το συγκεκριμένο ζήτημα, ενώ αναφέρονται και άλλες προτάσεις πολιτικής. Η αξιολόγηση των αναφερόμενων Δημοσίων Πολιτικών, πραγματοποιείται σε περιορισμένη κλίμακα, καθώς πολλές από αυτές δεν έχουν ακόμα ολοκληρωθεί. Όλες πάντως κινούνται προς την σωστή κατεύθυνση, στην προσέλκυση δηλαδή των νέων Ελλήνων ταλαντούχων πτυχιούχων που αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αποτυπωθεί το φαινόμενο της διαρροής επιστημονικού προσωπικού στο εξωτερικό, στις πραγματικές του διαστάσεις, τόσο ποιοτικές όσο και ποσοτικές. Η ένταξη του brain drain στο δημόσιο διάλογο, σηματοδοτεί μία εποχή κατά την οποία όλες οι πολιτικές δυνάμεις της χώρας το αναγνωρίζουν ως πρόβλημα, και προτείνουν από την πλευρά τους τις πλέον

ενδεδειγμένες λύσεις για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Οι Δημόσιες Πολιτικές που έχουν αναληφθεί επικεντρώνονται στον κλάδο των Ακαδημαϊκών και Ερευνητών, ενώ η διαρροή εγκεφάλων παρατηρείται στο σύνολο σχεδόν των επιστημονικών κλάδων της χώρας μας.

Μέρος πρώτο: Το φαινόμενο: Η μετανάστευση εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού

Ο διεθνής όρος “brain drain” έγινε για πρώτη φορά γνωστός τη δεκαετία του 1950, λόγω της μετανάστευσης που πραγματοποιήθηκε τότε με προορισμό τις Η.Π.Α. Οι μετανάστες, οι οποίοι προέρχονταν από το Ηνωμένο Βασίλειο, τον Καναδά και την πρώην Σοβιετική Ένωση, ήταν επιστήμονες. Στις μέρες μας ο όρος αυτός χρησιμοποιείται, ως μία γενικότερη έννοια προκειμένου να περιγράψει τη διεθνή κίνηση ανθρώπινου κεφαλαίου¹ από τις αναπτυσσόμενες προς τις αναπτυγμένες χώρες. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, δημιουργήθηκε έντονος διάλογος γύρω από το ζήτημα αυτό. Επικρατούσε η αντίληψη ότι η μετανάστευση υψηλά καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού ήταν επιζήμια για τις χώρες προέλευσης. Οι περισσότεροι οικονομολόγοι, και κυρίως ο Bhagwati και οι ακόλουθοί του, διατύπωσαν τις εξής απόψεις:

- Η διαρροή εγκεφάλων αποτελεί κυρίως αρνητική εξωτερικότητα, η οποία επιβάλλεται σε αυτούς που παρέμειναν στη χώρα προέλευσης
- Οδηγεί σε ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, με τις πλούσιες χώρες να γίνονται πλουσιότερες και τις φτωχές φτωχότερες
- Σε επίπεδο πολιτικής, η διεθνής κοινότητα θα έπρεπε να επιβάλλει ένα μηχανισμό, κατά τον οποίο θα αποζημιώνονται οι χώρες αποστολής, μέσω π.χ. της επιβολής ενός φόρου επί των εγκεφάλων², ο οποίος θα κατανέμεται διεθνώς³

¹Ατόμων με Ανώτατη Εκπαίδευση

²Ο λεγόμενος “taxonbrains”

³(Rapoport, p.1, διαθέσιμο στο http://www.siepr.stanford.edu/Papers/briefs/policybrief_apr02.pdf)

Μετά τη δεκαετία του 1980, παρατηρείται μία ενίσχυση του φαινομένου. Το brain drain ενδυναμώνει την εγχώρια εκπαίδευση, καθώς αυτή θεωρείται καλή, αφού μπορεί και εξάγει φοιτητές⁴.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ένα παλιό φαινόμενο

1.1 Η εξάπλωση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

Γύρω στα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας, το γενικότερο κλίμα που επικρατούσε στο εσωτερικό της χώρας ήταν αυτό της συγκρατημένης, αισιοδοξίας. Οι ρυθμοί ανάπτυξης που παρουσίαζε η Ελλάδα κυμαίνονταν στο μέσο όρο των υπολοίπων κρατών-μελών της Ε.Ε. Το ποσοστό ανεργίας κινούνταν σε φυσιολογικά επίπεδα, ενώ από το 2004 και ύστερα, παρατηρήθηκε αισθητή μείωσή του. Το 2008 ξέσπασε η παγκόσμια οικονομική κρίση. Χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής, είναι το γεγονός ότι η ύφεση στην παγκόσμια και μετέπειτα στην ευρωπαϊκή οικονομία δεν επηρέασε άμεσα τη χώρα μας. Μάλιστα, το 2008 η Ελλάδα σημείωσε ανάπτυξη 1,3%, όταν ο αντίστοιχος δείκτης στην ευρωζώνη ήταν μόλις 0,4%. Ίσως, ορμώμενοι από το γεγονός αυτό πολλοί πίστεψαν ότι η Ελλάδα δεν θα επηρεαστεί ιδιαίτερα από την παγκόσμια κρίση (Βαρουφάκης, σελ. 40).

Όταν πραγματοποιήθηκε η μεταφορά της κρίσης από τον χρηματοοικονομικό τομέα στην πραγματική οικονομία, ο ρυθμός παγκόσμιας ανάπτυξης κατέστη αρνητικός, για πρώτη φορά στα χρονικά μετά τη μεγάλη ύφεση της δεκαετίας του 1930. Οι κυβερνήσεις και οι κεντρικές τράπεζες των κρατών αντέδρασαν μειώνοντας τα επιτόκια και αυξάνοντας το ελάχιστο ποσό των εγγυημένων τραπεζικών καταθέσεων, σε μια προσπάθεια τόνωσης της ρευστότητας. Οι επεκτατικές δημοσιονομικές πολιτικές που υιοθετήθηκαν από τις κυβερνήσεις οδήγησαν στην αύξηση του δημόσιου χρέους. Σε αποτέλεσμα όλων των παραπάνω, οι διεθνείς οίκοι αξιολόγησης ξεκίνησαν να εξετάζουν τη φερεγγυότητα και τον πιστωτικό κίνδυνο των χωρών. Έτσι, ενώ μέχρι και το 2008 η Ελλάδα λογιζόταν εξίσου αξιόπιστη με όλες τις υπόλοιπες χώρες της ευρωζώνης, από το δεύτερο μισό του 2009 το σκηνικό άλλαξε άρδην. Αξιολογήθηκε ως η χώρα με την μικρότερη πιθανότητα ελέγχου του διογκούμενου χρέους της, από την στιγμή που η υπερχρέωση του ελληνικού

⁴(Rapoport, p.1, διαθέσιμο στο http://www.siepr.stanford.edu/Papers/briefs/policybrief_apr02.pdf)

δημοσίου έκανε την εμφάνισή της στη διεθνή οικονομική σκηνή (Βαρουφάκης, σελ. 41).

Η Ελλάδα μαζί με την Πορτογαλία και την Ιρλανδία υιοθέτησαν προγράμματα λιτότητας. Η εμπειρία κάθε χώρας αποτιμήθηκε ξεχωριστά, καθώς οι οικονομικοί, πολιτικοί και θεσμικοί παράγοντες διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Η Ιρλανδία και η Πορτογαλία παρουσίασαν σε σύντομο χρονικό διάστημα σημάδια ανάκαμψης, παρόλα τα περιοριστικά μέτρα, σε αντίθεση με τη χώρα μας που ακόμα παλεύει να ξεφύγει από την ύφεση (Hardiman, et al p.3).

Τα δανειακά προγράμματα είχαν ως αφετηρία τα έτη 2010 και 2011, υπό την εποπτεία της λεγόμενης «Τρόϊκας». Πρόκειται δηλαδή για το τρίγωνο που αποτελείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) (Hardiman et al, p.4).

Ο Κρατικός Προϋπολογισμός είχε διογκωθεί υπερβολικά⁵ και η πραγματική οικονομία ταλανιζόταν από την ολοένα και αυξανόμενη απώλεια θέσεων εργασίας. Την ίδια στιγμή, η χώρα αντιμετώπιζε δυσκολίες στη διαχείριση του υπέρογκου δημοσίου χρέους της, με ταυτόχρονη έλλειψη ρευστότητας στην ελληνική αγορά (Hardiman et al, pp.7-8). Η χώρα είχε εισέλθει σε έναν φαύλο κύκλο εξυπηρέτησης δανείων, αφού η δανειακή σύμβαση υπεγράφη προκειμένου να εξυπηρετηθούν παλαιότερα δάνεια (Hardiman et al, p.23).

Τα μέτρα λιτότητας περιλάμβαναν την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας, τις περικοπές δημοσίων δαπανών και τις ιδιωτικοποιήσεις. Τα παραπάνω μέτρα όμως, δεν ελήφθησαν με γνώμονα τις εκάστοτε ισχύουσες συνθήκες των εμπλεκομένων κρατών. Πολλές φορές μάλιστα, ήταν αντιφατικά και αντανακλούσαν τις ιδεολογικές προτιμήσεις των δανειστών, αντί για τις ρεαλιστικές προσδοκίες που προωθούν την οικονομική μεγέθυνση μίας χώρας (Hardiman et al, p.11).

⁵ Το γεγονός αυτό από μόνο του, δεν αποτελεί κάτι νέο για την Ελλάδα. η είσοδος της χώρας στην ζώνη του ευρώ εγκρίθηκε το 1999, παρά την ύπαρξη αδυναμίας στη διαχείριση των δημοσίων οικονομικών.

Ειδικότερα, στην ελληνική περίπτωση, οι περικοπές των δημοσίων δαπανών ήταν ιδιαίτερα έντονες. Το μεγαλύτερο πλήγμα δέχθηκε ο κλάδος της υγείας, αλλά και της παιδείας. Οι οργανικές θέσεις του προσωπικού μειώθηκαν σημαντικά, αφού σε κάθε πέντε αποχωρήσεις αντιστοιχούσε μία νέα πρόσληψη, με αποτέλεσμα την περαιτέρω υποβάθμιση των υπηρεσιών δημόσιας υγείας και παιδείας. Παράλληλα, ο τομέας των ερευνητικών δραστηριοτήτων επλήγη ανεπανόρθωτα, αφού μειώθηκε το ποσοστό του ΑΕΠ που αντιστοιχούσε στην Έρευνα και την Ανάπτυξη. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση της Έρευνας και της Καινοτομίας, αλλά κυρίως την μείωση του αριθμού των Ερευνητών σε Ερευνητικά Κέντρα και Ακαδημαϊκά Ιδρύματα.

Σύμφωνα με έρευνα του IOBE για τις επιπτώσεις της κρίσης στη δημόσια και ιδιωτική δαπάνη για την εκπαίδευση⁶, μετά το ξέσπασμα της κρίσης το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 18,3% και οι εκπαιδευτικές δαπάνες κατά 7%. Η συνολική εκπαιδευτική δαπάνη της Ελλάδος εκτιμάται στο 3,6% του ΑΕΠ, όταν ο μέσος όρος των κρατών-μελών της Ε.Ε κυμαίνεται στο 4,7%. Ειδικά για την Τριτοβάθμια εκπαίδευση, αντιστοιχεί στο 0,8% του ΑΕΠ.

Το 2011 αποτέλεσε, όχι μόνο για την Ελλάδα, αλλά για ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο, χρονιά ορόσημο. Όλες οι χώρες εισήλθαν σε έναν φαύλο κύκλο ύφεσης, εξαιτίας του χρέους. Οι οικονομικές πολιτικές που επιβλήθηκαν από την πλευρά των ευρωπαϊκών θεσμών επέτειναν την οικονομική κρίση που είχε ήδη δημιουργηθεί, θυμίζοντας κατά πολύ την ταραγμένη περίοδο της δεκαετίας του 1930 (Βαρουφάκης, σελ. 295). Η Ελλάδα όμως, αποτέλεσε τη χώρα που εγκλωβίστηκε περισσότερο από κάθε άλλη στην παγίδα του χρέους⁷ (Hardiman et al, p.13).

1.2 Ιστορικά στοιχεία

Η μετανάστευση σαν γενικότερη έννοια βρίσκεται στο DNA του ανθρώπου ήδη από την εποχή των τροφοσυλλεκτικών κοινωνιών. Όμως την εποχή εκείνη οι άνθρωποι μετανάστευαν συλλογικά σε ανεύρεση τροφής, σκεπτόμενοι το συλλογικό συμφέρον,

⁶ Η οποία φέρει τον τίτλο: «Εκπαίδευση στην Ελλάδα: Κρίση και εξέλιξη της δημόσιας και ιδιωτικής δαπάνης» και είναι διαθέσιμη στο <https://www.sofokleousin.gr/ereyna-tou-iove-gia-tis-epiptoseis-tis-krisis-sti-dimosia-kai-tin> ημ/νία προσπέλασης 27/04/2019

⁷ Και η Πορτογαλία βέβαια ήταν αρκετά ευάλωτη, καθώς βρέθηκε αντιμέτωπη με δυσεπίλυτα προβλήματα στο τραπεζικό της σύστημα.

και όχι ατομικά, όπως συμβαίνει στις μέρες μας. Αυτό άλλαξε κατά τη διάρκεια των νεότερων χρόνων, και πιο συγκεκριμένα από τη Βιομηχανική Επανάσταση και ύστερα, όταν η μετανάστευση δηλαδή κατέστη περισσότερο ατομικό φαινόμενο⁸.

Το φαινόμενο της διαρροής εγκεφάλων δεν αποτελεί σημείο των καιρών. Αντίθετα, πρωτοεμφανίστηκε στην Αρχαία Ελλάδα. Για την ακρίβεια, μέχρι το 300 π.Χ. οι επιστήμονες μετέβαιναν στην Αθήνα, προκειμένου να φοιτήσουν στην Ακαδημία του Πλάτωνα⁹ και στο Λύκειο του Αριστοτέλη¹⁰. Τα Ιδρύματα αυτά αποτέλεσαν πόλο έλξης, καθώς επρόκειτο για τα πρώτα που ιδρύθηκαν στο είδος τους, αναφορικά με την μάθηση και την έρευνα στον τότε γνωστό κόσμο. Από το 300 π.Χ. τα δεδομένα αλλάζουν και το κέντρο βάρους μετατοπίζεται στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, με συνέπεια πολλοί Έλληνες να μεταναστεύουν εκεί. Πρόκειται λοιπόν για την πρώτη περίπτωση ιστορικά διαρροής ελληνικού επιστημονικού προσωπικού. (Λαμπριανίδης, σελ. 27).

Τον 4^ο αιώνα π.Χ. οι Ρωμαίοι ζητούσαν Έλληνες γιατρούς. Για να τους προσελκύσουν, τους παρείχαν αρκετά προνόμια και κυρίως φοροαπαλλαγές. Έπειτα, κατά τον 8^ο αιώνα μ.Χ. συνεχίστηκαν οι πολιτικές προσέλκυσης επιστημονικού δυναμικού στην ευρωπαϊκή ήπειρο και κυρίως στην Μεγάλη Βρετανία. Αρκετά αργότερα, κατά τη διάρκεια του 16^{ου} αιώνα ο Ρώσος Τσάρος Ιβάν ο Τρομερός προώθησε την αποστολή των υπηκόων του νεαρής ηλικίας στο εξωτερικό, προκειμένου να αποκομίσουν περισσότερες γνώσεις. Απώτερος σκοπός του ήταν να επιστρέψουν τα άτομα αυτά στην πατρίδα τους μαζί με τις αποκτηθείσες γνώσεις και εμπειρίες τους. Ωστόσο βέβαια κανένας εξ' αυτών δεν επέστρεψε. Ο Τσάρος Μεγάλος Πέτρος μετά από χρόνια, κατάφερε να επαναπατρίσει στη Ρωσία ένα μεγάλο αριθμό επιστημόνων. Τον 16^ο αιώνα στην Μπολόνια της Ιταλίας εφαρμόστηκαν αυστηρά μέτρα για να αποφευχθεί η φυγή των επιστημόνων στο εξωτερικό¹¹. Τα μέτρα όμως αυτά δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα, καθώς ζημιώθηκε η ευρύτερη περιοχή από την απώλεια ανθρωπίνου κεφαλαίου. Στην συνέχεια, τον 19^ο αιώνα, παρατηρήθηκε έντονο κύμα μετακίνησης από τις Η.Π.Α προς την Αγγλία

⁸ (<https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/i-metanasteysi-ton-neon-i-oytopia-tis-ksenitias-ημ/για-προσπέλασης-20/12/2018>).

⁹ Ιδρύθηκε το 388 π.Χ.

¹⁰ Ιδρύθηκε το 335 π.Χ.

¹¹ Στα μέτρα αυτά περιλαμβάνεται και η εσχάτη των ποινών, δηλαδή η καταδίκη σε θάνατο.

και τον Καναδά αρχικά για σπουδές και στην συνέχεια για μόνιμη εγκατάσταση. (Jalowiecki and Gorzelak, 2007).

Επανερχόμενοι στο ελληνικό επιστημονικό δυναμικό, η μετανάστευση αυτού συνεχίστηκε στη διάρκεια των αιώνων που ακολούθησαν. Μετά την άλωση της Κων/πολης το 1453, οι εναπομείναντες λόγιοι της πρώην Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν. Δημοφιλείς προορισμοί αποδείχθηκαν οι μεγάλες πόλεις της Κεντρικής Ευρώπης, όπως η Βιέννη αλλά και η γειτονική Οδησός της τότε Ρωσίας¹². Με την μόρφωσή τους συνέβαλλαν με την σειρά τους στην Αναγέννηση, αλλά και στη δημιουργία φιλικού κλίματος προς τους υποδηλωμένους Έλληνες (κίνημα του φιλελληνισμού). Χαρακτηριστικό παράδειγμα οργάνωσης των Ελλήνων της διασποράς αποτέλεσε η ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας¹³.

Σύμφωνα με την άποψη των Anveduto και Brandi (2001), μέχρι και το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1918, οι μετανάστες προέρχονταν κυρίως από τις πιο φτωχές χώρες του κόσμου και μάλιστα ανήκαν σε κοινωνικές τάξεις που δεν διέθεταν ιδιαίτερη μόρφωση (Λαμπριανίδης, σελ. 28). Η μετανάστευση εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού τοποθετείται χρονικά μερικά χρόνια αργότερα, κυρίως στην ναζιστική πλέον Γερμανία. Αρκετοί επιστήμονες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Γερμανία εξαιτίας του απολυταρχικού χαρακτήρα του καθεστώτος και της μαζικής εξόντωσης των Εβραίων. Στα άτομα αυτά περιλαμβάνονταν οι γνωστοί σε όλους μας μεγάλοι επιστήμονες του προηγούμενου αιώνα, Άλμπερτ Αϊνστάιν και Σίγκμουντ Φρόιντ, που μετανάστευσαν στις Η.Π.Α. Μετά το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πολλοί Ευρωπαίοι εγκαταστάθηκαν στις Η.Π.Α, αφού οι πατρίδες τους είχαν καταστραφεί σχεδόν ολοκληρωτικά από τις εχθροπραξίες (Σεβρής, σελ. 214).

1.3 Φάσεις μετανάστευσης

Σε διεθνές επίπεδο η διαρροή εγκεφάλων κατηγοριοποιείται χρονικά σε τρεις (3) φάσεις. Κριτήριο για το διαχωρισμό αυτό αποτελεί η επίδραση που επιφέρει στις χώρες προέλευσης των μεταναστών. Η πρώτη περίοδος τοποθετείται χρονικά γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Στο αρχικό αυτό στάδιο, διατυπώθηκε η άποψη ότι το φαινόμενο αυτό επιφέρει ένα ουδέτερο αποτέλεσμα στις χώρες προέλευσης, ενώ

¹² Σήμερα η Οδησός αποτελεί πόλη της Ουκρανίας μετά την κατάρρευση της ΕΣΔΔ το 1989.

¹³ Τσάκωνας, σελ. 76, διαθέσιμο στο

<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7017/6736.pdf>

Ημ/νια προσπέλασης 19/02/2019).

τα οφέλη από την ελεύθερη μετανάστευση διαχέονται στο σύνολο της παγκόσμιας οικονομίας. Η δεύτερη φάση λαμβάνει χώρα την επόμενη δεκαετία, όταν αρχίζουν να γίνονται αντιληπτές οι αρνητικές συνέπειες στην εγχώρια αγορά εργασίας και γενικότερα στην τοπική οικονομία. Η τρίτη και τελευταία περίοδος εμφανίζεται λίγο πριν την αυγή της νέας χιλιετίας και χαρακτηρίζεται από την άποψη ότι οι χώρες εξαγωγής ανθρώπινου δυναμικού δύναται να αποκτήσουν οφέλη υπό προϋποθέσεις (Docquier and Rapoport, 2012, σελ. 682-683).

Όσον αφορά στην ελληνική περίπτωση, η μετανάστευση έχει τις ρίζες της σε πολιτικά αίτια, με σημείο εκκίνησης την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Μία μεγάλη μάζα Χριστιανών υπηκόων απομακρύνθηκε από την Ελλάδα. Εν συνεχεία όμως, κατά τη διάρκεια των δύο Παγκοσμίων Πολέμων, του Εμφυλίου που ακολούθησε και της Δικτατορίας, παρατηρήθηκε μαζική μετανάστευση Ελλήνων, εξαιτίας των πολιτικών αναταραχών που επικρατούσαν στο εσωτερικό της χώρας. Από την άλλη όμως, υφίσταται και μία διαφορετική προσέγγιση, η οποία εστιάζει στα οικονομικά κίνητρα της μετανάστευσης, θέτοντας την πολιτική κατάσταση της χώρας σε δεύτερη μοίρα. Ειδικά τα σύγχρονα μεταναστευτικά ρεύματα υπαγορεύονται από τις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις. (Χασιώτης, σελ. 17-19).

Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, η δεύτερη φάση της ελληνικής μετανάστευσης συντελέστηκε κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 και αφορούσε κυρίως ανειδίκευτους εργάτες και αγρότες. Αιτία της μετανάστευσης αυτής ήταν η υπερβάλλουσα προσφορά εργασίας, καθώς επρόκειτο για την λεγόμενη γενιά των

babyboomers¹⁴, αλλά και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο που επικρατούσε τότε. Στην πορεία των επόμενων δεκαετιών, οι νέοι Έλληνες που είχαν μεταβεί στο εξωτερικό για σπουδές, κατά το μεγαλύτερο ποσοστό επέστρεφαν στην πατρίδα, η οποία γνώριζε μία πρωτόγνωρη οικονομική ανάπτυξη με παράλληλη ισχυροποίηση της αγοράς εργασίας (Λαζαρέτου, σελ. 43).

Η ελληνική μετανάστευση δύναται να ταξινομηθεί σε τρεις (3) διαφορετικές χρονικές περιόδους. Η πρώτη τοποθετείται στο χρονικό διάστημα από το 1903 έως το 1917, η δεύτερη από το 1960 έως και το 1972 (Πουλοπούλου, σελ. 94-95) και η τρίτη και τελευταία από το 2010 και ύστερα. Τα αίτια της μετανάστευσης αυτής ήταν πρωτίστως οικονομικά, με εξαίρεση τη δεύτερη περίοδο, και πιο συγκεκριμένα τα έτη 1969 έως 1971, όπου υπερισχύουν οι πολιτικοί παράγοντες¹⁵. Κοινό χαρακτηριστικό και των τριών φάσεων αποτελεί το γεγονός ότι, πριν από την έκρηξη της μετανάστευσης είχε προηγηθεί έντονη οικονομική αστάθεια στη χώρα. Στην πρώτη περίπτωση οι μετανάστες κατευθύνονταν κυρίως σε κράτη άλλων ηπείρων, όπως είναι οι Η.Π.Α, ο Καναδάς, η Αυστραλία και η Νότιος Αφρική, προκειμένου να απασχοληθούν ως ανειδίκευτοι εργάτες, ενώ στη δεύτερη περίπτωση σε χώρες της Κεντρικής Ευρώπης¹⁶ για να εργαστούν στις μεγάλες βιομηχανίες (Λαζαρέτου, σελ. 36-37).

Το πρώτο κύμα μετανάστευσης αμιγώς επιστημονικού δυναμικού τοποθετείται στα τέλη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν οι μορφωμένοι Έλληνες διαφόρων ειδικοτήτων, αναχώρησαν από την Ελλάδα, με προορισμό χώρες της Κεντρικής κυρίως Ευρώπης, προκειμένου να συνεισφέρουν στην ανοικοδόμηση της διαλυμένης από τον Πόλεμο Ευρώπης. Η έναρξη του Εμφυλίου σπαραγμού στη χώρα απέτρεψε μία ισχυρή μάζα εκπατρισμένων να επιστρέψουν, φοβούμενοι κυρίως τις πολιτικές διώξεις. Επιπρόσθετα, στις χώρες υποδοχής διέθεταν περισσότερες ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης, από ότι σε μία χώρα ρημαγμένη από τόσα χρόνια εχθροπραξιών (Μανιτάκης, σελ. 135).

¹⁴Ο όρος αυτός περιγράφει ουσιαστικά την πρώτη μεταπολεμική γενιά, η οποία γεννήθηκε κατά το χρονικό διάστημα από το 1946 έως και το 1964. Την περίοδο εκείνη, πραγματοποιήθηκε άνοδος του αριθμού των γεννήσεων παγκοσμίως.

¹⁵Η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας την 21^η Απριλίου του 1967 ώθησε αρκετούς Έλληνες στην μετανάστευση.

¹⁶Κυρίως στη Γερμανία και το Βέλγιο

Ορόσημο στην συγκεκριμένη περίοδο αποτελεί το ταξίδι του πλοίου Mataora το 1945, το οποίο μετέφερε από τον Πειραιά στο Παρίσι 145 Έλληνες υπότροφους του Γαλλικού Ινστιτούτου (Λαμπριανίδης, σελ. 173). Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, υφίστανται δύο απόψεις για την μετακίνηση αυτή των υποτρόφων. Σύμφωνα με την πρώτη, η μεταφορά αυτή έγινε για καθαρά ανθρωπιστικούς λόγους, προκειμένου να σωθούν από τα δεινά του Πολέμου, με πρωτοβουλία του Γενικού Διευθυντή του Γαλλικού Ινστιτούτου (Panourgia, p. 76-77, 242-243).¹⁷ Η άλλη ερμηνεία υποστηρίζει ότι οι νέοι αυτοί επιλέχθηκαν με αξιοκρατικά κριτήρια, από τους υπόλοιπους υποψήφιους υποτρόφους, ως οι κατάλληλοι για αυτήν τη θέση. (Μανιτάκης, σελ. 142-143). Η πλειοψηφία αυτών, ανήκε ιδεολογικά στον αριστερό χώρο, αποτελούμενη από επιστήμονες και καλλιτέχνες, οι οποίοι στα χρόνια που ακολούθησαν πρωταγωνίστησαν στα διεθνή δρώμενα. Ανάμεσα σε αυτούς, διακρίνονται ενδεικτικά οι φιλόσοφοι Κ. Καστοριάδης και Κ. Αξελός, καθώς και ο ιστορικός Ν. Σβορώνος (Panourgia, p.77).¹⁸

Κατά τους Grubel and Scott (1966), η χώρα μας μέχρι και τα τέλη του 1950 είχε ετήσια απώλεια του 21% των πτυχιούχων μηχανικών της, οι οποίοι μετέβαιναν κατά κύριο λόγο στις Η.Π.Α. (Λαμπριανίδης, σελ. 174). Δηλαδή, η Ελλάδα έχασε πάνω από το 1/5 των παραπάνω πτυχιούχων της προς τις Η.Π.Α, οι οποίοι βέβαια κατευθύνονταν επίσης προς τον Καναδά και σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης, αυξάνοντας έτσι τον συνολικό αριθμό των μεταναστών μηχανικών (Coutsoumaris, p. 169). Επιπλέον, το 35% των πτυχιούχων μηχανικών, το 27% των πτυχιούχων φυσικών επιστημών και το 25% των πτυχιούχων σε ιατρικές σχολές έφυγαν από την Ελλάδα κατά την περίοδο 1961-1965 (Kouvertaris, p. 6-7). Οι μετακινήσεις αυτές δικαιολογούνται μέχρι ενός σημείου, από την ανυπαρξία οργανωμένων προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών στη χώρα, ενώ οι Η.Π.Α προσέφεραν υψηλότερους μισθούς, συγκριτικά με την Ελλάδα, προσελκύοντας με τον τρόπο αυτό τους πτυχιούχους που αναζητούσαν εργασία.

¹⁷Panourgia, N. (2009), *Dangerous citizens: The Greek left and the Terror of the state*, Fordham University Press, U.S.A. Αναφέρεται στον Λαμπριανίδη σελ. 173.

¹⁸Μεταξύ αυτών ήταν οι φιλόσοφοι Κ. Παπαϊωάννου και Μ. Κρανάκη, ο συνθέτης Ι. Ξενάκης, οι καλλιτέχνες Κ. Κουλεντιανός και Ι. Μολφέσης, οι κινηματογραφιστές Α. Κύρου και Μ. Ζαχαρίας, ο αρχιτέκτονας Π. Τζελέπης, ο γλύπτης Μ. Μακρής, ο ζωγράφος Ν. Βυζάντιος, ο μουσικός Δ. Χωραφάς, ο τεχνοκριτικός Α. Προκοπίου, οι ποιητές Μ. Χατζηλαζάρου και Α. Καμπάς καθώς και οι φιλόλογοι Ε. Κριαράς και Σ. Καρατζάς.

Το δεύτερο κύμα μετανάστευσης παρατηρήθηκε κατά την περίοδο επιβολής της στρατιωτικής δικτατορίας, από το 1967 έως και το 1974. Πολλοί επιστήμονες, αλλά και άνθρωποι των τεχνών και των γραμμάτων, οι οποίοι δεν συμφωνούσαν με το πολιτικό καθεστώς που είχε επιβληθεί, αναχώρησαν για άλλες χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου και τις Η.Π.Α. Αποτελούσε για εκείνους ουσιαστικά, μία διέξοδο από τον πολιτικό διωγμό. Εκεί συνέχισαν την επαγγελματική τους σταδιοδρομία, ενώ στην πορεία συνείσφεραν και αυτοί με την σειρά τους στην αποκατάσταση της Δημοκρατίας στη χώρα (Λαμπριανίδης, σελ. 174).

Το τρίτο κύμα, μπορεί να ειπωθεί ότι έχει ως αφετηρία του τη δεκαετία του 1990. Εκτιμάται ότι για το χρονικό διάστημα 1998-2007 μετανάστευσαν στο εξωτερικό 550.000 Έλληνες, αριθμός που αντιστοιχεί στο 7,3% του ενεργού πληθυσμού, για εύρεση απασχόλησης ανάλογης των προσόντων τους (Theodoropoulos et al, p. 231).¹⁹ Βέβαια, ως μην λησμονούμε το γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό εξ' αυτών επέστρεψε στην Ελλάδα, μετά το πέρας των σπουδών του. Για την ίδια χρονική περίοδο, ο ίδιος ο Λαμπριανίδης υπολογίζει την απώλεια του ανθρωπίνου κεφαλαίου σε 114.000 με 139.000 σε απόλυτους αριθμούς. Το ποσοστό που αντιστοιχεί στα παραπάνω άτομα, επί του συνόλου των αριθμών των πτυχιούχων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης ανέρχεται σε 9% έως 11% (Λαμπριανίδης, σελ. 174-184).

Με βάση όλα τα παραπάνω, μπορεί να ειπωθεί ότι μέσα σε 100 χρόνια, η χώρα μας βίωσε την εμπειρία τριών (3) φάσεων μαζικής μετανάστευσης. Κρίσιμα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν μόνο για τις δύο (2) πρώτες, αφού δυστυχώς η τρίτη βρίσκεται ακόμη σε πλήρη εξέλιξη. Τα πορίσματα αυτά, συνοψίζονται στα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

1. Μεγάλη χρονική διάρκεια
2. Μεγάλη ένταση
3. Χρονική υστέρηση

Σύμφωνα με το πρώτο χαρακτηριστικό, το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται για μεγάλο χρονικό διάστημα, με μέση διάρκεια της αυξανόμενης μεταναστευτικής ροής τα δέκα (10) έτη. Σε δεύτερο πλάνο, η ένταση ήταν αρκετά ισχυρή και χρησιμοποιήθηκε ως

¹⁹Πρόκειται για εκτίμηση του Ρομπόλη, σύμφωνα με την έκδοση: Ρομπόλης, Σ. (2007). Η μετανάστευση από και προς την Ελλάδα. Επίκεντρο.

μονάδα μέτρησης το μέγεθος της εξερχόμενης ροής. Τρίτον, και στις δύο παραπάνω μεταναστευτικές φάσεις παρατηρήθηκε η πάροδος χρονικού διαστήματος μεγαλύτερου των δύο ετών, από την έναρξη του φαινομένου έως την επίσημη καταγραφή υψηλών ποσοστών ανεργίας²⁰, κυρίως στις νέες παραγωγικές ηλικίες(Λαζαρέτου, σελ.35)²¹.

1.4 Ορισμοί

Ο όρος διαρροή επιστημονικού δυναμικού²² συνεπάγεται τη διεθνή μεταφορά ανθρωπίνων πόρων, υψηλά εκπαιδευμένου προσωπικού, από τις λιγότερο αναπτυγμένες προς τις αναπτυγμένες χώρες (Beine et al, p.631).Για μία χώρα, το μέγεθος αυτό μπορεί να υπολογιστεί, αν μετρήσουμε τα άτομα που είναι κάτοχοι τίτλων σπουδών Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, τα οποία γεννήθηκαν και σπούδασαν σε αυτήν, ενώ τη δεδομένη χρονική στιγμή ζουν και εργάζονται σε μία άλλη χώρα, ως ποσοστό του συνόλου των Αποφοίτων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στη χώρα προέλευσής τους (Λαμπριανίδης, σελ. 17).

Ιστορικά, ο όρος ξεκίνησε από την Μ. Βρετανία, προκειμένου να περιγράψει την μετανάστευση εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού προς τις Η.Π.Α και τον Καναδά²³. Στη διεθνή βιβλιογραφία, χρησιμοποιούνται και άλλοι όροι προκειμένου να οριοθετήσουν το φαινόμενο του brain drain, όπως: «*διεθνής μετανάστευση εξειδικευμένου δυναμικού (skilled international migration – Findlay, 1990), εξαγωγή ευφυΐας (intelligence export), διεθνής κυκλοφορία εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού (skilled international labour circulation– Comode, 1994), διεθνής μετανάστευση ταλέντων (international migration of talents), προσωρινή μετακίνηση επαγγελματιών (professional transients – Appleyard, 1991), μετανάστευση εξειδίκευσης (migration of expertise – Salt and Singleton, 1995), ποιοτική μετανάστευση (quality migration –*

²⁰Οι αρμόδιες στατιστικές υπηρεσίες δεν ήταν τόσο οργανωμένες τότε, αναφορικά με την άμεση ενημέρωση και την μετέπειτα επεξεργασία των υφιστάμενων δεδομένων.

²¹και (<https://www.anoixtoparathyro.gr/%cf%86%cf%85%ce%b3%ce%ae-%ce%b1%ce%bd%ce%b8%cf%81%cf%89%cf%80%ce%af%ce%bd%ce%bf%cf%85-%ce%ba%ce%b5%cf%86%ce%b1%ce%bb%ce%b1%ce%af%ce%bf%cf%85/>ημ/νία προσπέλασης 27/05/2018).

²²Χρησιμοποιείται ο όρος «διαρροή» («leakage»),ο οποίος περιέχει μία αρνητική χροιά, αντί του όρου «κινητικότητα» που εκφράζει μία ουδετερότητα. Η αιτία αλήθεια είναι πως με τον τρόπο αυτό επισημαίνεται η αρνητική επίπτωση σε μία χώρα, που δεν είναι άλλη από την απώλεια του πιο παραγωγικού τμήματός της με μακροπρόθεσμες συνέπειες στην αναπτυξιακή της πορεία.

²³Αφορά κυρίως σε επιστήμονες προερχόμενους από την Μ. Βρετανία και τη Γερμανία. Αναφέρεταιγιαπρώτηφοράστηνακόλουθηέκθεση: Royal Society (1963). *Emigration of Scientists from the United Kingdom*, Report of a Committee appointed by the Council of Royal Society, London (Λαμπριανίδης, σελ. 28, 64).

Todisco, 2000), εξαγωγή έμψυχου κεφαλαίου, μετεγκατάσταση ερευνητών, απορρόφηση εγκεφάλων, μετανάστευση εγκεφάλων, μετανάστευση δυναμικών στοιχείων, διαρροή διάνοιας, διαρροή του καλύτερου εργατικού δυναμικού, αποστράγγιση ανθρώπινου δυναμικού ποιότητας» κ.λπ. (Λαμπριανίδης, σελ. 17).

Οι ροές ανθρώπινου κεφαλαίου μεταξύ των αναπτυγμένων χωρών, αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία ως «brain circulation», δηλαδή ως κυκλοφορία εγκεφάλων στα ελληνικά. Αντίθετα, ο διεθνής όρος «brain gain», ο οποίος στα ελληνικά αποδίδεται ως «απορρόφηση εγκεφάλων», πρωτοεμφανίστηκε τη δεκαετία του 90, προκειμένου να αναλύσει τις ενέργειες μίας χώρας οι οποίες στοχεύουν στην προσέλκυση επιστημονικού δυναμικού σε αυτή ή στην παλιννόστηση του επιστημονικού δυναμικού σε αυτή. Ειδικά στην ελληνική περίπτωση, ο παραπάνω όρος προσδιορίζει το σύνολο των ενεργειών της ελληνικής Πολιτείας και των Θεσμών της, για να επαναπατριστεί το ανθρώπινο δυναμικό το οποίο έχει απωλέσει κατά τα χρόνια της κρίσης.

Η κινητικότητα του ανθρώπινου δυναμικού λαμβάνει τις τελευταίες δεκαετίες διάφορες μορφές, μέσα στα πλαίσια που επιβάλλουν η Ε.Ε και η Παγκοσμιοποίηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Κινητικότητα και Μετανάστευση στο πλαίσιο της Ε.Ε και της Παγκοσμιοποίησης

2.1 Η ευρωπαϊκή διάσταση

Η μετανάστευση των πολιτών των κρατών-μελών της Ε.Ε στο εσωτερικό της βρίσκει τις απαρχές της στην περίφημη Συνθήκη της Ρώμης του 1957²⁴. Μέσω της Συνθήκης αυτής, θεσπίζεται η κοινή ευρωπαϊκή αγορά, η οποία διέπεται από κατάργηση πάσης φύσεως εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών, υπηρεσιών, προσώπων και κεφαλαίου²⁵.

Η κινητικότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου στο εσωτερικό της Ε.Ε ρυθμίζεται αναλυτικά στον Κανονισμό της Ε.Ε με αριθμό 492/2011, ο οποίος αντικαθιστά και τροποποιεί με την σειρά του τον Κανονισμό με αριθμό 1612/68 της τότε ΕΟΚ.

²⁴ Η Συνθήκη υπογράφηκε στην ιταλική πρωτεύουσα στις 25 Μαρτίου του 1957 και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου του 1958.

²⁵ (<http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome> ημ/νία προσπέλασης 20/12/2018).

Ουσιαστικά, πρόκειται για την παροχή δικαιώματος στους πολίτες της Ε.Ε να μετακινούνται με ευκολία και να εργάζονται σε άλλη χώρα της Ε.Ε, διαφορετική από τη χώρα καταγωγής τους. Οι κάθε λογής διακρίσεις λόγω ιθαγένειας στην απασχόληση, την αμοιβή και τις λοιπές εργασιακές συνθήκες καταργούνται πλήρως²⁶.

Καταλυτικό ρόλο στην εφαρμογή της ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων εντός της Ε.Ε., διαδραματίζει η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Γραφείου Συντονισμού EURES. Πρόκειται ουσιαστικά, για την Ευρωπαϊκή Πύλη για την Επαγγελματική Κινητικότητα. Λειτουργεί ως ηλεκτρονική πλατφόρμα ευρέσεως εργασίας, τόσο για τους εργαζόμενους (προσφορά εργασίας) όσο και για τους εργοδότες (ζήτηση εργασίας)²⁷.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι επί του συνόλου των 50.536 βιογραφικών σημειωμάτων επί γραμμής (online), μόνο τα 35.114 προέρχονται από την Ελλάδα, κατατάσσοντας τη χώρα μας στην πρώτη θέση, ενώ ακολουθούν η Δανία και η Ιταλία με 5.124 και 2.059 αντίστοιχα²⁸.

Ενίσχυση των εκπαιδευτικών ανταλλαγών στην Ε.Ε: συγκροτημένη ευρωπαϊκή πολιτική

Σε εθνικό επίπεδο, καταλυτικό ρόλο στην κινητικότητα μεταξύ χωρών της Ε.Ε²⁹ διαδραματίζει το Ι.Κ.Υ., το οποίο υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Από το 1951 που ιδρύθηκε³⁰, μέχρι και σήμερα αποτελεί τον εθνικό

²⁶(<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R0492&from=el> ημ/νία προσπέλασης 20/12/2018).

²⁷(<https://ec.europa.eu/eures/public/el/homepage> ημ/νία προσπέλασης 09/02/2019).

²⁸(<https://ec.europa.eu/eures/eures-apps/cvo/page/statistics?lang=el> ημ/νία προσπέλασης 11/03/2019).

²⁹Η κινητικότητα που πραγματοποιείται, κυρίως σε επίπεδο προπτυχιακών σπουδών, ενισχύει την εμπειρία των Ελλήνων φοιτητών με τη ζωή στο εξωτερικό, με αποτέλεσμα η απόφαση να μεταναστεύσουν, να φαντάζει μία οικεία επιλογή.

³⁰Η ίδρυση του εν λόγω φορέα ρυθμίστηκε με τον Αναγκαστικό Νόμο (Α. Ν) 1825/1951 « Περί συστάσεως Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (Ι.Κ.Υ). » Αποτελείται από δεκατρία (13) άρθρα. Αποτελεί προϊόν της συνεδρίασης του Υπουργικού Συμβουλίου, η οποία έλαβε χώρα στις 25 Μαΐου του 1951 « λόγω υφιστάμενης κατεπειγούσης και αναποφεύκτου ανάγκης ».

Αναλυτικά, συνίσταται Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ) υπό την εποπτεία του τότε Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας. Σκοπός του Ι.Κ.Υ ανάγεται η παροχή οικονομικής ενίσχυσης για συνέχιση σπουδών σε σχολεία μέσης εκπαίδευσης, σε Ανώτερες ή Ανώτατες σχολές της ημεδαπής ή σε αντίστοιχες σχολές του εξωτερικού, σε σπουδαστές και πτυχιούχους μέσων, ανωτέρων ή ανωτάτων σχολών. Ως δικαιούχοι ορίζονται μόνο πρόσωπα τα οποία δεν διαθέτουν τους επαρκείς οικονομικούς πόρους.

Η οικονομική αυτή ενίσχυση παρέχεται υπό την μορφή υποτροφιών είτε υπό την μορφή άλλων διευκολύνσεων, όπως είναι η παροχή βιβλίων, η συμπληρωματική αποζημίωση σε περίπτωση εκπαιδευτικής άδειας και η εξασφάλιση στέγης.

φορέα Υποτροφιών και Κληροδοτημάτων. Με άλλα λόγια, απονέμει υποτροφίες εσωτερικού και εξωτερικού για προπτυχιακές, μεταπτυχιακές και διδακτορικές σπουδές. Το ΙΚΥ αποτέλεσε την Εθνική Μονάδα για το γνωστό Πρόγραμμα Erasmus, με ισχύ από το 1987, αρμόδιο για την ανταλλαγή φοιτητών μεταξύ των χωρών-μελών της Ε.Ε, ενώ τα Προγράμματα Σωκράτης Ι από το 1994 έως το 1999, και Σωκράτης ΙΙ από το 2000 έως και το 2006, αποτελούσαν ακόλουθα σχήματα αυτού³¹.

Το Πρόγραμμα «Δια Βίου Μάθηση» με διάρκεια ισχύος από 01/01/2007-31/12/2013³², περιλαμβάνει τα παρακάτω τέσσερα (4) τομεακά προγράμματα: Erasmus για την Ανώτατη Εκπαίδευση, Comenius για την σχολική εκπαίδευση, Grundtvig για την εκπαίδευση ενηλίκων και Leonardo Da Vinci για την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Επιπρόσθετα, ένα Εγκάρσιο Πρόγραμμα (Transversal Programme) με αντικείμενο την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών μεταξύ εμπειρογνομόνων και ανώτερων στελεχών της εκπαίδευσης και κατάρτισης σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος, ιδιαίτερα σε τομείς προσχολικής, πρωτοβάθμιας και γενικής ή τεχνικής επαγγελματικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης (Επισκέψεις Μελέτης), την ανάπτυξη καινοτομιών στον τομέα των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ), τη διάχυση και αξιοποίηση αποτελεσμάτων. Και τέλος, το Πρόγραμμα Jean Monnet για την υποστήριξη της διδασκαλίας, της έρευνας και του προβληματισμού σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και την ενδυνάμωση των ευρωπαϊκών θεσμών και ενώσεων.

Όργανα της Διοίκησης του Ι.Κ.Υ είναι :

2. Το Διοικητικό Συμβούλιο (Δ.Σ), στο οποίο περιλαμβάνεται και η 5-μελή Εκτελεστική Επιτροπή
3. Ο Γενικός Διευθυντής (Γ.Δ)
Το Δ.Σ, έπειτα από εισήγηση του Γ.Δ εγκρίνει :
4. Τον προϋπολογισμό και τον απολογισμό του Ι.Κ.Υ
5. Το πρόγραμμα και την κατανομή υποτροφιών και επιχορηγήσεων για τις εκπαιδευτικές άδειες
6. Συγκροτεί και διορίζει τις επιτροπές υποτροφιών
7. Εγκρίνει τους κανονισμούς των διαγωνισμών προς επιλογή υποτρόφων
8. Προσλαμβάνει το προσωπικό του Ιδρύματος

Οι πόροι του Ι.Κ.Υ προέρχονται από ετήσια κρατική επιχορήγηση, ειδικό λαχείο υπέρ του Ιδρύματος, δωρεές και κληροδοτήματα.

Οι υποτροφίες εξωτερικού χορηγούνται κατόπιν ειδικού διαγωνισμού, ενώ αυτές που αφορούν τη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση βάσει βαθμού και εισαγωγικών εξετάσεων αντίστοιχα.

³¹<https://www.iky.gr/el/iky/istoria-iky> ημ/νία προσπέλασης 12/01/2019).

³²Σύμφωνα με την με αριθμό 82023/ΙΑ/ΦΕΚ 1282 /02-07-2008 Υπουργική Απόφαση, το ΙΚΥ ορίστηκε ως Εθνική Μονάδα για τα τομεακά προγράμματα Grundtvig, Leonardo da Vinci, Comenius, Erasmus και Επισκέψεις Μελέτης.

Στα τελευταία δύο Προγράμματα συμμετέχουν :

- Τα 28 κράτη-μέλη της Ε.Ε – Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Δημοκρατία της Τσεχίας, Δανία, Γερμανία, Εσθονία, Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία, Ιρλανδία, Ιταλία, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Ουγγαρία, Μάλτα, Ολλανδία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρουμανία, Σλοβενία, Δημοκρατία της Σλοβακίας, Φινλανδία, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο και Κροατία.
- Οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ) και του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ)- Ισλανδία, Λιχτενστάιν, Νορβηγία και Ελβετία.
- Η Τουρκία
- Οι Υπερπόντιες Χώρες και Επικράτειες, οι οποίες καθορίζονται στην υπ' αρ. 2001/822/ΕΚ Απόφαση του Συμβουλίου (όπως τροποποιήθηκε με την Απόφαση 2007/249/ΕΚ του Συμβουλίου)³³

Το τελευταίο χρονικά Πρόγραμμα, το οποίο ισχύει μέχρι και σήμερα, είναι το Erasmus+. Στην ουσία αποτελεί ακόλουθο σχήμα του Προγράμματος «Δια Βίου Μάθηση» και ενσωματώνει όλα τα τομιακά, με διάρκεια ισχύος από 01/01/2014 έως 31/12/2020. Το Erasmus+ υποστηρίζει τρεις (3) κύριες κατηγορίες δράσεων:

- Ευκαιρίες μάθησης για τα άτομα, εντός και εκτός της Ε.Ε, που θα περιλαμβάνουν: σπουδές και κατάρτιση, περιόδους άσκησης, διδασκαλία και επαγγελματική εξέλιξη και μη τυπικές δραστηριότητες για νέους, όπως είναι ο εθελοντισμός.
- Θεσμική συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, οργανώσεων νέων, επιχειρήσεων, Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ), τοπικών και περιφερειακών αρχών, προκειμένου να δοθεί ενθάρρυνση στην ανάπτυξη και την εφαρμογή καινοτόμων πρακτικών στην εκπαίδευση, την κατάρτιση και στις δραστηριότητες των νέων, αλλά και προώθηση στην απασχολησιμότητα των νέων, τη δημιουργικότητα και την επιχειρηματικότητα.

³³Σύμφωνα με το άρθρο 14 παράγραφος 2 της απόφασης για τη θέσπιση του προγράμματος, τα πολυμερή σχέδια και δίκτυα στο πλαίσιο των προγραμμάτων Comenius, Erasmus, Leonardo DaVinci και Grundtvig, καθώς και οι βασικές δραστηριότητες του εγκάρσιου προγράμματος είναι επίσης ανοικτά σε εταίρους από τρίτες χώρες οι οποίοι δεν συμμετέχουν στο πρόγραμμα δια βίου μάθησης βάσει του άρθρου 7 της συγκεκριμένης απόφασης.

- Στήριξη των πολιτικών μεταρρυθμίσεων στα κράτη-μέλη, αλλά και συνεργασία με τρίτες χώρες, με επίκεντρο την ενίσχυση της βάσης στοιχείων για τη χάραξη πολιτικής και την ανταλλαγή ορθών πρακτικών.

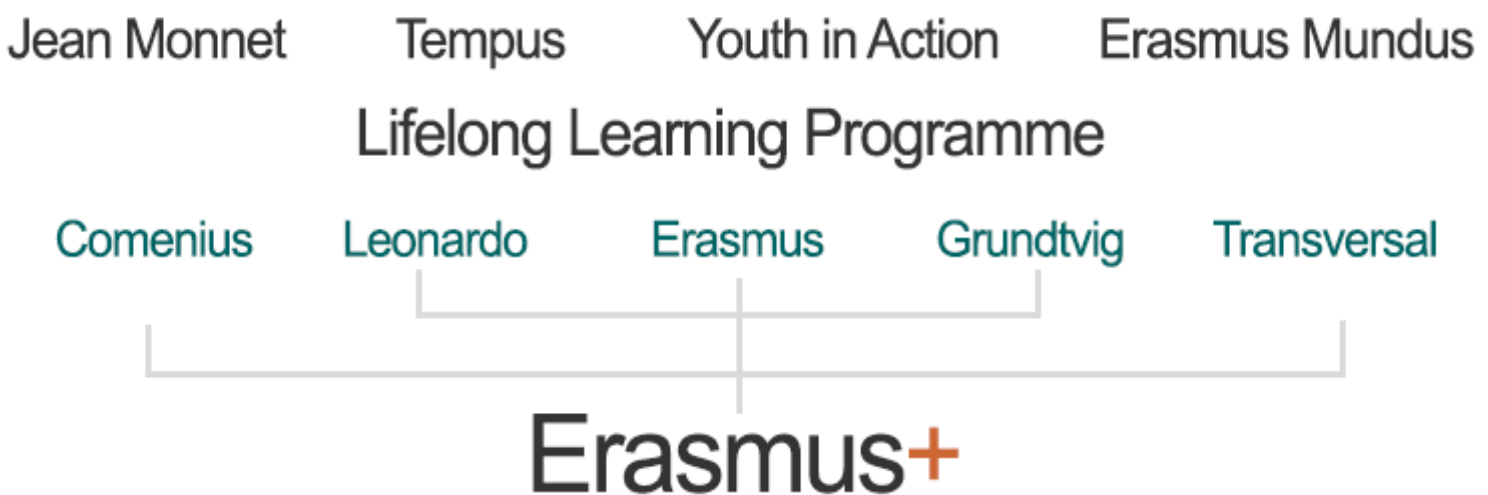
Το νέο πρόγραμμα συνδυάζει όλα τα προηγούμενα προγράμματα της ΕΕ για την εκπαίδευση, την κατάρτιση και τη νεολαία όπως, μεταξύ άλλων, το ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δια Βίου Μάθησης (LLP) (Erasmus, Leonardo Da Vinci, Comenius, Grundtvig), το πρόγραμμα «Νεολαία σε Δράση» και πέντε προγράμματα διεθνούς συνεργασίας (Erasmus Mundus, Tempus, Alfa, Edulink και τα προγράμματα συνεργασίας με τις βιομηχανικές χώρες).

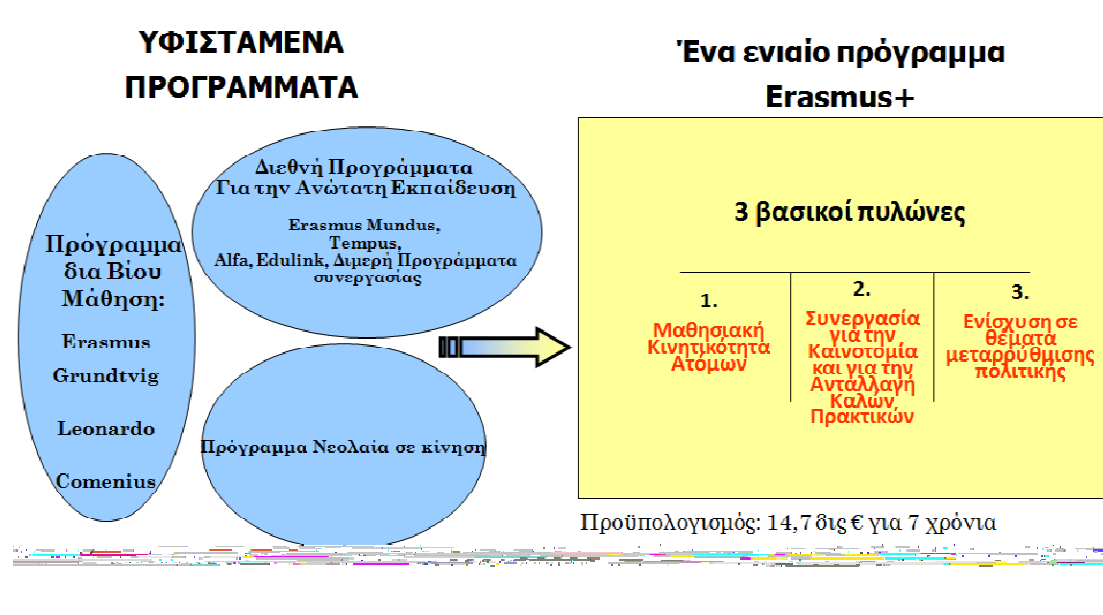
Για πρώτη φορά το Erasmus+ προσφέρει υποστήριξη στον αθλητισμό, ειδικά το μαζικό, ενώ ολοκληρώνεται με την ειδική Δράση του Jean Monnet, που ενθαρρύνει τη διδασκαλία, την έρευνα και τη συζήτηση στους τομείς της ιστορίας, της πολιτικής, της οικονομίας και του Ευρωπαϊκού Δικαίου.

Υπολογίζεται ότι μέχρι το τέλος της περιόδου αναφοράς περισσότεροι από 4 εκατομμύρια άνθρωποι θα λάβουν υποστήριξη για σπουδές, εργασία ή εθελοντισμό στο εξωτερικό, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται 2 εκατομμύρια φοιτητές της ανώτατης εκπαίδευσης, 650.000 φοιτητές επαγγελματικής κατάρτισης και μαθητευόμενοι, καθώς και περισσότεροι από 500.000 νέοι που θα συμμετάσχουν σε προγράμματα ανταλλαγών ή εθελοντισμού στο εξωτερικό. Η δράση αυτή προσφέρει επίσης ένα μεγάλο εύρος χρηματοδοτικών δυνατοτήτων σε όλους τους οργανισμούς που ασχολούνται ενεργά με την τυπική και άτυπη εκπαίδευση και κατάρτιση, την νεολαία και την άθληση. Ακόμη, παρέχει χρηματοδότηση για εργαζομένους στην εκπαίδευση και κατάρτιση, για νεαρούς εργαζομένους καθώς και για συμπράξεις μεταξύ Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, σχολείων, επιχειρήσεων και οργανώσεων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα.

Η καινοτομία του νέου Προγράμματος έγκειται στη χρηματοδότηση, για πρώτη φορά νέων και καινοτόμων συμπράξεων. Πρόκειται για τις λεγόμενες «συμμαχίες γνώσης» και «τομεακές συμμαχίες δεξιοτήτων». Σύμφωνα με αυτές, οικοδομούνται συνέργειες μεταξύ του χώρου της εκπαίδευσης και του κόσμου της εργασίας, με σκοπό την σύνδεση των εκπαιδευτικών συστημάτων με την αγορά εργασίας. Παρέχεται δηλαδή η δυνατότητα σε τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα, φορείς παροχής κατάρτισης και επιχειρήσεις να προάγουν την καινοτομία και την

επιχειρηματικότητα, ενώ παράλληλα να αναπτύξουν νέα προγράμματα σπουδών σε συνάρτηση με τυπικά προσόντα, ώστε να καλυφθεί το κενό που δημιουργείται μεταξύ γνώσεων και δεξιοτήτων. Το επταετούς διάρκειας πρόγραμμα Erasmus+ διαθέτει συνολικό προϋπολογισμό 14,7 δισεκατομμυρίων ευρώ.

2.2 Παγκοσμιοποίηση

Η παγκοσμιοποίηση επίσης συνοδεύεται από το φαινόμενο της μετακίνησης πληθυσμών και ειδικότερα εξειδικευμένου ανθρωπίνου δυναμικού. Ο ορισμός της παγκοσμιοποίησης περιλαμβάνει δύο διαστάσεις. Δηλαδή, πρόκειται για μία διεργασία που πραγματοποιείται τόσο από επάνω προς τα κάτω, όσο και από κάτω προς τα επάνω. Στην μεν πρώτη περίπτωση, υπάγονται οι αλλαγές στους κανόνες που διέπουν την οικονομία και την πολιτική σε διεθνές επίπεδο και στη δε δεύτερη οι νέες τάσεις που επικρατούν στην καθημερινότητα των ανθρώπων (Hutton and Giddens, pp.1-4). Η κοινή συνισταμένη όλων των αλλαγών που πραγματοποιούνται είναι η κατάρρευση κάθε συνόρου και εμποδίου στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή.

Για παράδειγμα, το 2000 διέμεναν σε κράτη-μέλη του ΟΟΣΑ περίπου 20 εκατομμύρια εργαζόμενοι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, οι οποίοι είχαν γεννηθεί σε άλλες χώρες, σημειώνοντας αύξηση σε σχέση με το 1990 κατά 63,7%, ενώ η αντίστοιχη αύξηση στη μετανάστευση «εργατών» αυξήθηκε μόλις κατά 14,4%³⁴.

³⁴ (<https://www.komep.gr/2018-teyxos-3/gia-to-fainomeno-ths-fyghs-egkefalon-brain-drain>) ημ/νία προσπέλασης 31/12/2018).

Το φαινόμενο της Παγκοσμιοποίησης δεν θα μπορούσε να μην επηρεάσει και την αγορά εργασίας. Ένα ουσιαστικό τμήμα της, θεωρείται πλέον ως παγκόσμιο. Οι συνθήκες που επικρατούν πια σε αυτήν έχουν αλλάξει άρδην, τόσο από την πλευρά της προσφοράς όσο και από την πλευρά της ζήτησης (Λαμπριανίδης, σελ. 101). Ειδικά στην ελληνική περίπτωση, έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην απασχόληση των πτυχιούχων στο εξωτερικό. Πέρα από την ενιαία αγορά εργασίας που κυριαρχεί στην Ε.Ε, και τη γνωριμία με το εξωτερικό μέσω σπουδών ή Προγραμμάτων τύπου Erasmusκτλ., οι εξελίξεις στις νέες τεχνολογίες διαδραματίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο. Οι εφαρμογές μέσω Διαδικτύου, το Skype και το επαγγελματικό δίκτυο LinkedIn προσφέρουν άπειρες δυνατότητες στους νέους Έλληνες επιστήμονες όσον αφορά την εύρεση της κατάλληλης απασχόλησης για αυτούς. Επιπλέον, η παρουσία διεθνών εταιρειών ευρέσεως εργασίας, οι οποίες δραστηριοποιούνται μέσω του Διαδικτύου, δίνει με την σειρά της την ευκαιρία σε αυτούς να αναζητήσουν επιτυχώς τις διαθέσιμες θέσεις εργασίας παγκοσμίως (Λαμπριανίδης, σελ. 21).

Η ένταση της φυγής αυξάνεται σήμερα, σε σχέση με το παρελθόν. Οι νέες τεχνολογίες και ο εκμηδενισμός των αποστάσεων λόγω των αεροπορικών συνδέσεων και του διαδικτύου καθιστούν τη φυγή των νέων πιο εύκολη, σε σύγκριση με το παρελθόν³⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η σύγχρονη διαρροή εγκεφάλων από την Ελλάδα και τα χαρακτηριστικά της

3.1 Παράγοντες ώθησης και έλξης

Πολλοί είναι οι παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν την απόφαση των νέων ανθρώπων για μετανάστευση. Αυτοί διακρίνονται στους παράγοντες ώθησης (push factors) από τη χώρα προέλευσης και στους παράγοντες έλξης (pull factors) στη χώρα υποδοχής. Οι παράγοντες αυτοί έχουν κατά κανόνα οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές καταβολές (Castles et al, pp.28-29).

Παράγοντες έλξης αποτελούν οι δοθείσες ευκαιρίες για επιστημονική-ερευνητική και επαγγελματική εξέλιξη, οι υψηλότερες μισθολογικές απολαβές, οι καλές συνθήκες

³⁵ (https://www.huffingtonpost.gr/nicos-campouris/-brain-drain_b_8450864.html) ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018).

εργασίας και το σταθερό πολιτικό και μακροοικονομικό περιβάλλον (Λαζαρέτου, σελ. 37).

Παραδοσιακά, σημαντικό πόλο έλξης μεταναστών αποτελούν οι δύο ισχυρές οικονομίες των δύο πλευρών του Ατλαντικού, δηλαδή η Ευρώπη και οι Η.Π.Α. Στην πορεία των ετών όμως, οι χώρες που συγκροτούν την Ε.Ε. αποτελούν το δημοφιλέστερο προορισμό για μετανάστες. Οι υψηλοί δείκτες οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας, το εκτεταμένο κοινωνικό κράτος και η ολοένα αυξανόμενη γήρανση του ευρωπαϊκού πληθυσμού³⁶ προσελκύουν όλο και μεγαλύτερο αριθμό μεταναστών (Λαζαρέτου, σελ. 37-38).

Η μετανάστευση επιστημόνων από την Ελλάδα: παράγοντες

Πάντα υπήρχε μία τάση μετακίνησης του εργατικού δυναμικού, αλλά η μετανάστευση δυστυχώς στις μέρες μας λαμβάνει την μορφή μαζικής φυγής, ειδικά νέων ανθρώπων, από τη χώρα μας. Εντός της ΕΕ των 28 κρατών-μελών, η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελούν τους πιο δημοφιλείς προορισμούς, απορροφώντας πάνω από το 50% των Ελλήνων που μεταναστεύουν και ακολουθεί η Ολλανδία (στοιχεία ΟΟΣΑ - International Migration Database). Το 2012 το 74% μετανάστευσε σε χώρες εντός της ΕΕ, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τα έτη 2010 και 2011 ήταν 57,4% και 70,6% αντίστοιχα. Ταυτόχρονα, φαίνεται να υπάρχει μία σαφής κλαδική κατηγοριοποίηση κατά κλάδο και ανά χώρα, με συγκεκριμένες χώρες ουσιαστικά να απορροφούν συγκεκριμένους επαγγελματίες (π.χ. χρηματοοικονομικά στο Ηνωμένο Βασίλειο, ιατρική στη Γερμανία, έρευνα και τεχνολογία στις Η.Π.Α., μηχανολογία στην Μέση Ανατολή). Οι Έλληνες επιστήμονες εργάζονται κυρίως σε πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα, σε τμήματα έρευνας και ανάπτυξης επιχειρήσεων του ιδιωτικού τομέα και σε μεγάλες εταιρείες που σχετίζονται με το αντικείμενο των σπουδών τους³⁷.

Στον πίνακα 1 που ακολουθεί καταγράφονται οι παράγοντες που ώθησαν τους Έλληνες πτυχιούχους να μεταβούν στο εξωτερικό, προκειμένου να εργαστούν εκεί.

³⁶ Σύμφωνα με στοιχεία της αρμόδιας στατιστικής υπηρεσίας για την Ευρώπη (Eurostat), όπως αυτά ανακοινώθηκαν τον περασμένο Μάιο, το 2017 το 19% του πληθυσμού των κρατών-μελών της Ε.Ε, ανήκε στην ηλικιακή ομάδα 65 ετών και άνω. Επιπλέον, οι προβλέψεις για τη δημογραφική γήρανση είναι αρκετά δυσόωνες: μέχρι το 2080 το ποσοστό των ατόμων που θα ξεπερνούν τα 80 έτη ηλικίας θα διπλασιαστεί, αγγίζοντας το 13% του συνολικού πληθυσμού (https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing/el ημ/νία προσπέλασης 07/05/2019).

³⁷ (<http://www.indeepanalysis.gr/analyseis/arthra/h-fygh-newn-episthmonwn-sto-exwteriko> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018).

Συνολικά αποτυπώνονται δεκαεπτά (17) διαφορετικοί λόγοι. Πρόκειται για τους λόγους οι οποίοι αξιολογήθηκαν ως «πολύ σημαντικοί» από τους ερωτηθέντες, σε σχέση με την απόφασή τους να μετακινηθούν σε χώρες του εξωτερικού για εργασία. Οι επτά πρώτοι παράγοντες συνδέονται άμεσα με την απασχόληση. Η πλειοψηφία του δείγματος (74,8%) επέλεξε ως πολύ σημαντικό λόγο τις καλύτερες προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης, ενώ αμέσως μετά τη δυνατότητα για εύρεση εργασίας ανάλογα με την ειδίκευση και την προσπάθεια για βελτίωση των γνώσεων στο αντικείμενο της εργασίας με ποσοστά 70,5% και 60,1% αντίστοιχα. Πέρα από τους παράγοντες που σχετίζονται ευθέως με την εργασία, οι επόμενοι στην σειρά λόγοι που χαρακτηρίστηκαν ως «πολύ σημαντικοί» είναι οι σπουδές στο εξωτερικό, επειδή αρκετοί παρέμειναν εκεί μετά την περάτωση των σπουδών τους (37,9%), ενώ η αναξιοκρατία και η διαφθορά του πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα, ως «πολύ σημαντικός παράγοντας» άγγιξε το 33,9% (Λαμπριανίδης, 2011, σελ. 286).

Πίνακας 1

Λόγοι που οδήγησαν τους Έλληνες πτυχιούχους για αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό

Παράγοντας	% πολύ σημαντικό
Καλύτερες προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης	74,8
Ενδιαφέρουσα δουλειά – στο αντικείμενό μου	70,5
Προσπάθεια για απόκτηση περισσότερο σύγχρονων γνώσεων στο αντικείμενο	60,1
Ικανοποιητική αμοιβή	51,8
Αδυναμία εύρεσης εργασίας στην Ελλάδα, ανάλογης με το επίπεδο των σπουδών μου	51,4
Απόκτηση εργασιακής εμπειρίας σε άλλη χώρα	46,4

Αδυναμία εύρεσης εργασίας στο αντικείμενό μου στην Ελλάδα	40,3
Σπούδασα στο εξωτερικό και συνέχισα εκεί	37,9
Αναξιοκρατία/πολιτική διαφθορά/ «μέσο» στην Ελλάδα	33,9
Γνωριμία με άλλους πολιτισμούς – απόκτηση εμπειρίας από τη ζωή σε άλλη χώρα	27,6
Αναγνώριση προσόντων στο εξωτερικό	27,5
Προσωπικοί/οικογενειακοί/κοινωνικοί λόγοι	17,8
Ήθελα να ζήσω σε κοινωνίες με μεγαλύτερη ανεκτικότητα απέναντι στο «διαφορετικό»	16,6
Ακολούθησα το/τη σύντροφό μου	8,8
Αφηγήσεις εμπειριών φίλων μου που εργάζονταν ήδη εκεί	7,4
Αποφυγή στράτευσης	7,2
Δικτατορία	3,0

Πηγή: Λαμπριανίδης, 2011, σελ. 287

Σε σχέση με τις χώρες διαμονής και εργασίας στο εξωτερικό (πίνακας 2), στις δύο (2) πρώτες θέσεις βρίσκονται η Βρετανία και οι Η.Π.Α. Αθροιστικά σε πέντε (5) χώρες (Βρετανία, Η.Π.Α., Γερμανία, Ελβετία και Γαλλία) έχει εγκατασταθεί το 76,7% των Ελλήνων του δείγματος. Ακολουθούν το Βέλγιο, ο Καναδάς, η Ολλανδία, η Ιταλία και η Ισπανία με μικρότερα ποσοστά. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το 91% του δείγματος που χρησιμοποιήθηκε συγκεντρώνεται στις παραπάνω δέκα (10) χώρες (Λαμπριανίδης, 2011, σελ. 240-242).

Πίνακας 2

Χώρες διαμονής και εργασίας στο εξωτερικό

	Χώρα	%
1	Βρετανία	31,7
2	Η.Π.Α	28,7
3	Γερμανία	6,5
4	Ελβετία	5,4
5	Γαλλία	4,4
6	Βέλγιο	4,3
7	Καναδάς	3,3
8	Ολλανδία	2,6
9	Ιταλία	2,3
10	Ισπανία	1,8
	Λοιπές χώρες	9,0
	Σύνολο	100

Πηγή: Λαμπριανίδης, 2011, σελ. 239

Αναφορικά με τις πόλεις του εξωτερικού, στις οποίες κατοικούν οι Έλληνες πτυχιούχοι που συμμετέχουν στην έρευνα³⁸, αναδείχθηκαν 528 διαφορετικές πόλεις, με σημαντικότερη το Λονδίνο, το οποίο κρατάει τα σκήπτρα της μετανάστευσης με ποσοστό 16,9%. Έπονται τα μεγάλα αστικά κέντρα της Νέας Υόρκης, των Βρυξελλών, της Βοστώνης και του Παρισιού με ποσοστά που κυμαίνονται από 3,9% έως 2,8%. Στον συγκεκριμένο πίνακα, παρατηρείται ότι οι δέκα πόλεις που αναφέρονται αντιστοιχούν στο 40% του συνόλου του δείγματος. Εδώ δύναται να εξαχθεί το ακόλουθο συμπέρασμα: υφίσταται μία υπερσυγκέντρωση Ελλήνων σε πολύ μεγάλες πόλεις, ενώ οι τέσσερις εκ των δέκα πρώτων πόλεων είναι πρωτεύουσες των αντίστοιχων κρατών (Λαμπριανίδης, 2011, σελ. 242-243).

³⁸Συλλέχθηκαν 2.958 απαντήσεις

Πίνακας 3

Οι δημοφιλέστερες πόλεις κατοικίας στο εξωτερικό

	Πόλη	%
1	Λονδίνο	16,9
2	Νέα Υόρκη	3,9
3	Βρυξέλλες	3,9
4	Βοστόνη	3,7
5	Παρίσι	2,8
6	Γενεύη	2,1
7	Μόναχο	2,0
8	Ουάσιγκτον	1,8
9	Ζυρίχη	1,5
10	Σικάγο	1,4
	Λοιπές πόλεις	60,0
	Σύνολο	100

Πηγή: Λαμπριανίδης, 2011 σελ. 242

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του ΥΠΕΞ, στις ΗΠΑ για το διάστημα 2010 - 2014 έχουν χορηγηθεί 6.340 άδειες παραμονής σε Έλληνες με καθεστώς μόνιμου κατοίκου. Από τα ετήσια μάλιστα στοιχεία προκύπτει αυξητική τάση, με κορύφωση το 2013. Αναλυτικά, δόθηκαν 966 άδειες το 2010, 1.526 το 2013 και 1.388 το 2014.

Στον γειτονικό Καναδά, από το 2010 έως και το πρώτο τρίμηνο του 2016 χορηγήθηκαν σε Έλληνες υπηκόους 1.616 άδειες παραμονής με καθεστώς μόνιμου κατοίκου. Το 2014 χορηγήθηκαν 374 άδειες και το 2015 477 άδειες. Επιπλέον, για το χρονικό διάστημα 2010 - 2014 χορηγήθηκαν 687 προσωρινές άδειες εργασίας, με μεγαλύτερη αύξηση το 2013, όπου απονεμήθηκαν 226 άδειες.

Στην μακρινή Αυστραλία μεταναστεύουν περίπου 9.000 άτομα σε ετήσια βάση³⁹. Αυξητική τάση παρουσιάζει επίσης και η μετανάστευση στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Από τους 1.500 Έλληνες που υπήρχαν το 2010, αυξήθηκαν σε 3.352 το 2013. Η μικρότερη σε έκταση μετανάστευση Ελλήνων εμφανίζεται στην Κούβα. Εκεί από το 2010 και έπειτα έχουν μεταναστεύσει μόνον 29 άτομα σε απόλυτους αριθμούς, σύμφωνα με την οικεία κρατική στατιστική υπηρεσία.

Η μετανάστευση στα κράτη-μέλη της Ε.Ε, αποτυπώνεται ως εξής:

- Γερμανία: 12.256 το 2010, 32.660 το 2012 και 28.256 το 2015
- Ηνωμένο Βασίλειο 2.931 το 2008, 12.022 το 2015. Η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών αυτών (το 90%) ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 18-44 ετών, με σημαντική ποσοστιαία άνοδο στην ηλικιακή ομάδα 45-59
- Βέλγιο, σχεδόν 5.000 Έλληνες εγκαταστάθηκαν τα χρόνια μετά το 2010
- Ολλανδία, 16.000 προ κρίσης και σήμερα γύρω στις 24.000
- Λουξεμβούργο, 2.572 Έλληνες
- Γαλλία, περισσότεροι από 15.000 εργαζόμενοι
- Κύπρος, από το 2010 και μετά, 31.474 έχουν πάρει άδεια εργασίας
- Αυστρία, το διάστημα 2010-20155 εγκαταστάθηκαν 6.165 Έλληνες, αλλά επέστρεψαν οι 3.235
- Δανία, μέχρι το 2010 είχαν μεταναστεύσει μόνον 941 άνθρωποι, όμως το 2016 αυξήθηκε ο αριθμός τους σε 2.360
- Ελβετία, 5.000 Έλληνες

Πάντως ενώ η μετανάστευση σε απόλυτους αριθμούς είχε μειωθεί τα έτη 2013 και 2014, το 2015 παρατηρήθηκε μία σχετική άνοδος. Επιπλέον, η Ελλάδα παρουσιάζει την μεγαλύτερη ποσοστιαία μεταβολή (22,80%) από το 2014 έως και το 2015 μεταξύ 20 χωρών⁴⁰.

3.2 Χαρακτηριστικά Ελλήνων πτυχιούχων μεταναστών

³⁹ Ωστόσο, η πλειονότητα εξ' αυτών αφορά ομογενείς με διπλή υπηκοότητα.

⁴⁰ (<https://tvxs.gr/news/ellada/o-xartis-tis-ellinikis-metanasteysis-sta-xronia-tis-krisis-grafima&dr=tvxsmrstvxs> ημ/νία προσπέλασης 10/03/2019)

Η φυγή των νέων επιστημόνων από τη χώρα μας στα χρόνια της κρίσης, αφορά άτομα με τουλάχιστον διετή επαγγελματική εμπειρία (προϋπηρεσία) στην Ελλάδα, τα οποία εγκαθίστανται κυρίως σε κράτη-μέλη της Ε.Ε, όπως είναι η Μ. Βρετανία και η Γερμανία (Λαζαρέτου, σελ. 37). Μάλιστα, είναι τόσο ισχυρή η ένταση του φαινομένου, που στη διεθνή βιβλιογραφία απαντάται συχνά ο όρος Greek brain drain(Λαζαρέτου, σελ. 43).

Επί παραδείγματι, τα στοιχεία της Eurostat δείχνουν ότι η αναλογία των Ελλήνων που είναι από είκοσι (20) μέχρι είκοσι τεσσάρων (24) ετών, και διαθέτουν μία μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση, είναι 83,4%, ενώ ο μέσος όρος της Ε.Ε είναι 79% και της Γερμανίας 74,4%. Επίσης, το ποσοστό των Ελλήνων ηλικίας 25 έως 34 οι οποίοι γνωρίζουν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα υπολογίζεται στο 58,3%, όταν ο μέσος όρος της Ε.Ε ανέρχεται στο 39%. Στην πραγματικότητα, πολλοί από αυτούς που έχουν ήδη μεταναστεύσει είναι Απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Για την ακρίβεια, σχεδόν ένας στους τρεις Αποφοίτους είναι άνεργος στην Ελλάδα. Το τελευταίο δεδομένο αποτελεί μία από τις υψηλότερες αναλογίες στην Ευρώπη. Παράλληλα, ο δείκτης ανεργίας για τους κατόχους μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών έχει σχεδόν διπλασιαστεί τα τελευταία τέσσερα χρόνια (Malkoutzis, p.2).

Στην Ελλάδα, οι διαθέσιμες θέσεις εισακτέων στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση αντιστοιχούν ετησίως σε ποσοστό μεγαλύτερο του 80% της αντίστοιχης δημογραφικής ομάδας. Βέβαια, δεν πρέπει να λησμονείται το γεγονός ότι δεν καλύπτονται όλες οι θέσεις και αρκετοί φοιτητές δεν ολοκληρώνουν ποτέ το πρόγραμμα σπουδών τους (Μητράκος, Τσακλόγλου και Χολέζας, σελ. 53).

Έρευνα η οποία δημοσιεύθηκε το 2010 από το Παν/μίο Μακεδονίας, κατέδειξε ότι το 84% των Αποφοίτων απορρίπτουν το ενδεχόμενο επιστροφής στην Ελλάδα (Malkoutzis, p.2).

3.3 Η ανεργία στην Ελλάδα

Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία του ΟΟΣΑ που δημοσιοποιήθηκαν το 2014, στη χώρα μας η ανεργία κυμαινόταν γύρω στο 9,6% το 2009⁴¹ για τα άτομα ηλικίας 25-64 ετών, ενώ αυξήθηκε στο 12,8% το 2010. Στα έτη που ακολούθησαν η ανεργία

⁴¹Στο ξεκίνημα της κρίσης δηλαδή

αυξήθηκε κατακόρυφα. Ενδεικτικά, το 2011 άγγιξε το 17,9%, το 2012 το 24,5%, το 2013 το 27,5%, καταλήγοντας στο 26,2% το τρίτο τρίμηνο του 2014 (Chatziprodromidou et al, p. 289).

Το τελευταίο τρίμηνο του 2014 η ανεργία βρισκόταν στο 26,1%. Για το έτος 2015, καταγράφηκε ποσοστό 24,4%, για το 2016 23,6% και για το 2017 υπολογίστηκε στο 21,2%^{42, 43}.

Η χώρα μας, σύμφωνα με Έρευνα του ΟΟΣΑ του 2012, είχε τον υψηλότερο δείκτη (15,6%) ανεργίας νέων από 25 έως 29 ετών, για το έτος 2010, σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κράτη του ΟΟΣΑ, στα οποία κατά μέσο όρο ανέρχεται σε 6,3% (Pelliccia, p.4). Η τόσο μάλιστα υψηλή ανεργία των νέων, ως απόρροια της οικονομικής κρίσης, μπορεί να μεταφραστεί και ως θυσία μίας γενιάς νέων ανθρώπων (Hardiman et al, p.22).

Το πιο απογοητευτικό κομμάτι είναι ότι, σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα, η κατοχή υψηλών ακαδημαϊκών προσόντων δεν λειτουργεί σαν πέπλο προστασίας ενάντια στην ανεργία. Επιπλέον, ο δείκτης ανεργίας μπορεί να σχετίζεται με την ειδικότητα. Απόφοιτοι Πανεπιστημιακών Σχολών όπως είναι η Φιλοσοφία, η Κοινωνιολογία, η Νομική, τα Μαθηματικά, οι Φυσικές Επιστήμες, η Ιατρική, η Οδοντιατρική, η Φαρμακευτική και η Βιολογία βρίσκονται αντιμέτωποι με λιγότερες ευκαιρίες απασχόλησης και με σοβαρότερη πιθανότητα μεγάλης παραμονής στα δίχτυα της ανεργίας, συγκριτικά με εκείνους που προέρχονται από επιστημονικά πεδία που θεωρούνται περισσότερο απορροφήσιμα ή αναλώσιμα από την αγορά εργασίας, όπως είναι οι Οικονομικές Επιστήμες και η Επιστήμη των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών (Pelliccia, p.4).

Η ανεργία των πτυχιούχων ανώτατης εκπαίδευσης παρουσιάζει αυξητική τάση από το 1980 και ύστερα. Χαρακτηριστικά, το 1981 ανέρχεται σε 4,3%, το 1990 σε 6,6% και το 1997 αγγίζει το 7,6%. (Μητράκος, Τσακλόγλου και Χολέζας, σελ. 25).

Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2011, μόλις το ένα δέκατο (1/10) του πληθυσμού (1,1 εκατομμύρια άτομα), είναι κάτω των είκοσι πέντε (25) ετών και άλλο ενάμισι (1,5) εκατομμύριο βρίσκεται ανάμεσα στα είκοσι πέντε (25) και τριάντα

⁴² (<https://www.statistics.gr> μ/νία προσπέλασης 04/03/2019)

⁴³ Όλα τα παραπάνω στοιχεία αντλήθηκαν από την Έρευνα Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού που διενεργεί η ΕΛ.ΣΤΑΤ.

τέσσερα (34) έτη ηλικίας. Η ανεργία των νέων, κάτω των είκοσι πέντε (25) ετών, το 2011 ξεπέρασε το 40%, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο μέρος αυτών να μεταναστεύει μαζικά στο εξωτερικό. Εάν δεν υιοθετηθούν σύντομα οι κατάλληλες πολιτικές προκειμένου να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο, η χώρα θα παρακολουθεί αμέτοχη τα πιο λαμπρά της μυαλά να φεύγουν στο εξωτερικό. Έξι (6) στους δέκα (10) νέους Έλληνες δηλώνουν πρόθυμοι να εργαστούν σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα (Malkoutzis, p.1).

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία, που αφορούν στον Μάρτιο του 2018 η ανεργία των νέων ανήλθε στο 43,2%⁴⁴. Το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας εμφάνισε η Ελλάδα μεταξύ των 36 κρατών- μελών του ΟΟΣΑ, σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία του Δεκεμβρίου 2018. Αναλυτικότερα, το ποσοστό ανεργίας στη χώρα μας προσδιορίστηκε στο 18,5% και ακολούθησε η Ισπανία με 14,3%⁴⁵. Ωστόσο, και για το τρέχον έτος η κατάσταση εκτιμάται να είναι ιδιαίτερα απογοητευτική. Με εκτιμώμενο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης στο 1,4%, η ανεργία υπολογίζεται ότι θα αγγίζει το 18,2%⁴⁶.

Ανεργία ονομάζεται η κατάσταση κατά την οποία ένας αριθμός ατόμων, εντός του κοινωνικού συνόλου, αδυνατεί να βρει απασχόληση ενώ είναι ικανός και διαθέσιμος να εργαστεί⁴⁷. Σύμφωνα με αυτό το κριτήριο, ο πληθυσμός της κάθε χώρας διακρίνεται σε οικονομικά ενεργό και ανενεργό. Ο πρώτος αποτελεί στην ουσία το εργατικό δυναμικό μίας οικονομίας και ο δεύτερος τις ομάδες οι οποίες δεν είναι ικανές προς εργασία και τους άεργους. Οι ομάδες αυτές περιλαμβάνουν τους μαθητές, τους συνταξιούχους και τα Α.Μ.Ε.Α. Στους άεργους ανήκουν τα άτομα που πολύ απλά δεν επιθυμούν να εργαστούν. Για τον λόγο αυτό, δεν πραγματοποιούν καμία ενέργεια για εύρεση εργασίας. Το υφιστάμενο ποσοστό ανεργίας σε μία οικονομία προκύπτει από τον αριθμό των ανέργων διαιρούμενο με το σύνολο του εργατικού δυναμικού.

$$\text{ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ} = \frac{\text{ΑΝΕΡΓΟΙ}}{\text{ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ}}$$

⁴⁴(<http://bankingnews.gr/index.php?id=374570> ημ/νία προσπέλασης 01/03/2019)

⁴⁵(<https://www.newmoney.gr/palmos-oikonomias/388317-stin-ellada-to-megalitero-pososto-anergias-metaksi-ton-kraton-tou-oosa> ημ/νία προσπέλασης 28/02/2019).

⁴⁶(<http://www.kathimerini.gr/1002835/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/sth-maxh-kata-toy-brain-drain-tria-programmata-gia-16000-anergoys> ημ/νία προσπέλασης 20/02/2019).

⁴⁷Ιστορικά η ανεργία εμφανίστηκε για πρώτη φορά στις αρχές της δεκαετίας του 1930, όταν περισσότερο από το ένα τέταρτο του εργατικού δυναμικού στην Μ. Βρετανία και τις Η.Π.Α ήταν άνεργο.

Η οικονομική επιστήμη κατηγοριοποιεί το φαινόμενο της ανεργίας στα ακόλουθα είδη: ανεργία τριβής, κυκλική ανεργία, εποχιακή και διαρθρωτική. Η ανεργία τριβής είναι σχεδόν μόνιμο συστατικό στοιχείο μίας οικονομίας, εξαιτίας της συνεχόμενης μετακίνησης των εργαζομένων προς εύρεση της καταλληλότερης για αυτούς απασχόλησης. Προκύπτει δηλαδή λόγω της ακατάπαυστης κίνησης των ανθρώπων μεταξύ περιοχών και θέσεων εργασίας ή διαφόρων σταδίων του κύκλου ζωής. Περιλαμβάνει ουσιαστικά τους φοιτητές που αναζητούν εργασία μετά την αποφοίτησή τους και γενικότερα τα οικονομικά ενεργά άτομα μίας κοινωνίας που απλά αναζητούν καλύτερες συνθήκες εργασίας ή υψηλότερες απολαβές (Προδρομίδης, σελ.32). Το παράδοξο όμως είναι ότι ισχύει ακόμη και σε συνθήκες πλήρους απασχόλησης. Με άλλα λόγια, η ανεργία τριβής πηγάζει από την ατελή πληροφόρηση των ατόμων, γεγονός που εμποδίζει την αυτόματη κινητικότητα της εργασίας (Μυλωνά, σελ.14). Στην μείωση του επιπέδου της ανεργίας αυτής συμβάλλει αποφασιστικά η ασφάλιση έναντι της ανεργίας, η οποία προσφέρεται μέσω διαφόρων γραφείων ευρέσεως εργασίας, μέσω των οποίων οι άνεργοι καθοδηγούνται για το πώς θα αντιμετωπίσουν την κατάσταση στην οποία βρίσκονται (Σκουτέλης, σελ.44).

Το δεύτερο σε σημαντικότητα είδος ανεργίας που επηρεάζει δυσμενώς τους νέους των ημερών μας, είναι η κυκλική ή κεϋνσιανή ανεργία ή ανεργία λόγω έλλειψης ζήτησης. Στην προκειμένη περίπτωση, η απασχόληση είναι ανάλογη της οικονομικής δραστηριότητας. Δηλαδή, παρουσιάζει πτωτική τάση σε περιόδους ύφεσης, ενώ αυξάνεται σε περιόδους έξαρσης του οικονομικού κύκλου. Το συγκεκριμένο είδος ανεργίας δηλαδή, εμφανίζεται όταν η ζήτηση της οικονομίας είναι μικρότερη από αυτή που απαιτείται για να απορροφήσει το συνολικό δυνητικό προϊόν (Σκουτέλης, σελ. 44).

Η εποχιακή με την σειρά της ανεργία, επαναλαμβάνεται σε ετήσια βάση συστηματικά, ανάλογα με την εποχή⁴⁸. Η χρονική διάρκειά της είναι μικρή, γεγονός το οποίο συνεπάγεται ότι έχει προσωρινό χαρακτήρα (Σκουτέλης, σελ. 45). Με τη διαρθρωτική ή τεχνολογική ή δομική ανεργία τώρα, έρχονται αντιμέτωποι κυρίως οι νεοεισερχόμενοι, οι οποίοι δεν διαθέτουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες που ζητούν οι

⁴⁸Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελούν οι επιχειρήσεις του τουριστικού και αγροτικού τομέα.

εργοδότες⁴⁹. Συνήθως, η μορφή αυτή οφείλεται στις τεχνολογικές μεταβολές που συντελούνται σε μία οικονομία, αλλά και σε αλλαγές στον προσανατολισμό της ζήτησης προϊόντων και υπηρεσιών, γεγονός το οποίο συνεπάγεται μείωση της ζήτησης για ορισμένες κατηγορίες επαγγελματιών και αύξησης για ορισμένα άλλα. Επί παραδείγματι, εργαζόμενοι σε κορεσμένους κλάδους μετατρέπονται σε ανέργους, καθώς η κρίση που πλήττει τους κλάδους αυτούς περιορίζει δραστικά την οικονομική τους δραστηριότητα. Πολλές φορές όμως, τα άτομα αυτά δεν κατέχουν τα απαιτούμενα προσόντα προκειμένου να προσληφθούν στους ακμάζοντες τομείς της οικονομικής δραστηριότητας (Σκουτέλης, σελ.45).

Πάντως, συγκρίνοντας τις παραπάνω μορφές ανεργίας, μπορεί να ειπωθεί ότι η διαρθρωτική και η κυκλική ανεργία λογίζονται ως ακούσιες, ενώ η ανεργία τριβής θεωρείται εκούσια. Από την άλλη, η διαρθρωτική ανεργία πραγματοποιείται σε μακροχρόνιο ορίζοντα, σε αντίθεση με την κυκλική που επικρατεί βραχυπρόθεσμα σε μία οικονομία.

3.4 Καταγραφή του φαινομένου brain drain

Η αλήθεια είναι ότι είναι δύσκολο να δοθούν αρκετά ακριβή στοιχεία. Σύμφωνα με την Eurostat, δεκάδες χιλιάδες Έλληνες μετανάστευσαν στο εξωτερικό από το ξέσπασμα της κρίσης και έπειτα. Ο κύριος όγκος κατευθύνθηκε εντός Ε.Ε. και κυρίως σε Αγγλία, Γερμανία και Γαλλία. Το ανησυχητικό είναι πως μόνο το 20% από αυτούς ήταν άνεργοι πριν εγκαταλείψουν την Ελλάδα, σύμφωνα με έρευνα του Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου της Φλωρεντίας⁵⁰.

Μάλιστα, η έλλειψη επίσημων στατιστικών στοιχείων αλλά και των σχετικών επιστημονικών ερευνών, αναγκάζει πολλές φορές τους μελετητές να χρησιμοποιούν δημοσιεύματα εφημερίδων. Η χρησιμοποίηση όμως των δημοσιογραφικών πληροφοριών, πολλές φορές ελλοχεύει τον κίνδυνο να διέπονται αυτές από την

⁴⁹Πρόκειται για την πολύ συνηθισμένη κατάσταση, όπου οι νέοι μορφωμένοι Έλληνες, ενώ διαθέτουν τις απαιτούμενες γνώσεις για την κάλυψη μίας συγκεκριμένης θέσης εργασίας, δεν διαθέτουν την κατάλληλη εργασιακή εμπειρία (προϋπηρεσία), εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας τους, με αποτέλεσμα να μένουν εκτός αγοράς εργασίας.

⁵⁰(δηλώσεις Τριανταφυλλίδου, διαθέσιμες στο <https://www.eliamep.gr/media/%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7-%ce%bc%ce%b5%cf%84%ce%b1%ce%bd%ce%ac%cf%83%cf%84%ce%b5%cf%85%cf%83%ce%b7-%cf%84%cf%89%ce%bd-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ae%ce%bd%cf%89%ce%bd-%cf%80%cf%81%ce%bf%cf%82-%cf%84/> ημ/νία προσπέλασης 03/03/2019).

ιδεολογία και την προσωπική άποψη του εκάστοτε συντάκτη (Πουλοπούλου, σελ.43). Εξάλλου, η έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες υποχρηματοδοτείται, ενώ στον τομέα της μετανάστευσης είναι σχεδόν ανύπαρκτη (Πουλοπούλου, σελ.41).

Η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί ώθησε περίπου 35.000 Έλληνες στο εξωτερικό για εύρεση εργασίας μόνο κατά το έτος 2011. Οι 22.000 εξ' αυτών ήταν κάτω των τριάντα (30) ετών (Malkoutzis, p.1). Εκτιμάται ότι το 9% των Ελλήνων Αποφοίτων Παν/μίου και το 51% των κατόχων Διδακτορικού τίτλου σπουδών έφυγαν από τη χώρα κατά το χρονικό διάστημα 2009-2011 (Malkoutzis, p.2).

Σύμφωνα με έρευνα του Chaichian το 2011, οι Έλληνες επιστήμονες που εργάζονται στην Αμερική ανέρχονται σε 4.000. Ο αριθμός αυτός πλησιάζει επικίνδυνα το σύνολο των επιστημόνων που εργάζονται στην Ελλάδα και είναι 5.000 άτομα (Theodoropoulos et al, p. 231).

Η Endeavor Greece, ένας διεθνής μη κερδοσκοπικός οργανισμός στήριξης της επιχειρηματικότητας, καταγράφει την προστιθέμενη αξία και τα φορολογικά έσοδα που δημιουργούν στις χώρες υποδοχής οι Έλληνες που έφυγαν για το εξωτερικό κατά τη διάρκεια της κρίσης⁵¹. Σύμφωνα με στοιχεία από τις χώρες υποδοχής, αλλά και κάποιες εγχώριες έρευνες, η φυγή ανθρώπινου κεφαλαίου για το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα εκτιμάται μεταξύ 350.000 (εκτίμηση Endeavor) και 427.000 (εκτίμηση ΤτΕ). Κατά την Endeavor, τα άτομα αυτά προερχόμενα κυρίως από την Ανώτατη Εκπαίδευση και συνεισφέρουν 12,9 δις ευρώ κατ' έτος στο ΑΕΠ των χωρών υποδοχής⁵² και 9,1 δις ευρώ σε φορολογικά έσοδα, εκ των οποίων τα 7,9 σε φόρους εισοδήματος και εισφορές και το 1,2 σε ΦΠΑ. Συνολικά, από το 2008 μέχρι και σήμερα, οι Έλληνες που αποτελούν τη γενιά του brain drain έχουν παράγει περισσότερα από 50 δις ευρώ ΑΕΠ στις άλλες χώρες, την στιγμή που το κόστος εκπαίδευσής τους υπολογίζεται στα 8 δις ευρώ από την πλευρά του ελληνικού κράτους⁵³.

Σύμφωνα με την έρευνα «Δημιουργώντας ευκαιρίες για τους νέους στην Ελλάδα», που πραγματοποίησε η Endeavor Greece το 2015, υπολογίζεται ότι περίπου 200.000 νέοι έχουν εγκαταλείψει τη χώρα από το 2010 έως και το 2015. Το 71% από αυτούς κατευθύνθηκε σε ευρωπαϊκές χώρες, ενώ το υπόλοιπο 29% σε χώρες άλλων ηπείρων,

⁵¹ Με περίοδο αναφοράς τα έτη 2008 έως 2016.

⁵² Στην προκειμένη περίπτωση αναφέρει κυρίως την Αγγλία και τη Γερμανία.

⁵³ (<http://endeavor.org.gr/latest-news/2137/ημ/νία-προσπέλασης-27/05/2018>).

και πιο συγκεκριμένα σε Η.Π.Α, Καναδά, Αυστραλία, Μέση Ανατολή, Αφρική και Ασία. Συνήθως στην πράξη, οι απόφοιτοι οικονομικών επιστημών κατευθύνονται προς την Μ. Βρετανία, οι γιατροί στη Γερμανία, οι απόφοιτοι Πληροφορικής στις Η.Π.Α και οι μηχανικοί στην Μέση Ανατολή⁵⁴.

Ο συνολικός αριθμός των Ελλήνων επιστημόνων που βρίσκονται στο εξωτερικό στα μέσα του 2017 εκτιμάται σε κάτι περισσότερο από 250.000, ενώ 200.000 εκτιμάται πως έφυγαν μετά το 2010⁵⁵.

Υπολογίζεται ότι από το 2008 μέχρι και το 2016 περισσότεροι από 450.000 Έλληνες αναζήτησαν εργασία στο εξωτερικό. Η τελευταία έρευνα της ICAP People Solutions (2018) σκιαγραφεί το προφίλ των μεταναστών. Τα σημαντικότερα ευρήματα σχετίζονται με το υψηλό μορφωτικό τους επίπεδο και το νεαρό της ηλικίας τους. Ειδικότερα, από τους συμμετέχοντες στην έρευνα, το 20% είναι πτυχιούχοι και το 8% Διδάκτορες. Οι μισοί είναι κάτω των 35 ετών, ενώ διαθέτουν και μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών (το 53%)⁵⁶.

Από την έναρξη εμφάνισης της κρίσης το 2010, εκτιμάται ότι 350.000 με 400.000 Έλληνες έχουν μεταναστεύσει, τα δύο τρίτα των οποίων ανήκουν στην κατηγορία Αποφοίτων Παν/μίου, ενώ πολλοί από αυτούς έχουν πραγματοποιήσει και μεταπτυχιακές σπουδές⁵⁷.

Σύμφωνα με έρευνα του ΚΕΠΕ, (Triandafyllidou, 2014) ο αριθμός των Ελλήνων που ζουν σε βασικούς προορισμούς μετανάστευσης⁵⁸ αυξήθηκε σε απόλυτους αριθμούς κατά 60.227 ή κατά 12,4%, σύμφωνα και με τον παρακάτω πίνακα 4⁵⁹.

Πίνακας 4

Κάτοικοι άλλων χωρών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα

⁵⁴(<https://www.newsbomb.gr/politikh/story/561653/pano-apo-180-000-neoi-efygan-apo-tin-ellada-ton-mnimonion> ημ/νία προσπέλασης 30/11/2018).

⁵⁵(<https://www.anoixtoparathyro.gr/brain-drain-%CE%BC%CF%8D%CE%B8%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BB%CE%AE%CE%B8%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82/ημ/νίαπροσπέλασης02/01/2019>).

⁵⁶(<http://www.skai.gr/news/opinions/article/388804/ena-apotuhimeno-paradeigma-anastrofis-tou-brain-drain/> ημ/νία προσπέλασης 31/12/2018).

⁵⁷(<https://www.linkedin.com/feed/news/the-great-greek-brain-drain-2110892> ημ/νία προσπέλασης 03/09/2018).

⁵⁸ Εκτός των Η.Π.Α

⁵⁹(<http://www.capital.gr/oikonomia/2188293/kepe-alitheies-kai-psemata-gia-ti-metanasteusi-ton-ellinon> ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018).

ΧΩΡΑ	2010	2011	2012	2013
Γερμανία	276.685	283.684	298.254	316.331
Ηνωμένο Βασίλειο	29.000	32.000	34.000	41.000
Σουηδία	4.824	5.290	6.222	7.126
Κάτω Χώρες	7.781	8.584	10.100	11.760
Ελβετία	6.808	7.521	8.678	9.788
Αυστραλία	97.153	97.072	96.916	96.433

Πηγή: Triandafyllidou, 2014

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα που διεξήχθη από την διαδικτυακή πλατφόρμα Brain Gain, 427.000 Έλληνες εγκατέλειψαν τη χώρα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Η συντριπτική πλειοψηφία αυτών (71%) απάντησε αρνητικά στο ενδεχόμενο επιστροφής στην μητέρα πατρίδα με αντάλλαγμα το διορισμό του στο δημόσιο τομέα. Περίπου το 1/3 των συμμετεχόντων στην Έρευνα, δηλαδή το 33% θεωρεί ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα είναι η έλλειψη αξιοκρατίας. Το μεγαλύτερο τμήμα του δείγματος προέρχεται από νέες και νέους ηλικίας 26 έως 35 ετών (58,10%), ενώ τη δεύτερη θέση καταλαμβάνουν τα άτομα ηλικίας 36 έως 45 ετών με 21,13%⁶⁰.

⁶⁰(<http://braingain.gr>ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019).

61

Σύμφωνα με μελέτη του IOBE , μετά το ξέσπασμα της κρίσης ⁶²τα ποσοστά ανεργίας των πτυχιούχων αυξήθηκαν με γεωμετρική πρόοδο, καθώς η μεγαλύτερη αύξηση του αριθμού των ανέργων σημειώθηκε μεταξύ των αποφοίτων ανώτατης εκπαίδευσης (179,1%), ενώ η Ελλάδα καταγράφει το χαμηλότερο ποσοστό ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ, αναφορικά με την απασχόληση αποφοίτων της ανώτατης εκπαίδευσης.

Η εκροή εγκεφάλων επιδεινώθηκε στη χώρα μετά το 2010. Σύμφωνα με μελέτη του Τραπεζικού Ομίλου Eurobank, περισσότερα από 450.000 άτομα ηλικίας κάτω των 45 ετών, κυρίως υψηλού μορφωτικού επιπέδου και τεχνικής κατάρτισης, βρέθηκαν εκτός

⁶¹Πηγή: Άρθρο της Εφημερίδας Καθημερινή, διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/1002835/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/sth-maxh-kata-toy-brain-drain-tria-programmata-gia-16000-anergoyss> ημ/νία προσπέλασης 20/02/2019.

⁶²Από το 2009 και μετά

Ελλάδας. Η ετήσια συνεισφορά τους στο ΑΕΠ των χωρών υποδοχής υπολογίζεται ότι ανέρχεται σε 12,9 δισ. ευρώ, ενώ το φορολογικό αποτέλεσμα ξεπερνά τα 9 δισ. ευρώ, την στιγμή που τα κόστος της εκπαίδευσής τους ανέρχονταν σε 8 δισ. Ευρώ για το ελληνικό δημόσιο⁶³.

Σύμφωνα με τους Χολέζα και Τσάκλογλου (2008)⁶⁴, εκτιμάται ότι η σημερινή μετανάστευση των νέων περιλαμβάνει το σύνολο σχεδόν των επιστημονικών πεδίων. Ανάμεσα στις χώρες προορισμού, ξεχωρίζουν η Μεγάλη Βρετανία με ποσοστό 3,7%, οι Η.Π.Α με 28,7%, η Γερμανία με 6,6% και η Ελβετία (Pelliccia, p.6).

Ενδεικτικό του κύματος φυγής που επικρατεί, είναι το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της πενταετίας 2009-2014, οκταπλασιάστηκε ο αριθμός των ακαδημαϊκών και ερευνητών που βρήκαν επαγγελματική διέξοδο στο εξωτερικό, συγκριτικά με τις προηγούμενες πενταετίες, πριν από το ξέσπασμα της κρίσης δηλαδή. Πιο συγκεκριμένα, από το 2000 έως το 2005 μετανάστευσαν 2.552 νέοι επιστήμονες, ενώ από το 2009 έως το 2014 μετανάστευσαν 20.281 νέοι επιστήμονες (Bloomberg, Ιούνιος 2015)⁶⁵.

Μία ενθαρρυντική εικόνα δίνει μία πρόσφατη έρευνα της Adecco Ελλάδας, με τίτλο «Η Απασχολησιμότητα στην Ελλάδα». Σύμφωνα με αυτήν, το brain drain παρουσιάζει για πρώτη φορά από την εμφάνισή του μία πτωτική τάση. Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται, επειδή η τάση αναζήτησης απασχόλησης στο εξωτερικό δείχνει να υποχωρεί. Ειδικότερα, το ποσοστό των υποψηφίων που εξετάζουν το ενδεχόμενο εργασίας στο εξωτερικό υποχώρησε στο 22%, από το 33% που αντιστοιχούσε στο 2017⁶⁶.

Εν τω μεταξύ, το πρώτο και βασικό εύρημα της σχετικής έρευνας που διερευνά τον τρόπο με τον οποίο οι εργαζόμενοι και οι υποψήφιοι αντιλαμβάνονται την κατάσταση στην αγορά εργασίας το 2018, αποτελεί η διαχρονικά αυξητική τάση του ποσοστού

⁶³(<https://www.tovima.gr/2018/07/10/finance/freno-sto-brain-drain-gia-prwti-fora/>ημ/νία προσπέλασης 30/10/2018).

⁶⁴Holezas, I. and Tsakloglou, P. (2008) *The employability of graduates of higher education*. Athens: Morfotiki and Anaptyxiaki Protovoulia (in Greek)

⁶⁵ Διαθέσιμο στο (http://www.ggb.gr/sites/default/files/basic-page-files/GSRT_Kyprianidou.pdfημ/νίαπροσπέλασης 28/02/2019).

⁶⁶ έρευνα Adeccoσελ. 19 διαθέσιμη στο https://www.adecco.gr/wp-content/uploads/2018/12/Adecco_Employability%202018_Presentation.pdf Ημ/νία προσπέλασης 06/03/2019.

των απασχολούμενων που έχουν βρεθεί εκτός αγοράς τουλάχιστον μία φορά στην επαγγελματική τους ζωή⁶⁷.

Συγκεκριμένα, το 64% των ερωτωμένων, που αυτή τη στιγμή εργάζονται, δήλωσε ότι έχει βρεθεί εκτός αγοράς εργασίας τουλάχιστον μία φορά, σε σύγκριση με το 58% που δήλωνε το ίδιο το 2017⁶⁸.

3.5 Σύγκριση παλιάς με νέα μετανάστευση

Η μετανάστευση των Ελλήνων σε περιόδους οικονομικής δυσπραγίας υπήρξε πάντοτε ως μια διέξοδος από τη φτώχεια, την ανέχεια, τον ξεριζωμό, την ανεργία ή ακόμα και τις πολιτικές διώξεις για εκατομμύρια Έλληνες. Παράλληλα, υπήρξε ευεργετική και για το ελληνικό κράτος, χάρη στην εισροή συναλλάγματος προς τη χώρα. Με τον τρόπο αυτό, εξασφαλιζόνταν οι απαραίτητες εισαγωγές προϊόντων και οι δημόσιες δαπάνες για την υγεία και την εθνική άμυνα, μίας χώρας που βρισκόταν σχεδόν πάντοτε στο κατώφλι της χρεοκοπίας. Η πλειοψηφία των μεταναστών προερχόταν κατά κύριο λόγο από αγροτικές περιοχές της Βόρειας Ελλάδας και ήταν ανειδίκευτοι εργάτες. Ο κύριος προορισμός τους για εργασία ήταν η Γερμανία.

Μεγάλη έξαρση των μεταναστευτικών ροών από την Ελλάδα παρατηρήθηκε μετά την λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι το 1970 περίπου (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σελ. 12-17). Όπως αποτυπώνεται και στον παρακάτω πίνακα 5, η ηλικιακή ομάδα που συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό μετανάστευσης είναι η πλέον παραγωγική, για την περίοδο αναφοράς 1955-1967⁶⁹. Πρόκειται δηλαδή για τα άτομα ηλικίας 15 έως 44 ετών, με υψηλότερο ποσοστό της τάξεως του 90,4% που καταγράφηκε το 1962.

Πίνακας 5

Μεταναστευτικές ροές ανά έτος και ηλικιακή ομάδα

⁶⁷ έρευνα Adecco σελ. 12 διαθέσιμη στο https://www.adecco.gr/wp-content/uploads/2018/12/Adecco_Employability%202018_Presentation.pdf
Ημ/νία προσπέλασης 06/03/2019

⁶⁸ έρευνα Adecco σελ. 13 διαθέσιμη στο https://www.adecco.gr/wp-content/uploads/2018/12/Adecco_Employability%202018_Presentation.pdf
Ημ/νία προσπέλασης 06/03/2019

⁶⁹ Μέχρι δηλαδή και την έναρξη της στρατιωτικής Δικτατορίας στην Ελλάδα.

ΕΤΟΣ	0-14	15-44	45+	% 15-44
1955	4.062	22.933	2.792	77,0
1956	4.861	27.061	3.427	76,6
1957	3.659	24.766	2.003	81,4
1958	3.446	18.978	2.097	77,4
1959	2.744	18.941	1.999	80,0
1960	3.627	41.387	2.754	86,6
1961	3.704	52.251	2.882	88,8
1962	4.128	76.010	3.916	90,4
1963	5.752	89.273	5.047	89,2
1964	6.322	93.599	5.648	88,7
1965	9.486	99.976	7.705	85,3
1966	9.394	70.113	7.389	80,7
1967	7.764	30.397	4.569	71,2

Πηγή: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1972, σελ. 17

Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στην μετανάστευση των ημερών μας και σε εκείνη που συντελέστηκε τις προηγούμενες δεκαετίες, έγκειται στο γεγονός ότι τότε η πλειοψηφία των μεταναστών ήταν ανειδίκευτοι συγκριτικά με το σήμερα. Οι τωρινοί μετανάστες δεν είναι χειρώνακτες. Αντίθετα, διακρίνονται από υψηλή εξειδίκευση, ενώ διαθέτουν πτυχία ανωτάτων σπουδών, ξένων γλωσσών και μεγάλη ευχέρεια στη χρήση νέων τεχνολογιών. Όλα τα παραπάνω προσόντα που διαθέτουν, δρουν επικουρικά στην αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό ⁷⁰.

⁷⁰ (<https://www.anoixtoparathyro.gr/%cf%86%cf%85%ce%b3%ce%ae-%ce%b1%ce%bd%ce%b8%cf%81%cf%89%cf%80%ce%af%ce%bd%ce%bf%cf%85->

Σήμερα, το νέο μεταναστευτικό ρεύμα διαθέτει εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά. Χιλιάδες νέοι επιστήμονες έχουν εγκαταλείψει τη χώρα. Η περίφημη φυγή εγκεφάλων (brain drain) αποτελεί μία σοβαρή αδυναμία για την Ελλάδα, μία χώρα που ανήκει στον σκληρό πυρήνα της Ε.Ε, δηλαδή στη ζώνη του ευρώ. Αποτυπώνει την ανεπάρκεια των δημοσίων πολιτικών, ειδικά αυτών που σχετίζονται με την απασχόληση και την ίδια στιγμή αποτελεί τον σοβαρότερο λόγο απαισιοδοξίας για το μέλλον της πατρίδας μας ⁷¹.

Για την Ελλάδα ένα στοιχείο που επιβεβαιώνει τη διαφοροποίηση της σημερινής μορφής μετανάστευσης προκύπτει από μελέτη του Πανεπιστημίου Μακεδονίας: τα 2/3 των μεταναστών είναι κάτοχοι πτυχίων, ενώ τη δεκαετία του 1960 μόνο το 6%. Πέρα από την Ελλάδα, σε ενωσιακό επίπεδο η φυγή εγκεφάλων έχει λάβει μορφή κατακλυσμού και για τις χώρες του τέως Ανατολικού Μπλοκ ⁷².

3.6 Αίτια

Το ζήτημα της υπερ-πληθώρας πτυχιούχων κυριαρχεί στην Ελλάδα, καθώς ο ιδανικός αριθμός αποφοίτων κατά κεφαλήν είναι αρκετά μεγάλος. Ο αριθμός των αποφοίτων έχει αυξηθεί με σταθερούς ρυθμούς τα τελευταία χρόνια. Το πρόβλημα της υπερ-εκπαίδευσης σχετίζεται κατά κύριο λόγο με το μηδενικό κόστος σπουδών, το οποίο οδηγεί πολλούς νέους ανθρώπους στην πραγματοποίηση σπουδών, οι οποίες βασίζονται στην κοινωνική τους κατάσταση και δεν σχετίζονται απαραίτητα με προοπτικές απασχόλησης. Ο λόγος αυτός εξηγεί την προτίμηση αντικειμένου σπουδών, που παραδοσιακά προσδίδουν κύρος όπως είναι η Ιατρική, η Αρχιτεκτονική και η Νομική. Άμεση επίπτωση όλων των παραπάνω αποτελεί η αύξηση του αριθμού των επιστημόνων αυτών στην εγχώρια αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα οι επαγγελματικοί κλάδοι που προέρχονται από τα παραπάνω αντικείμενα σπουδών, να εμφανίζονται ιδιαίτερα κορεσμένοι. Αυτό οφείλεται κυρίως στην παραδοσιακή ελληνική οικογένεια και τις αντιλήψεις που αυτή έχει για τα παιδιά της, και τα ωθεί στα συγκεκριμένα αντικείμενα σπουδών (Λαμπριανίδης, σελ. 23). Επιπρόσθετα, ένα μεγαλύτερο πρόβλημα βασίζεται στον προσανατολισμό της εκπαίδευσης προς όφελος

[%ce%ba%ce%b5%cf%86%ce%b1%ce%bb%ce%b1%ce%af%ce%bf%cf%85/](https://www.tovima.gr/2017/11/11/opinions/i-metanasteysi-twn-newn-tin-epoxi-tis-krisis/) ημ/νία προσπέλασης 27/05/2019)

⁷¹ (<https://www.tovima.gr/2017/11/11/opinions/i-metanasteysi-twn-newn-tin-epoxi-tis-krisis/> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018)

⁷² (<https://www.tovima.gr/2017/11/11/opinions/i-metanasteysi-twn-newn-tin-epoxi-tis-krisis/>) ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018)

του δημοσίου τομέα, ο οποίος παραδοσιακά προτιμάται έναντι του ιδιωτικού. Η εξήγηση είναι απλή: ο δημόσιος τομέας στην Ελλάδα λειτουργούσε πάντα σαν ένα δίκτυ ασφαλείας έναντι της ανεργίας, προσφέροντας υψηλότερες αποδοχές, καλύτερες εργασιακές συνθήκες και πιο ελκυστικές συνταξιοδοτικές παροχές (PellICCia, p.5)

Ως αποτέλεσμα, κατά τη δεκαετία του 1980 παρατηρήθηκε αύξηση του αριθμού των προσλήψεων των εκπαιδευτικών και των εργαζομένων στις δημόσιες τράπεζες και τη δημόσια διοίκηση. Παρόλη την μείωση του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων, από το 1990 μέχρι και σήμερα, το απόθεμα των αποφοίτων που έχει δημιουργηθεί, υπερβαίνει κατά πολύ τη ζήτηση του δημοσίου τομέα, επιφέροντας υψηλά επίπεδα ανεργίας, υποαπασχόλησης, ετεροαπασχόλησης και σε τελευταία ανάλυση μετανάστευσης (PellICCia, p.5).

Η βασική αιτία μετανάστευσης των νέων Ελλήνων πτυχιούχων στο εξωτερικό, δεν θα έπρεπε να αναζητείται στα υψηλά επίπεδα εκπαίδευσης που παρουσιάζει η χώρα, αλλά στα δομικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, η οποία δεν επιτυγχάνει να δημιουργήσει την απαραίτητη ζήτηση για αποφοίτους. Στην πραγματικότητα, η εθνική μας οικονομία δεν κατάφερε ποτέ να μεταβεί σε ένα μοντέλο βασισμένο στη γνώση και την τεχνολογία. Το γεγονός αυτό έχει συμβάλλει στη δημιουργία χαμηλού επιπέδου ζήτησης για πτυχιούχους, στην αδυναμία απορρόφησης ειδικευμένου προσωπικού εντός της αγοράς εργασίας και κατ' επέκτασιν σε ένα υψηλό επίπεδο ανεργίας. Η έλλειψη ανταγωνιστικότητας και καινοτομίας, καθώς και η αυξανόμενη εξάπλωση της ανεργίας, ιδίως των νέων, δύναται να αυξήσει το brain drain προς τις παραδοσιακές χώρες προορισμού. Με τον τρόπο αυτό συμβάλλει σε μία αντίστροφη μεταφορά τεχνολογίας, η οποία οφείλεται στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, οι οποίες αντί να αποκομίζουν οφέλη, τα προσφέρουν στις πλουσιότερες χώρες (PellICCia, p.6).

Η βασικότερη αιτία στην οποία οφείλεται κυρίως η διαρροή επιστημονικού δυναμικού από την Ελλάδα, είναι η χαμηλή ζήτηση για πτυχιούχους στην εγχώρια αγορά εργασίας. Η ζήτηση αυτή ερμηνεύεται από την χρονική υστέρηση που παρουσιάζει η τεχνολογική ανάπτυξη στην εγχώρια οικονομία. Η ελληνική οικονομία αδυνατεί στην πράξη να απορροφήσει το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, το οποίο

παράγει το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα⁷³ (Λαμπριανίδης, σελ. 174-184). Ο παραγωγικός ιστός της χώρας, είναι δομημένος με τέτοιο τρόπο ώστε να ευνοούνται οι δραστηριότητες εντάσεως εργασίας. Στην πράξη, οι δραστηριότητες αυτές απαιτούν ανειδίκευτους εργάτες, οι οποίοι λογίζονται ως αναλώσιμοι και αμείβονται με εξαιρετικά χαμηλούς μισθούς. Με τον τρόπο όμως αυτό, παραγκωνίζεται το υψηλά καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό. Συνεπώς, ο λόγος για τον οποίο μεταναστεύουν οι νέοι έχει τις ρίζες του «στην εγγενή αδυναμία της εγχώριας παραγωγικής μηχανής να απορροφήσει τους αποφοίτους αυτούς». (Λαζαρέτου, σελ. 48).

Ο βασικός λόγος για τον οποίο, τα άτομα με υψηλά προσόντα αποχωρούν από τον τόπο διαμονής τους, είναι η χαμηλή ζήτηση που υφίσταται σε εθνικό επίπεδο για υψηλά προσόντα. Πέρα όμως από αυτόν, συνυπάρχει και ένας δεύτερος λόγος. Αν τελικά αποφασίσουν να παραμείνουν στη χώρα καταγωγής τους, η απόδοση της επένδυσης στην μόρφωση, θα παραμείνει εξαιρετικά χαμηλή⁷⁴. Ως αποτέλεσμα, για να βγάλουν τα προς το ζην θα αναγκαστούν να απασχοληθούν σε εργασίες, οι οποίες δεν θα σχετίζονται καθόλου με το αντικείμενο των σπουδών τους και το βαθμό εξειδίκευσης που έχουν αποκτήσει μέσω αυτών (ετεροαπασχόληση).

Για τους Ερευνητές και τους Ακαδημαϊκούς τα πράγματα είναι πιο δύσκολα στην πράξη. Μέσα στα πλαίσια της υποβάθμισης της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, παρατηρείται η δυσμενής αναλογία φοιτητών/διδασκόντων, η οποία δυσχεραίνει το έργο των δεύτερων. Σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση της ΑΔΙΠ του 2017, η οποία αναφέρεται στο έτος 2016⁷⁵, η Ελλάδα παρουσιάζει τη δεύτερη χειρότερη αναλογία φοιτητών/διδασκόντων⁷⁶, με 44,1 φοιτητές ανά διδάσκοντα⁷⁷. Σύμφωνα με στοιχεία

⁷³ Αυτό ισχύει κυρίως για τον ιδιωτικό τομέα.

⁷⁴ κείμενο Πολιτικής ΕΛΙΑΜΕΠ, σελ. 17, διαθέσιμο στο <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2016/03/%ce%9d%ce%bf-25-%ce%97-%ce%b4%ce%b9%ce%b5%ce%b8%ce%bd%ce%ae%cf%82-%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%b5%cf%81%ce%b3%ce%b1%cf%83%ce%af%ce%b1-%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%ad%cf%81%ce%b5%cf%85%ce%bd%ce%b1-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%ba%ce%b1%ce%b9%ce%bd%ce%bf%cf%84%ce%bf%ce%bc%ce%af%ce%b1-.pdf> ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018

⁷⁵ Βασίζεται σε στοιχεία της Eurostat για το 2016.

⁷⁶ Αμέσως μετά την Κροατία

⁷⁷ Ετήσια Έκθεση της ΑΔΙΠ του 2017, σελ. 36 διαθέσιμο στο: https://www.adip.gr/sites/default/files/pages/39/119-hqa_report2017.pdf ημ/νία προσπέλασης 20/02/2019.

της ΕΛ.ΣΤΑΤ. το 2017, οι Απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης αναλογούσαν στο 38,37% του συνόλου των ανέργων, ενώ την προηγούμενη χρονιά στο 36,88% ⁷⁸.

Η έξοδος μορφωμένου εργατικού δυναμικού ερμηνεύεται από την υψηλή ανεργία, την έλλειψη πόρων και υποδομών, συλλογικού κοινωνικού οράματος για την ανάδειξη της αριστείας, ενώ σε γενικότερο επίπεδο αιτίες αποτελούν οι εργασιακές σχέσεις, οι φόροι και άλλες πολιτικές (Wildasin, pp. 1-3). Ο ελληνισμός διαθέτει περίπου το 3% των επιστημόνων κορυφαίας εμβέλειας παγκοσμίως, αν και ο πληθυσμός της Ελλάδας ή των Ελλήνων διεθνώς αντιστοιχεί μόνο στο 0,15% από τα 6,92 δισεκατομμύρια κατοίκους του πλανήτη ⁷⁹. Κι όμως, παρά την σημαντική παραγωγή Ελλήνων επιστημόνων, το 85% εκείνων με ισχυρή επιρροή δεν βρίσκεται στην Ελλάδα ⁸⁰.

Είναι προφανές ότι η ελληνική αγορά εργασίας αδυνατεί να απορροφήσει έναν τόσο υψηλό αριθμό αποφοίτων Ανώτατης Εκπαίδευσης και για τον λόγο αυτό η ανεργία των νέων πτυχιούχων, κυρίως ηλικίας 25 έως 30 ετών αυξάνεται με αλματώδεις ρυθμούς. Σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα αποτελεί η έλλειψη σύνδεσης της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και τις ειδικότητες που αυτή απαιτεί. Σε παράλληλο χρόνο, η αθρόα προσέλευση μεταναστών στη χώρα, οι οποίοι αποτελούν ως επί το πλείστον ανειδίκευτο και αρκετά φθηνό εργατικό δυναμικό, συνέβαλλε με την σειρά της στην ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων εντάσεως εργασίας και χαμηλής τεχνολογίας.

3.7 Συνέπειες

Σε αντίθεση με ότι ισχύει διεθνώς, οι νέοι και μορφωμένοι Έλληνες που ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό, δεν συμπεριφέρονται ως τυπικοί μετανάστες, αναφορικά με την αποστολή εμβασμάτων στους οικείους τους. Με άλλα λόγια, δεν στέλνουν οικονομική βοήθεια στις οικογένειές τους που βρίσκονται στην Ελλάδα, ενώ αυτοί κατοικούν και εργάζονται στο εξωτερικό. Το ακόμα πιο παράδοξο είναι, ότι πολλές φορές μάλιστα η χρηματική βοήθεια έχει την αντίστροφη ροή. Δηλαδή, σε κάποιες περιπτώσεις, οι συγγενείς τους στην Ελλάδα (κυρίως οι γονείς τους), τους στέλνουν

⁷⁸Ετήσια Έκθεση της ΑΔΙΠ του 2017, σελ. 44 διαθέσιμη στο:

https://www.adip.gr/sites/default/files/pages/39/119-hqa_report2017.pdf ημ/νία προσπέλασης 20/02/2019

⁷⁹(Εφημερίδα Καθημερινή - 01/08/2014).

⁸⁰(<http://www.indeepanalysis.gr/analyseis/arthra/h-fygh-newn-episthmonwn-sto-exwteriko>) Ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018)

εμβάσματα στο εξωτερικό⁸¹. Χαρακτηριστικά, το 52,5% των ερωτηθέντων εισέπραττε χρήματα από την οικογένειά του, σε μηνιαία βάση, ως συμπλήρωμα του ατομικού εισοδήματος. Το γεγονός αυτό από μόνο του αποτελεί έναν λόγο επαναπατρισμού, καθώς καταδεικνύει την αδυναμία των ατόμων αυτών να βρουν μία απασχόληση που θα τους αποφέρει τα προς το ζην (Λαμπριανίδης, σελ. 295).

Από την άλλη πλευρά, η αποστολή εμβασμάτων από τους μετανάστες στις χώρες καταγωγής τους, αποτελεί μία θετική συνέπεια για τις χώρες αυτές (Λαμπριανίδης, σελ. 53 από Beine 2008). Κατά τους Docquier και Rapoport όχι μόνον ισχύει η παραπάνω υπόθεση, αλλά επιπλέον τα εμβάσματα αυτά μεταφράζονται σε μία μορφή αποζημίωσης για τις χώρες προέλευσης. Η αποζημίωση αυτή συνίσταται σε δύο σκέλη: αφενός έχει ως αποδέκτη την κοινωνία, η οποία έχει χάσει το πιο παραγωγικό της τμήμα και αφετέρου ως απόσβεση του κόστους που σπαταλήθηκε για την εκπαίδευσή του. Από την μεριά των μεταναστών πάλι, η αποστολή εμβασμάτων έχει διττό χαρακτήρα. Στηρίζουν οικονομικά την οικογένειά τους και προετοιμάζουν την επάνοδό τους μέσω αγορών και εν γένει επιχειρηματικών κινήσεων⁸² (Λαμπριανίδης, σελ. 55).

Επανερχόμενοι στην ελληνική περίπτωση, καθοριστικό ρόλο στην αποστολή εμβασμάτων, σύμφωνα με την εμπειρική έρευνα του 2009-2010, διαδραματίζει το φύλο και η ηλικία των συμμετεχόντων. Από τα άτομα που έχουν επιστρέψει στην Ελλάδα, στις γυναίκες αντιστοιχεί το μικρότερο ποσοστό εκείνων που έστειλαν χρήματα πίσω στην πατρίδα, για όσο χρονικό διάστημα βρίσκονταν στο εξωτερικό. Ακόμη, η αποστολή χρηματικών εμβασμάτων στην Ελλάδα⁸³ αυξάνεται ανάλογα με την ηλικία. Τα αντίθετα ακριβώς ισχύουν, αναφορικά με την λήψη οικονομικής βοήθειας από την Ελλάδα. Άρα, γίνεται αντιληπτό ότι «η αποστολή χρημάτων στην Ελλάδα είναι περισσότερο συνηθισμένη για τους άνδρες και τα μεγαλύτερης ηλικίας άτομα, ενώ η λήψη οικονομικής βοήθειας είναι πιο συχνή στις γυναίκες και τα άτομα νεαρής ηλικίας». (βλέπε σχετικά πίνακα 6) (Λαμπριανίδης, σελ. 316-317).

Πίνακας 6

⁸¹ Αυτό κυρίως πραγματοποιείται με την κάλυψη των εξόδων μεταφοράς προς την Ελλάδα (πληρωμή εισιτηρίων), η οποία λειτουργεί και ως κίνητρο προκειμένου να επισκεφθούν την μητέρα πατρίδα.

⁸² Τέτοιες είναι π.χ η αγορά κατοικίας ή επιχείρησης και η πραγματοποίηση επενδυτικών κινήσεων

⁸³ Αφορά τόσο αυτούς που παραμένουν στο εξωτερικό, όσο και εκείνους που επέστρεψαν στη χώρα μας.

Αποστολή και λήψη οικονομικής βοήθειας από και προς την Ελλάδα σε συνάρτηση με το φύλο και την ηλικία των ερωτώμενων

	Φύλο/ Ηλικία	Αποστολή χρημάτων στην Ελλάδα (%)	Λήψη οικονομικής βοήθειας από γονείς στην Ελλάδα (%)
Ζουν ακόμη στο εξωτερικό	Άνδρες	15,0	7,5
	Γυναίκες	11,2	16,1
Ζουν στην Ελλάδα τώρα	Άνδρες	21,4	34,5
	Γυναίκες	7,5	46,0
Ζουν ακόμη στο εξωτερικό	22-29	8,3	21,7
	30-49	13,8	8,2
	>50	22,2	1,2
Ζουν στην Ελλάδα τώρα	22-29	11,8	56,2
	30-49	12,9	37,0
	>50	35,0	34,4

Πηγή: Λαμπριανίδης, 2011 σελ. 316

Μία άλλη σημαντική επίπτωση, η οποία δεν πρέπει να λησμονείται σε καμία περίπτωση είναι το οικονομικό κόστος. Σύμφωνα με μελέτη που διεξήχθη από το ΕΜΠ, το κόστος της διαρροής εγκεφάλων ανέρχεται σε δεκαπέντε (15) δις ευρώ για τα έτη 2008 έως 2016. Το υπέρογκο αυτό ποσό περιλαμβάνει τις δαπάνες για σπουδές, τόσο του Κράτους όσο και των νοικοκυριών. Από την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών της ΕΛ.ΣΤΑΤ προκύπτει ότι η δαπάνη των ελληνικών νοικοκυριών για εκπαίδευση υπολογίζεται στο 3,3 με 3,5% των

εισοδημάτων τους. Η αναλογία αυτή μεταφράζεται σε 47 ευρώ το μήνα, ενώ η μέση ετήσια δαπάνη για τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό εκτιμάται στα 1.508 ευρώ κατ' έτος. Από την άλλη πλευρά, η ετήσια δαπάνη ανά φοιτητή Ιδρύματος Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στοιχίζει στο ελληνικό κράτος 3.571 ευρώ, αν υπολογιστεί ότι η Τριτοβάθμια Εκπαίδευση αποτελεί μόλις το 0,54% του ΑΕΠ⁸⁴.

Το κόστος του brain drain υπολογίζεται ότι είναι αρκετά υψηλό. Υπολογίζεται σε περισσότερα από δεκαπέντε (15) δις ευρώ, για το χρονικό διάστημα από το 2008 έως το 2016⁸⁵. Το υπέρογκο αυτό ποσό, αντιπροσωπεύει το κόστος που κατέβαλλαν από κοινού το ελληνικό κράτος και οι ελληνικές οικογένειες για τις σπουδές των νέων. Σύμφωνα με έρευνα της KPMG, με θέμα την αγορά εργασίας και την μετανάστευση των Ελλήνων, αναδείχθηκε ότι ο αριθμός των Ελλήνων που έφυγαν από τη χώρα την προαναφερθείσα περίοδο εκτιμάται περίπου σε 450.000. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν Απόφοιτοι εγχώριων ΑΕΙ και ΤΕΙ και κατάφεραν να ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες που ανέκυψαν εξαιτίας της μετανάστευσης, όπως ενδεικτικά είναι η αλλαγή περιβάλλοντος⁸⁶.

Παράλληλα, παρατήρησε ότι περίπου 450.000 Έλληνες εγκατέλειψαν τη χώρα μεταξύ του 2008 και του 2016. *«Οι Έλληνες που έφυγαν από τη χώρα, συνεισέφεραν σημαντικά στις χώρες όπου μετανάστευσαν, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Βρετανία και τη Γερμανία, όπου απέδωσαν περίπου 50 δις. ευρώ»*, σύμφωνα με στοιχεία του συνεδρίου American-Hellenic Chamber of Commerce τον Μάρτιο του 2017⁸⁷.

Συντελείται την ίδια στιγμή ένα άλλο φαινόμενο, το λεγόμενο brain waste, το οποίο συνίσταται στην σπατάλη πολύτιμου ανθρώπινου κεφαλαίου. Τα άτομα τα οποία αποτελούν το κεφάλαιο αυτό, βιώνουν στην πράξη την απαξίωση των δεξιοτήτων τους, εξαιτίας της ανεργίας ή εξαιτίας της ετεροαπασχόλησης σε θέσεις εργασίας που απαιτούν λιγότερη εξειδίκευση (Λαζαρέτου, σελ. 34).

Εξαιτίας της ολοένα και αυξανόμενης μετανάστευσης των Ελλήνων με υψηλά τυπικά προσόντα, καθίσταται αντιληπτή η απώλεια που υφίστανται το ανθρώπινο δυναμικό της χώρας. Οι επιπτώσεις στην συγκεκριμένη περίπτωση περιλαμβάνουν την μείωση

⁸⁴ <http://www.kathimerini.gr/946827/article/epikairothta/ellada/153-dis-to-kostos-toy-brain-drain>.

Ημ/νία προσπέλασης 15/05/2018

⁸⁵ Η εκτίμηση κυμαίνεται γύρω στα 15,3 δις ευρώ.

⁸⁶ <http://www.kathimerini.gr/946827/article/epikairothta/ellada/153-dis-to-kostos-toy-brain-drain>

Ημ/νία προσπέλασης 15/05/2018)

⁸⁷ [\(https://www.amcham.gr/events/employment-conference/\)](https://www.amcham.gr/events/employment-conference/) ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018)

της δυναμικότητας της οικονομίας, αλλά και των ερευνητικών δραστηριοτήτων, την απαξίωση του ανθρώπινου δυναμικού της χώρας και τον κίνδυνο αποσταθεροποίησης της κρατικής μηχανής⁸⁸.

Σύμφωνα με άλλους, πρόκειται για μία αιμορραγία της Ελλάδας, καθώς υφίσταται την απώλεια του δυναμικότερου τμήματος της κοινωνίας της. Ενός τμήματος, το οποίο θα μπορούσε να καταστεί η κινητήριος δύναμη για την επανεκκίνηση της ελληνικής οικονομίας⁸⁹.

Μία άλλη, λιγότερο ορατή συνέπεια αποτελεί η απώλεια εμπιστοσύνης στο πολιτικό σύστημα της χώρας. Πολλοί νέοι άνθρωποι πιστεύουν ότι κ κρίση του πολιτικού συστήματος που βιώνουμε, εμφανίστηκε ως απόρροια της οικονομικής κρίσης. Η δυσπιστία αυτή στο πολιτικό σύστημα εκφράζεται στην πράξη μέσω της αποχής από τις εκλογικές διαδικασίες στη χώρα. Το ποσοστό αποχής είναι τόσο υψηλό, που σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα προσεγγίζει το 50% του συνόλου του εκλογικού σώματος.

Οι κίνδυνοι από αυτή την αιμορραγία σε ανθρώπινο δυναμικό υψηλού επιπέδου είναι τεράστιοι. Πρωτίστως ο δημογραφικός, σε συνδυασμό με την υπογεννητικότητα και τη γήρανση του πληθυσμού. Επιπλέον, η χώρα στερείται των γνώσεων και των υπηρεσιών ενός σημαντικού ποσοστού του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της. Το αποτέλεσμα είναι να υποσκάπτεται η προοπτική ανάπτυξης και παραγωγικής ανασυγκρότησης. Μειώνεται η απόδοση και η αποτελεσματικότητα, παρατηρείται έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού, ενώ διευρύνεται το αίσθημα απαισιοδοξίας και παραίτησης⁹⁰.

Η ανάσχεση του φαινομένου του brain drain, αλλά και ο επαναπατρισμός αυτού του ανθρώπινου δυναμικού αναμφισβήτητα θα πρέπει να αποτελέσει εθνικό στόχο, καθώς οι προβλέψεις για τη διαχρονική εξέλιξη του πληθυσμού φαντάζουν ιδιαίτερα δυσοίωνες. Διάφορες μελέτες υπολογίζουν ότι ο πληθυσμός της Ελλάδας θα μειωθεί στα 9,9 εκατομμύρια ως το 2030, στα 8,9 εκατομμύρια ως το 2050 και στα 7,7 εκατομμύρια ως το 2080, από περίπου 10,6 εκατομμύρια σήμερα. Με δείκτη ολικής

⁸⁸ (<https://www.tovima.gr/2014/08/06/opinions/stop-brain-drain/> ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018)

⁸⁹ (https://www.huffingtonpost.gr/nicos-campouris/-brain-drain_b_8450864.html ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018)

⁹⁰ (<https://economico.gr/brain-drain-pos-tha-feroyme-piso-ta-paidia-poy-efygan/> ημ/νία προσπέλασης 30/11/2018)

γονιμότητας 1,33⁹¹ η Ελλάδα κατέχει σήμερα σχεδόν τη χαμηλότερη επίδοση στο εσωτερικό της Ε.Ε, διατηρώντας έναν από τους πιο γερασμένους πληθυσμούς στην Ευρώπη, καθώς πάνω από το ένα πέμπτο των κατοίκων της (το 21%) είναι άνω των 65 ετών⁹².

Εξαιτίας του δημογραφικού προβλήματος που βιώνει η χώρα μας, οι επιπτώσεις στο ασφαλιστικό σύστημα θα είναι ολέθριες. Οι εισφορές των εργαζομένων δεν θα επαρκούν από ένα σημείο και μετά, για να χρηματοδοτούν τις συντάξεις των σημερινών συνταξιούχων, όπως ισχύει στο αναδιανεμητικό σύστημα⁹³. Η μαζική φυγή των νέων Ελλήνων στο εξωτερικό θα μειώσει με την σειρά της αρκετά το νεανικό τμήμα του οικονομικά ενεργού πληθυσμού⁹⁴, με αποτέλεσμα εκείνοι που θα μείνουν πίσω, θα επιβαρύνονται περισσότερο με το κόστος του ασφαλιστικού⁹⁵.

Μία άλλη επίπτωση που δημιουργείται εξαιτίας του φαινομένου του brain drain, σχετίζεται με τις επενδύσεις. Πιο συγκεκριμένα, διακυβεύονται οι δυνητικές και μελλοντικές επενδύσεις στη χώρα μας. Στην ουσία, υποβαθμίζεται η χώρα μας ως διεθνής προορισμός επενδυτών, αφού το υψηλά καταρτισμένο επιστημονικό δυναμικό έχει μειωθεί δραστικά, εξαιτίας της φυγής στο εξωτερικό. Άρα, μειώνονται οι πιθανότητες προσέλκυσης επενδύσεων από επιχειρήσεις εντάσεως γνώσης. Η παράπλευρη αυτή απώλεια είναι πολύ σημαντική, αν αναλογιστεί κανείς την αναγκαιότητα ύπαρξης επενδύσεων, σε μία χώρα η οποία μαστίζεται από την οικονομική κρίση και έχει βυθιστεί στην ύφεση για σχεδόν μία ολόκληρη δεκαετία⁹⁶.

Το σημαντικότερο κεφάλαιο που διαθέτει αυτήν την στιγμή η Ελλάδα, είναι οι ίδιοι οι Έλληνες. Το μεγάλο μεταναστευτικό κύμα των τελευταίων ετών, αποτελούμενο κυρίως από νέους και μορφωμένους ανθρώπους, αποτελεί τροχοπέδη για την υπέρβαση της υπάρχουσας οικονομικής κρίσης. Η χαμηλή εγχώρια ζήτηση για άτομα

⁹¹Ο προβλεπόμενος μέσος αριθμών παιδιών ανά γυναίκα

⁹²(<https://www.tovima.gr/2018/07/10/finance/freno-sto-brain-drain-gia-prwti-fora/> ημ/νία προσπέλασης 30/10/2018)

⁹³ Πρόκειται για το περίφημο pay-as-you-go system, το οποίο ισχύει και στην Ελλάδα, ως βασική συνιστώσα του Κράτους Πρόνοιας.

⁹⁴ Πρόκειται σύμφωνα με την οικονομική θεωρία για το κομμάτι του πληθυσμού που είναι ικανό προς εργασία

⁹⁵(<https://economico.gr/brain-drain-pos-tha-feroyme-piso-ta-paidia-poy-efygan/> ημ/νία προσπέλασης 30/11/2018)

⁹⁶Κείμενο πολιτικής ΕΛΙΑΜΕΠ σελ. 8, διαθέσιμο στο

<https://www.eliamep.gr/publication/%ce%ba%ce%b5%ce%af%ce%bc%ce%b5%ce%bd%ce%bf-%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%82-%cf%84%ce%bf%cf%85-%ce%b5%ce%bb%ce%b9%ce%b1%ce%bc%ce%b5%cf%80-%ce%b5%ce%be%ce%b5%cf%84%ce%ac%ce%b6/> ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018

υψηλών προσόντων και δεξιοτήτων, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες αιτίες της μετανάστευσης τους (Labrianidis and Vogiatzis, p.474). Η διεύρυνση της παραγωγικής βάσης της χώρας και η ζήτηση για υψηλά καταρτισμένο επιστημονικό προσωπικό όλων των ειδικοτήτων, είναι άμεσα συνυφασμένες με την έρευνα και την καινοτομία. Πρόκειται για δύο τομείς, στους οποίους υστερεί κατά πολύ η χώρα μας, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες των τελευταίων ετών. Η αξιοποίηση και η ενεργοποίηση του επιστημονικού δυναμικού που βρίσκεται έξω από τα σύνορα της πατρίδας μας, καθώς και η αναστροφή του brain drain, θα δώσει μία νέα αναπτυξιακή ώθηση στη χώρα, σε πολυάριθμους τομείς και επίπεδα. Το μεγάλο στοίχημα για τη χώρα, είναι το brain drain να μετατραπεί σε brain gain, προκειμένου να επέλθει η απαραίτητη εξισορρόπηση και η αναγκαία αμφίδρομη κινητικότητα επιστημόνων.

Ωστόσο, υπάρχει και η αισιόδοξη πλευρά του φαινομένου. Σύμφωνα με αυτήν, οι νέοι που αποτελούν τη γενιά του brain drain, έχουν κατορθώσει ακούσια, αυτό που δεν έχει επιτύχει καμία ηγεσία και καμία πολιτική. Να μετατρέψουν δηλαδή την κρίση σε ευκαιρία και ξαναδώσουν στον ελληνισμό την χαμένη του αίγλη. Μία αίγλη, η οποία χαρακτηρίζεται από την οικουμενικότητα και την εξωστρέφεια. Όπως είναι ευρέως γνωστό, η ύπαρξη ισχυρών ελληνικών ομογενειακών κέντρων στο εξωτερικό, συνείσφερε τα μέγιστα στην αναπτυξιακή διαδικασία εντός της χώρας, μέσω των εμπορικών και παραγωγικών δικτύων που δημιουργεί η επαφή με την μητέρα πατρίδα

97.

Το φαινόμενο της διαρροής εγκεφάλων έχει χαρακτηριστεί ως μια από τις μεγαλύτερες πληγές του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Για τον λόγο αυτό προβληματίζει το σύνολο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αδιαμφισβήτητα αποτελεί μια νέα μορφή εργατικής μετανάστευσης. Η κατάσταση που έχει δημιουργηθεί όμως, ενέχει και κάποια θετικά στοιχεία για τη χώρα μας. Αποτελεί μεγάλη τιμή για τα εγχώρια Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, να φοιτούν οι Απόφοιτοί τους στα πιο ψηφισμένα Πανεπιστήμια παγκοσμίως. Με τον τρόπο αυτό, αναδεικνύεται η ανταγωνιστικότητα του εκπαιδευτικού μας συστήματος. Αλλά και για τον ίδιο τον Έλληνα μετανάστη, τα οφέλη είναι πολλαπλά. Ενισχύει το βιογραφικό του, απασχολούμενος υπό καλές

⁹⁷ (<https://www.anoixtoparathyro.gr/brain-drain-%ce%b7-%ce%b5%ce%b%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%b1-%ce%be%ce%b1%ce%bd%ce%b1%ce%b3%ce%af%ce%bd%ce%b5%cf%84%ce%b1%ce%b9-%ce%ba%cf%8c%cf%83%ce%bc%ce%bf%cf%82/> ημ/νία 12/12/2018)

συνθήκες εργασίας και με άκρως ικανοποιητικές απολαβές, σε σύγκριση πάντοτε με την Ελλάδα. Την ίδια στιγμή, στο εσωτερικό της χώρας, υπάρχουν περίπου 800 εκλεγμένοι και αδιόριστοι πανεπιστημιακοί και άλλοι τόσοι περίπου γιατροί⁹⁸.

Πολλές φορές η εγχώρια πολιτική ηγεσία, στην προσπάθεια επαναπατρισμού τους, βυθίζεται στις αγκυλώσεις που η ίδια έχει δημιουργήσει. Δεν έχει κάποιο ιδιαίτερο νόημα να επιστρέψουν όλα αυτά τα νέα παιδιά, όταν οι χρόνιες παθογένειες του ελληνικού κράτους παραμένουν. Η έλλειψη αξιοκρατίας και διαφάνειας σε όλες τις πτυχές του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, οι οποίες συνυπάρχουν με τον νεποτισμό, την πελατειοκρατία και την κομματοκρατία του πολιτικού συστήματος συνθέτουν τα αρνητικά χαρακτηριστικά της χώρας μας.

3.8 Παγκόσμια κατάταξη Ελλάδος

Ένας από τους πιο σημαντικούς διεθνείς δείκτες για τη χώρα μας είναι αυτός της Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας Ταλέντου (Global Talent Competitive Index), που δημοσιεύουν τα τελευταία χρόνια το INSEAD, η Adecco και η Tata Communications. Ο δείκτης αυτός στην ουσία καταγράφει τις επιμέρους παραμέτρους που συμβάλλουν στη διατήρηση των ταλέντων σε μια χώρα, αλλά και την προσέλκυσή τους από το εξωτερικό.

Για το 2018 η Ελλάδα τοποθετείται στην 42η θέση ανάμεσα σε 119 χώρες. Αναλυτικότερα, κατατάσσεται 112η ανάμεσα σε 119 χώρες στην προσέλκυση ταλέντων (brain gain) και 106η στη διατήρησή τους στη χώρα (brain retention). Όσον αφορά τη δια βίου μάθηση και τη διασύνδεση του εκπαιδευτικού συστήματος με την αγορά εργασίας, κατακτά την 89^η και την 97η θέση αντίστοιχα.

Αναφορικά με τους λοιπούς τομείς, η χώρα μας κατατάσσεται ως εξής στις ακόλουθες θέσεις σε παγκόσμια κλίμακα:

1. 104η στην ποιότητα των σχέσεων κράτους και επιχειρήσεων,
2. 105η στη δυνατότητα δημιουργίας αναπτυξιακών δικτύων με γεωγραφικούς, κλαδικούς ή θεσμικούς όρους,
3. 95η στις ξένες άμεσες επενδύσεις και την μεταφορά τεχνολογίας,

⁹⁸ (<https://www.protagon.gr/anagnwstes/epistimoniki-metanastefsi-ta-kerdi-2273400000ημ/νία-προσπέλασης> 30/06/2018)

4. 93η θέση στην ποιότητα του επιχειρηματικού και εργασιακού περιβάλλοντος,
5. 90ή ως προς τις σχέσεις συνεργασίας μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών,
6. 102η θέση παγκοσμίως ως προς την αποτελεσματικότητα των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης,
7. 92η θέση ως προς την κοινωνική κινητικότητα,

Η μοναδική πρωτιά που κατέχει η χώρα μας, σχετίζεται με τον αριθμό των εγγραφών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση⁹⁹. Όλα τα παραπάνω δεδομένα υποδηλώνουν ότι διαθέτουμε ένα αρκετά ελκυστικό σύστημα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Το παράδοξο όμως είναι ότι δεν διασφαλίζει την σύνδεση με την πραγματική οικονομία. Δηλαδή οι πτυχιούχοι πολλές φορές καθίστανται άνεργοι, μη διαθέτοντας ιδιαίτερες εναλλακτικές απασχόλησης¹⁰⁰.

3.9Η προσέγγιση των δικτύων

Η θεωρία των δικτύων πρεσβεύει ότι η μετανάστευση εν γένει επηρεάζεται από τα ανθρώπινα δίκτυα που δημιουργούνται. Τα δίκτυα αυτά παίζουν καταλυτικό ρόλο στην αύξηση της μετανάστευσης, καθώς αποτελούνται από άτομα με κοινό φιλικό, οικογενειακό ή εθνικό υπόβαθρο. Έχει παρατηρηθεί στην πράξη ότι επέρχεται αύξηση της μετανάστευσης σε μία χώρα, όταν σε αυτή βρίσκεται ένα καλά οργανωμένο δίκτυο ατόμων που μοιράζονται την ίδια καταγωγή (Castles et al, pp. 39-41).

Τα δίκτυα αυτά ενισχύουν την πρόσβαση στην πληροφόρηση αναφορικά με τις επικρατούσες συνθήκες στη χώρα υποδοχής¹⁰¹ (Πολύζος, 2006 σελ. 80). Σύμφωνα με την έρευνα που διεξήχθη από τον Λαμπριανίδη, οι Έλληνες που ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό διατυπώνουν την άποψη ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να βρουν στην Ελλάδα απασχόληση που να αντιστοιχεί στα ακαδημαϊκά τους προσόντα και την ειδίκευση που έχουν αποκομίσει από την πολυετή παραμονή τους στο εξωτερικό. Θεωρούν ότι για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, πρέπει να προσφύγουν στα λεγόμενα κοινωνικά δίκτυα που έχουν διαμορφώσει ή στον οικογενειακό τους περίγυρο. (Λαμπριανίδης, σελ.308). Τα δίκτυα στην ελληνική πραγματικότητα διαδραματίζουν

⁹⁹Στη δεύτερη θέση ακολουθεί με μεγάλη διαφορά η Νότια Κορέα.

¹⁰⁰(<http://www.kathimerini.gr/977272/opinion/epikairothta/politikh/h-fygh-twn-newn-sto-e3wteriko-kai-pws-na-th-stamathsoyme> ημ/νία προσπέλασης 30-10-2018).

¹⁰¹ Διαθέσιμες θέσεις εργασίας, θεσμικό πλαίσιο μετανάστευσης κ.τ.λ.

κομβικό ρόλο στην εύρεση εργασίας. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι, το 64% των πτυχιούχων κοινωνικών επιστημών βρήκαν εξαρτημένη απασχόληση¹⁰² μέσω των φιλικών και οικογενειακών τους δικτύων. Την πρώτη του δουλειά στην Ελλάδα τη βρήκε ουσιαστικά το 75% του δείγματος, μέσω των παραπάνω άτυπων δικτύων (Λαμπριανίδης, σελ.341)¹⁰³.

Η έλλειψη των απαραίτητων δικτύων που θα βοηθούσαν στην εύρεση απασχόλησης, ερμηνεύει την κατάσταση ανεργίας, στην οποία έχει περιέλθει, ένα μικρό ποσοστό των επαναπατρισθέντων Ελλήνων (11,3%). Την ίδια στιγμή, τα δίκτυα στα οποία διαθέτουν πρόσβαση είναι περιορισμένα, καθώς βρίσκονταν για ένα χρονικό διάστημα μακριά από τη χώρα, με αποτέλεσμα να υφίσταται μεγάλη αναντιστοιχία ανάμεσα στα προσόντα που κατέχουν και τα δίκτυα που διαθέτουν (Λαμπριανίδης, σελ. 299).

Η γενιά του brain drain διακατέχεται από την πεποίθηση ότι, προκειμένου να βρει δουλειά στην Ελλάδα, η οποία να ανταποκρίνεται στα προσόντα που διαθέτει και την εξειδίκευση που έχει λάβει, οφείλει να αξιοποιήσει τα προσωπικά της κοινωνικά δίκτυα ή αλλιώς της οικογένειάς της. Η εξήγηση που δίνεται είναι τα άτομα αυτά θεωρούν πως η αναξιοκρατία κυριαρχεί, και μόνον μέσω των προσωπικών τους γνωριμιών μπορεί κανείς να βρει παρόμοια απασχόληση με εκείνη που είχε στο εξωτερικό (Λαμπριανίδης, σελ. 308).

Αναφορικά με την επιλογή για μετανάστευση, τα φιλικά και οικογενειακά δίκτυα προκαλούν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα, διαμορφώνοντας την λεγόμενη αλυσίδα μετανάστευσης (chain migration). Η επανένωση οικογενειών και τα κοινωνικά δίκτυα (social networks), καθιστούν πιο εύκολη στην πράξη την είσοδο στις χώρες υποδοχής (Joly, pp. 27-28).

Η χώρα μας παρουσιάζει μία μακρά ιστορία μετανάστευσης, καθώς πρόκειται για μία χώρα κυρίως εξαγωγής μεταναστών. Το τελευταίο μαζικό κύμα φυγής Ελλήνων που εγκατέλειψαν τη χώρα τοποθετείται στα 1960, όταν η ανεργία ήταν εξίσου υψηλή. Η ύπαρξη υψηλού αριθμού Ελλήνων της Διασποράς, ο οποίος υπολογίζεται ότι κυμαίνεται μεταξύ τριών και επτά εκατομμυρίων ατόμων, δύναται να λειτουργήσει

¹⁰² Εννοείται εδώ η περίπτωση της Σύμβασης Εργασίας

¹⁰³ Τα στοιχεία αυτά αντλήθηκαν από την εισήγηση της Χατζηγιάννη Ανδρομάχης στις, 12-13 Ιανουαρίου 2006, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο με τίτλο “Οι απόφοιτοι Κοινωνικών Επιστημών και η αγορά εργασίας”.

ως οδηγός για τους νέους Έλληνες οι οποίοι ψάχνουν ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης στο εξωτερικό. Καθίσταται πιο εύκολο για εκείνους να σκεφθούν να μετακομίσουν σε χώρες-μέλη της Ε.Ε, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γερμανία, αλλά και εκτός Ευρώπης σε κράτη όπως είναι οι Η.Π.Α, η Αυστραλία και ο Καναδάς. Καθοριστικό ρόλο έχουν διαδραματίσει ένας αξιόλογος αριθμός διαδικτυακών fora,¹⁰⁴ μέσω των οποίων οι Έλληνες ανταλλάσσουν πληροφορίες και συμβουλές για την μετανάστευση (Malkoutzis, p.2).

3.10 Η έννοια της Διασποράς

Στη θεωρία, αλλά και στην πράξη υπάρχουν δύο τρόποι προκειμένου μία χώρα να αξιοποιήσει τους πτυχιούχους της που ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό. Ο ένας στοχεύει στην άμεση επιστροφή τους, δηλαδή ουσιαστικά στον επαναπατρισμό τους (return option), και ο άλλος στην αξιοποίηση του κεφαλαίου αυτού στο εξωτερικό (diaspora option). Ο πρώτος τρόπος, αποδεικνύεται ιδιαίτερα δύσκολος στην πράξη, όπως καταδεικνύεται και από τη διεθνή εμπειρία, ενώ ο δεύτερος φαντάζει πιο ρεαλιστικός και εφαρμόσιμος (Λαμπριανίδης, σελ. 354).

Πολλές φορές, ο επαναπατρισμός δεν είναι εύκολος, καθώς στις χώρες υποδοχής οι απολαβές είναι υψηλότερες και οι εργασιακές συνθήκες καλύτερες από αυτές που ισχύουν στις χώρες προέλευσης. Στις περιπτώσεις αυτές, προκρίνεται η συνεργασία μεταξύ γηγενών και εκπατρισμένων στον επιστημονικό τομέα (Λαμπριανίδης, σελ. 110-111)¹⁰⁵.

Η επιλογή της λεγόμενης διασποράς, σαν έννοια έχει εμφανιστεί πρόσφατα και έχει ως βασική αρχή την υπόθεση ότι τα άτομα που έχουν εκπατριστεί, δεν είναι πιθανόν να επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής τους. Αυτό ισχύει διότι στις νέες πατρίδες τους, έχουν τακτοποιήσει τις ζωές τους, τόσο σε επαγγελματικό όσο και σε προσωπικό επίπεδο. Ωστόσο, ενδιαφέρονται για την ανάπτυξη της χώρας προέλευσής τους, λόγω οικογενειακών και πολιτισμικών δεσμών. Το ζητούμενο στην προκειμένη περίπτωση είναι η δημιουργία ισχυρών δεσμών, μέσω των οποίων τα άτομα αυτά μπορούν να συνεισφέρουν χωρίς να απαιτείται η φυσική τους παρουσία, είτε μόνιμη είτε

¹⁰⁴ όπως είναι το www.patriotaki.com,

¹⁰⁵ Παράδειγμα στην προκειμένη περίπτωση αποτελεί η Κολομβία, η οποία και απέτυχε στον επαναπατρισμό των επιστημόνων της, μέχρι και το 1980. Από την αρχή της δεκαετίας του 1990, στράφηκε στη δημιουργία των κατάλληλων δικτύων, με αποκορύφωμα το 1995 τη δημιουργία του δικτύου Caldas, το οποίο έφερε σε επαφή 1.000 Κολομβιανούς επιστήμονες και φοιτητές από όλον τον κόσμο.

προσωρινή στη χώρα. Ανάλογοι τύποι σχέσεων, έχουν υπάρξει και στο παρελθόν. Η διαφορά όμως στην σημερινή εποχή έγκειται στο γεγονός ότι η συνεργασία είναι συστηματική, σύνθετη και σε μόνιμη βάση, σε αντίθεση με το παρελθόν, που ήταν σποραδική, μεμονωμένη και σε περιορισμένη έκταση. Η συνεργασία αυτή συνήθως λαμβάνει χώρα σε έργα που πραγματοποιούνται από διεθνή Ερευνητικά Κέντρα (Meyer and Brown, pp.11-12).

Η επιλογή αυτή αποτελεί μία αμοιβαία επωφελή στρατηγική συνεργασίας, τόσο για τις χώρες αποστολής, όσο και για τις χώρες υποδοχής. Οι χώρες προέλευσης κερδίζουν, καθώς αποκομίζουν τεχνογνωσία, ενώ οι λοιπές χώρες δεν χάνουν τίποτα, καθώς οι εργαζόμενοι σε αυτές δεν απομακρύνονται από τη βάση τους. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν τα προγράμματα που διενεργούνται μεταξύ των γαλλικών και κολομβιανών Πανεπιστημίων και του Οργανισμού Δημόσιας Υγείας και Ασφάλειας των Η.Π.Α με την Κίνα και την Ινδία. Διεθνείς Οργανισμοί όπως η ΟΥΝΕΣΚΟ και η Παγκόσμια Τράπεζα έχουν αναδείξει τα πλεονεκτήματα αυτών των συνεργασιών. Επιπροσθέτως, υποστηρίζουν σθεναρά τις συνεργασίες αυτές ως εποικοδομητικές, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην ανάπτυξη των χωρών προέλευσης και των χωρών μετεγκατάστασης (Meyer and Brown, pp.18-19).

Για να τελεσφορήσει η επιστροφή των εκπατρισμένων Ελλήνων, απαιτείται να πραγματοποιηθούν κάποιες αλλαγές. Αρχικά, θα πρέπει να μετατοπιστεί το αναπτυξιακό μοντέλο της χώρας, το οποίο θα είναι προσανατολισμένο στην οικονομία της γνώσης, σύμφωνα μάλιστα και με τις επιταγές της Ε.Ε. Το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της χώρας οφείλει και αυτό να αλλάξει με την σειρά του, προκειμένου να ανακτηθεί η εμπιστοσύνη των Ελλήνων που θέλουν να επιστρέψουν. Όλα τα παραπάνω βέβαια, δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν από την μία στιγμή στην άλλη, ούτε από την μία μέρα στην άλλη. Απαιτείται ένα χρονικό διάστημα με μεσοπρόθεσμο ή ακόμα καλύτερα μακροπρόθεσμο ορίζοντα (Λαμπριανίδης, σελ. 354-355).

Για το άμεσο μέλλον, πιο πιθανή φαντάζει η λύση του diaspora option, επειδή ακριβώς μπορεί να εφαρμοστεί σε βραχυπρόθεσμο και μεσοπρόθεσμο επίπεδο. Η στενή συνεργασία με τους επιστήμονες αυτούς, από τη χώρα διαμονής τους, μπορεί να βοηθήσει στην ριζική ανάκαμψη που χρειάζεται η χώρα σε πολλούς τομείς (Λαμπριανίδης, σελ. 355).

Σύμφωνα με έρευνα που δημοσιεύθηκε από τους Labrianidis and Vogiatzis, το ποσοστό επαναπατρισμού των Ελλήνων που έφυγαν στα χρόνια της κρίσης, εκτιμάται ότι θα είναι χαμηλό, όσο διαρκεί η κρίση και συνυπάρχουν τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας με τις παθογένειες του ελληνικού κράτους (Labrianidis and Vogiatzis, p. 483). Πραγματικά, στα έτη που ακολούθησαν εντάθηκε η φυγή των νέων στο εξωτερικό και ελάχιστοι επέστρεψαν. Συνεπώς, ο επαναπατρισμός των Ελλήνων επιστημόνων (return option), με βάση τα σημερινά δεδομένα φαντάζει αρκετά δύσκολος. Αντίθετα, η δημιουργία των κατάλληλων διαύλων επικοινωνίας με τους Έλληνες της διασποράς και η ανάπτυξη των αντίστοιχων συνεργασιών (diaspora option), φαντάζει ως η πιο κατάλληλη επιλογή, η οποία μελλοντικά μάλιστα θα μπορέσει να συνεισφέρει και στον επαναπατρισμό.

Εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι οι εργασιακές συνθήκες και οι απολαβές όσων επέστρεψαν, παρόλο που ανήκουν σε υψηλά κοινωνικό-οικονομικά στρώματα, εμφανίζονται να είναι χειρότερες από εκείνες που εγκατέλειψαν για να φύγουν στο εξωτερικό, ειδικά στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας (Pelliccia, p.6).

3.11 Η περίπτωση των Ελλήνων γιατρών

Η επαγγελματική εκείνη ομάδα, η οποία επλήγη περισσότερο από την οικονομική κρίση και πραγματοποίησε μεγάλη διαρροή προς το εξωτερικό, είναι εκείνη των επαγγελματιών υγείας, και κυρίως των γιατρών. Οι ελλείψεις στην έρευνα και την εκπαίδευση, καθώς και η υποχρηματοδότηση αυτών και οι μη ευνοϊκές συνθήκες εργασίας που επικρατούν στο υποβαθμισμένο και μη επαρκώς οργανωμένο Εθνικό Σύστημα Υγείας (Ε.Σ.Υ)¹⁰⁶, αποτελούν μόνο μερικούς από τους λόγους που ωθούν τους νέους γιατρούς στην μετανάστευση. Αλλά και στον ιδιωτικό τομέα, οι ευκαιρίες απασχόλησης εμφανίζονται ιδιαίτερα περιορισμένες, διότι οι μισθοί είναι αναλογικά με το δημόσιο τομέα αρκετά χαμηλοί και η αγοραστική δύναμη του πληθυσμού έχει μειωθεί δραματικά. Ως εκ τούτου, ένας αξιοσημείωτος αριθμός Ελλήνων γιατρών μετακινείται στη Γερμανία, τη Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Σουηδία, τα

¹⁰⁶ Δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια των Κυβερνήσεων του Ανδρέα Παπανδρέου, σύμφωνα με το οποίο όλοι οι πολίτες δικαιούνται δωρεάν ιατρική περίθαλψη. (Μουζέλης και Παγουλάτος, σελ. 18). Διαθέσιμο στο file:///C:/Users/USER/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosofEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/14743-35406-1-SM.pdf

Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και την Αυστραλία, σε αναζήτηση εργασίας (Chatziprodromidou et al, p. 290).

Η Ελλάδα, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ, διαθέτει τον υψηλότερο αριθμό γιατρών ανά κάτοικο, ανάμεσα στις χώρες που απαρτίζουν τον ΟΟΣΑ. Κατά την περίοδο 1970 έως 2008, κατατάχθηκε στη δεύτερη θέση ανάμεσα σε 168 χώρες, με σχεδόν πέντε (5) γιατρούς ανά 1.000 κατοίκους. Η χώρα μας διαθέτει 6,1 γιατρούς ανά 1.000 κατοίκους¹⁰⁷. Σύμφωνα με τους ειδικούς, είναι πρακτικώς αδύνατο να απορροφηθεί η πλειοψηφία των επιστημόνων αυτών, είτε από το δημόσιο είτε από τον ιδιωτικό τομέα, σε συνθήκες μάλιστα οικονομικής κρίσης (PellICCia, p.8).

Δυστυχώς, δεν υπάρχουν αρκετά επίσημα στοιχεία που να αντικατοπτρίζουν πλήρως το φαινόμενο. Ο Ελληνικός Ιατρικός Σύλλογος και οι τοπικοί Ιατρικοί Σύλλογοι δεν έχουν καταγράψει το ακριβές μέγεθος της φυγής των νέων γιατρών. Ο ΙΣΑ, βασιζόμενος στον αριθμό των επαγγελματικών αδειών που εκδόθηκαν για εργασία στο εξωτερικό, υπολόγισε ότι πάνω από 6.000 γιατροί μετανάστευσαν στο εξωτερικό κατά την τετραετία 2009 έως 2013, ενώ για το πρώτο μισό του 2014 ο αριθμός αυτός ανέρχεται στα 830 άτομα. Όσον αφορά την περίπτωση του Ιατρικού Συλλόγου Θεσ/νίκης, εκτιμάται ότι για το χρονικό διάστημα από το 2009 έως το 2014, ο αριθμός των γιατρών που μετεγκαταστάθηκε στο εξωτερικό, ξεπέρασε τους χίλιους πεντακόσιους, σύμφωνα με προσωπική τηλεφωνική επικοινωνία. Εάν αυτές οι πληροφορίες είναι ανεπίσημες και αμφισβητήσιμες, εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει μία επίσημη έρευνα των φοιτητών Ιατρικής, σύμφωνα με την οποία το 86% των ερωτηθέντων λογίζει την μετανάστευση ως πολλά υποσχόμενη εναλλακτική λύση και προτίθεται να συνεχίσει την σταδιοδρομία του στο εξωτερικό. (Chatziprodromidou et al,p. 290).

Ο αριθμός γιατρών ανά 1.000 κατοίκους είναι ένας δείκτης που προσδιορίζει την ευημερία μίας κοινωνίας. Στην περίπτωση της Ελλάδας όμως, όπου αυτός ο δείκτης είναι υψηλός, παρατηρείται το φαινόμενο της ελλιπούς απορρόφησης γιατρών από το εγχώριο σύστημα υγείας,¹⁰⁸ με αποτέλεσμα τον λεγόμενο ιατρικό πληθωρισμό (medical inflation) (Chatziprodromidou et al, p. 290).Ενώ η μετανάστευση της συγκεκριμένης κατηγορίας εργαζομένων, αποφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα για

¹⁰⁷ Στις Αφρικανικές χώρες, ο δείκτης αυτός είναι 350 φορές μικρότερος. Η Αιθιοπία, η Μοζαμβίκη και η Σιέρα Λεόνε διαθέτουν δείκτη 0,03 και η Νιγηρία 0,02 (Λαμπριανίδης, σελ. 59).

¹⁰⁸ Εννοείται εδώ το ΕΣΥ και ο ιδιωτικός τομέας.

την συγκεκριμένη ομάδα ατόμων,¹⁰⁹ οι απώλειες για τη χώρα είναι τεράστιες. Η σημαντικότερη απώλεια είναι οικονομικής φύσεως, καθώς το οικείο εκπαιδευτικό σύστημα επενδύει υψηλά χρηματικά ποσά για την μόρφωση και την μετέπειτα εκπαίδευσή τους¹¹⁰. Η απόσβεση όμως αυτής της επένδυσης, πρακτικά δεν θα επέλθει ποτέ, αφού αυτοί που εκπαιδεύτηκαν θα πραγματοποιήσουν την επαγγελματική τους σταδιοδρομία, ολικώς ή μερικώς, στο εξωτερικό. Υπό αυτήν την έννοια λοιπόν, δύναται να ειπωθεί ότι η Ελλάδα «χρηματοδοτεί έμμεσα τα υγειονομικά συστήματα άλλων περισσότερο αναπτυγμένων χωρών»(Λαμπριανίδης, σελ. 60-61).

Συμπερασματικά, η μαζική φυγή των υψηλά καταρτισμένων γιατρών, οφείλεται στην τρέχουσα δυσμενή οικονομική συγκυρία. Αποτελεί ύψιστη προτεραιότητα η κατάρτιση και στην συνέχεια η υλοποίηση των απαραίτητων εκείνων δημοσίων πολιτικών που θα εξασφαλίσουν τις ικανές και αναγκαίες συνθήκες για τον επαναπατρισμό των Ελλήνων γιατρών. Σε περίπτωση που αυτό δεν καταστεί εφικτό, η ενισχυμένη συνεργασία¹¹¹ μεταξύ των μεταναστών και εγχώριων γιατρών κρίνεται επιβεβλημένη, για την παροχή ποιοτικών υπηρεσιών υγείας σε όλους τους Έλληνες.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της δημιουργίας εξειδικευμένου Τμήματος Ιατρικής Εμβρύου στο ιδιωτικό μαιευτήριο ΓΑΙΑ στην Αθήνα, σε συνεργασία με τον Κύπριο Καθηγητή Ιατρικής Κύπρου Νικολαΐδη. Πρόκειται για τον παγκοσμίου φήμης Διδάσκοντα του Imperial College του Λονδίνου και ιδρυτή του Fetal Medicine Foundation (FMF), ο οποίος είναι διεθνώς γνωστός ως ο «πατέρας» της αυχενικής διαφάνειας, που βοηθάει στον πρώιμο εντοπισμό γενετικών μεταλλάξεων, των σχετικών με το σύνδρομο Down(Λαμπριανίδης, σελ. 61).

Για την ακρίβεια, σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις οι Απόφοιτοι Ιατρικής συνήθως εγκαταλείπουν τη χώρα για να πραγματοποιήσουν την ειδικότητά τους. Οι λόγοι που υπαγορεύουν την συμπεριφορά τους αυτή είναι πολλοί και σε αυτούς περιλαμβάνονται η ανεργία, η αβεβαιότητα για το μέλλον και η έλλειψη αξιοκρατίας στο εγχώριο σύστημα υγείας. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι περίπου οι μισοί Απόφοιτοι Ιατρικών Σχολών φεύγουν από την Ελλάδα κάθε χρόνο, προτού κάνουν την ειδικότητά τους. Εκατομμύρια ευρώ επενδύονται για την προετοιμασία των υποψηφίων στις Ιατρικές Σχολές και άλλες χιλιάδες στην συνέχεια για την

¹⁰⁹ Το σημαντικότερο εξ' αυτών είναι η εύρεση απασχόλησης στο αντικείμενο το οποίο σπούδασαν.

¹¹⁰ Η εκπαίδευση των γιατρών λογίζεται κατά πολλούς ως η ακριβότερη επένδυση ανά φοιτητή.

¹¹¹ Μέσω των εφαρμογών της τηλεϊατρικής

εκπαίδευσή τους κατά τη διάρκεια των σπουδών¹¹². Σύμφωνα με στοιχεία της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, η πλειοψηφία των Αποφοίτων αιτείται από την οικεία γραμματεία ειδικά αντίγραφα πτυχίου τους για χρήση στο εξωτερικό. Με βάση πρόσφατα στατιστικά δεδομένα, η συγκεκριμένη Σχολή χορηγεί σε ετήσια βάση 250 πτυχία Ιατρικής. Αναλυτικότερα, στην τελετή ορκωμοσίας που έλαβε χώρα τον Ιούλιο του 2017, αποφοίτησαν 156 γιατροί με μέσο όρο βαθμού πτυχίου 8,2. Το 50% του συνόλου αυτού, ζήτησε την ίδια κιόλας μέρα ειδικό αντίγραφο του πτυχίου για χρήση στο εξωτερικό ¹¹³.

Σύμφωνα με στοιχεία του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών (ΙΣΑ) συνολικά υπολογίζεται ότι οι Έλληνες γιατροί που απασχολούνται στο εξωτερικό προσεγγίζουν τις 17.500, ενώ οι περισσότεροι εξ' αυτών βρίσκονται στη Γερμανία. Ενδεικτικά, 7.480 ειδικευόμενοι ιατροί εγκατέλειψαν τη χώρα μέσα στην τελευταία δεκαετία. Πιο συγκεκριμένα, μόνο για το έτος 2016 εκδόθηκαν 1.168 πιστοποιητικά σε ιατρούς προκειμένου να μεταβούν στο εξωτερικό, εκ των οποίων τα 306 αφορούσαν ανειδίκευτους.

Σε διεθνές τώρα επίπεδο, έρευνες οι οποίες διεξήχθησαν σχετικά με τις επιπτώσεις του φαινομένου της μαζικής εξαγωγής γιατρών, για τις περιπτώσεις των χωρών της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής, της Μέσης Ανατολής, της Βορείου Αφρικής, της Ινδίας και της Υποσαχάριας Αφρικής, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι οικονομικές απώλειες δεν είναι συχνά υπολογίσιμες (Chatziprodromidou et al, p. 290).

Η Ινδία αποτελεί τον μεγαλύτερο εξαγωγέα γιατρών στον κόσμο. Σύμφωνα με τις υπάρχουσες στατιστικές, στις Η.Π.Α αντιστοιχεί ένας Ινδός γιατρός για 1.325 Αμερικανούς. Από την άλλη, στην Ινδία, υφίσταται ένας γιατρός για πάνω από 2.400 πολίτες της χώρας (Iranvani, p. 286). Από τις χώρες της Αφρικής, η Γκάνα τοποθετείται στην κορυφή του ιατρικού brain drain (Gibson and McKenzie, p.7).

Ο παγκόσμιος ανταγωνισμός ιατρικών ταλέντων έχει διαστρεβλώσει την τοπική αγορά επαγγελματιών υγείας στις Φιλιππίνες. Καθώς ο αναπτυγμένος κόσμος βρίσκεται αντιμέτωπος με τη γήρανση του πληθυσμού, πολλές χώρες αντιμετωπίζουν ελλείψεις ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού. Οι δυτικές κοινωνίες

¹¹² Στο σημείο αυτό να τονιστεί ότι η εκπαίδευση των ιατρών είναι αρκετά δαπανηρή για το ελληνικό Δημόσιο, καθώς τα έτη σπουδών είναι έξι και καταβάλλεται υψηλότερο κόστος για συγγράμματα και εργαστήρια.

¹¹³ (<http://www.thetoc.gr/koinwnia/article/h-megali-eksodos-twn-giatrwn-apo-tin-ellada> η/νία προσπέλασης 30/06/2018)

απευθύνονται σε κράτη όπως οι Φιλιππίνες, που διαθέτουν νέο ηλικιακά πληθυσμό, προκειμένου να καλύψουν το κενό αυτό. Για τον λόγο αυτό, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η νησιωτική αυτή χώρα αποτελεί τον πρώτο πάροχο νοσηλευτών σε παγκόσμια κλίμακα, χάρη στο ταλέντο που επιδεικνύουν και την καλή γνώση της αγγλικής γλώσσας (Irvani, p. 288).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σύμφωνα με παλαιότερο δημοσίευμα του <https://www.politico.com> αναφέρει ότι το ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό συγκαταλέγεται στις πρώτες κατηγορίες επαγγελματιών που μεταναστεύουν στην ΕΕ, με τις σχετικές ροές να κινούνται από την Ανατολή προς τη Δύση, δηλαδή από τα φτωχότερα στα πλουσιότερα κράτη της Ένωσης.

Σύμφωνα με αυτό το δημοσίευμα, οι χώρες που ζημιώθηκαν περισσότερο από την μαζική φυγή γιατρών είναι εκείνες που έγιναν τα τελευταία χρόνια μέλη της ΕΕ, αλλά και εκείνες που επλήγησαν από την κρίση, μεταξύ αυτών η Πορτογαλία και η Ελλάδα. Η ροή επιστημόνων από την Ελλάδα κινείται ως επί το πλείστον προς το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γερμανία, ενώ η μετακίνηση που πραγματοποιείται προς τις λοιπές ευρωπαϊκές χώρες και την Σκανδιναβική Χερσόνησο είναι σαφώς μικρότερη¹¹⁴.

¹¹⁴(<http://www.thetoc.gr/koinwnia/article/h-megali-eksodos-twn-giatrwn-apo-tin-ellada> ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018)

ΜΕΡΟΣ 2

Οι πολιτικές αντιμετώπισης του brain drain

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η εγγραφή στην πολιτική ατζέντα

4.1 Η ελληνική περίπτωση

Η Ελλάδα αδιαμφισβήτητα βρίσκεται σε μία περίοδο μετάβασης, καθώς καλείται να καλύψει το κενό που υφίσταται ανάμεσα στην πρόθεση και την πραγματοποίηση των απαιτούμενων στόχων (Pellicia, p.9).

Οι δημόσιες πολιτικές για την απασχόληση και την αγορά εργασίας γενικότερα, οφείλουν να εξασφαλίζουν ότι τα επιμέρους μέτρα που διευκολύνουν την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, από την μία μεριά, και οι ρυθμίσεις που βελτιώνουν τις συνθήκες εργασίας, από την άλλη, αλληλοενισχύονται, ούτως ώστε οι πρωτοβουλίες για τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης να είναι βιώσιμες (Λυμπεράκη και Δενδρινός, σελ. 79).

Για να ανασχεθεί το φαινόμενο του brain drain και να επιστρέψουν τα εκπατρισμένα άτομα στην Ελλάδα, επιβάλλεται να αλλάξει το παραγωγικό μοντέλο της χώρας και να στραφεί σε ένα άλλο μοντέλο, περισσότερο προσανατολισμένο στην οικονομία τα γνώσης. Πρόκειται για μία πολύ απαιτητική και καθόλου εύκολη διαδικασία, η οποία απαιτεί μάλιστα και ένα εύλογο χρονικό διάστημα. Ως βραχυχρόνιες λύσεις για την αντιμετώπιση της φυγής εγκεφάλων προκρίνονται οι επιμέρους δράσεις χρηματοδότησης από διάφορους φορείς και η λεγόμενη diaspora option. Μέσω της τελευταίας, διατηρείται η επαφή με την μητέρα-πατρίδα, ενώ ενδυναμώνονται οι σχέσεις με αυτήν. Αποτελεί το απαραίτητο βήμα, προκειμένου να επέλθει τελικά η επιστροφή εγκεφάλων και να πραγματοποιηθεί το επιδιωκόμενο brain gain.

Αξιοπερίεργο είναι το γεγονός και μάλιστα είναι άξιο σχολιασμού ότι το ύψος των αποδοχών δεν αποτελεί την πρώτη προτεραιότητα για τους νέους. Αντίθετα, στρέφονται σε περισσότερο ποιοτικά κριτήρια, όπως είναι οι προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης, το θεσμικό πλαίσιο που ισχύει τη δεδομένη χρονική στιγμή στη χώρα, οι συνθήκες διαφάνειας και αξιοκρατίας, σε αντίθεση με την αδιαφάνεια και την έλλειψη αξιοκρατίας σε πολλούς τομείς στην Ελλάδα, ειδικά του δημοσίου

βίου (Λαμπριανίδης, σελ. 339). Άρα, το συμπέρασμα που εξάγεται είναι ότι δεν είναι απαραίτητο να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας υψηλά αμειβόμενες, αλλά οι κατάλληλες θέσεις εργασίας εκείνες που αντιστοιχούν στα προσόντα και τις προσδοκίες των πτυχιούχων.

4.2 Οι Δημόσιες Πολιτικές γενικά

«Δημόσια Πολιτική είναι μία σειρά σκόπιμων και σχετικά σταθερών ενεργειών, που αναπτύσσονται από κυβερνητικά σώματα και γενικότερα από επίσημους φορείς εξουσίας, για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος ή ενός ζητήματος που προκαλεί το ενδιαφέρον.»(Anderson, p. 6).

Οι δημόσιες πολιτικές σχεδιάζονται προκειμένου να αντιμετωπίσουν ένα σοβαρό ζήτημα που προκύπτει εντός του κοινωνικού συνόλου¹¹⁵. Πραγματοποιείται δηλαδή «πολιτικοποίηση κοινωνικών προβλημάτων και αιτημάτων» (Σπανού, σελ.225). Επίσης, ο προβληματισμός γύρω από τα διάφορα κοινωνικά φαινόμενα, αποτελεί την αιτία γένεσης των δημοσίων πολιτικών (Chevalier, pp.93-97).

Τα τελευταία χρόνια, το φαινόμενο του brain drain έχει καταστεί ευρέως γνωστό στη χώρα μας. Αποτελεί μάλιστα, ένα από τα σημαντικότερα θέματα συζήτησης στην εγχώρια πολιτική σκηνή. Το «πολιτικό παράθυρο» που άνοιξε το δημόσιο διάλογο πάνω στον τομέα αυτό μπορεί να ερμηνευθεί με ποικίλους τρόπους¹¹⁶. Καταρχάς, η ελληνική κοινή γνώμη έχει ξεκινήσει να ευαισθητοποιείται πάνω στο ζήτημα αυτό, καθώς το παρατηρεί καθημερινά να αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο. Οι ελληνικές οικογένειες παρακολουθούν τα παιδιά τους να φεύγουν στο εξωτερικό και η ελληνική κοινωνία βιώνει την έλλειψη του πιο παραγωγικού τμήματός της. Αλλά και η παρούσα Κυβέρνηση, μετά την άνοδό της στην εξουσία, μέσω των τελευταίων Βουλευτικών Εκλογών του 2015, έδωσε προτεραιότητα στη διαχείριση του ζητήματος αυτού, όπως θα αναλυθεί στην συνέχεια.

Οι δρώντες στην προκειμένη περίπτωση συγκεντρώνονται γύρω από το πρόβλημα της φυγής των νέων ανθρώπων στο εξωτερικό. Με άλλα λόγια δηλαδή, συγκροτούν ένα

¹¹⁵Βλέπε κεφάλαιο I με τίτλο: Η ανάδυση μίας νέας δημόσιας πολιτικής (Σπανού, σελ. 223).

¹¹⁶Σύμφωνα με τον Kingdon ένα πολιτικό παράθυρο δημιουργείται από μία απότομη αλλαγή της κοινής γνώμης ή και από μία εκλογική εναλλαγή(Chevalier, p.117).

θεματικό δίκτυο (issue network)¹¹⁷ γύρω από το ζήτημα του brain drain (Chevalier, pp.141-142). Στην προκειμένη περίπτωση, ως δρώντες λογίζονται: οι κυβερνητικοί δρώντες του κρατικού επιπέδου, δηλαδή οι ασκούντες την εκτελεστική εξουσία¹¹⁸, άλλοι δρώντες του πολιτικού πεδίου σε εθνικό επίπεδο¹¹⁹, οι διοικητικοί δρώντες, οι οποίοι εκτελούν τις αποφάσεις της Διοίκησης και η Κοινωνία των Πολιτών (Chevalier, pp.93-97). Η δύναμη επιρροής των παραπάνω ομάδων, εξαρτάται από τη θέση που κατέχουν οι δρώντες στο πολιτικό σύστημα (Chevalier, pp. 123-138).

Όπως είναι γνωστό, οι δημόσιες πολιτικές χωρίζονται σε κατηγορίες. Η πιο γνωστή και παγιωμένη τυπολογία είναι αυτή που αναπτύχθηκε από τον Lowi το 1964. Σύμφωνα με αυτήν, οι δημόσιες πολιτικές διαφοροποιούνται ανάλογα με τις επιπτώσεις που αυτές επιφέρουν στην κοινωνία και ταξινομούνται σε διανεμητικές, αναδιανεμητικές, ρυθμιστικές και αυτορυθμιστικές. Οι διανεμητικές πολιτικές σχετίζονται με την παροχή υπηρεσιών στους πολίτες, μέσω της χρήσης δημοσίων πόρων, ενώ οι αναδιανεμητικές με την μεταβίβαση πλούτου ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. Οι ρυθμιστικές τώρα πολιτικές (regulatory policies), στις οποίες εμπίπτουν οι δράσεις για την αντιμετώπιση του brain drain, θέτουν όρια και περιορισμούς στην ανθρώπινη συμπεριφορά¹²⁰. Με τον τρόπο τους δηλαδή ρυθμίζουν τις ατομικές και συλλογικές συμπεριφορές. Οι πολιτικές αυτές βασίζονται στην ύπαρξη συγκεκριμένων κανόνων, οι οποίοι δεσμεύουν τις ενέργειες των δρώντων σε αυτές. Από την στιγμή που η άσκηση μίας δημόσιας πολιτικής εξαρτάται από συγκεκριμένους κανόνες, οι επιπτώσεις αυτής εκδηλώνονται πιο άμεσα. Οι αυτορυθμιστικές πολιτικές από την πλευρά τους, συνιστούν ειδική κατηγορία των ρυθμιστικών πολιτικών. Εδώ ο έλεγχος ασκείται από την ίδια τη ρυθμιζόμενη ομάδα, ως καθαρά μέσο προάσπισης των συμφερόντων της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επαγγελματική ομάδα των γιατρών. Οι γιατροί με άλλα λόγια, προκειμένου να ασκήσουν το λειτούργημά τους, απαιτείται να κατέχουν ειδική άδεια ασκήσεως επαγγέλματος από τον οικείο Ιατρικό Σύλλογο (Lowi, pp.677-715).

¹¹⁷ Σύμφωνα με την τυπολογία των Rhodes and Marsh. Η τυπολογία αυτή περιλαμβάνει επίσης το δίκτυο «παραγωγών», το διακυβερνητικό και επαγγελματικό δίκτυο και την κοινότητα δημοσίων πολιτικών (policy community) (Chevalier, pp.141-142).

¹¹⁸ Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως μονοπρόσωπο όργανο και τα μέλη της Κυβέρνησης ως συλλογικό όργανο

¹¹⁹ Πρόκειται κυρίως για τους αιρετούς των νομοθετικών σωμάτων, της Βουλής στην προκειμένη περίπτωση

¹²⁰ Τόσο στα άτομα όσο και στις ομάδες του κοινωνικού συνόλου

Οι υπεύθυνοι για τη διαμόρφωση δημοσίων πολιτικών στις χώρες με υψηλά ποσοστά μετανάστευσης νέων και με υψηλά προσόντα ατόμων, παρακολουθούν με ενδιαφέρον, αλλά και αγωνία το φαινόμενο αυτό. Η ανησυχία αυτή συνοψίζεται στο δυνητικό κόστος που επιφέρει το λεγόμενο «brain drain» για την ανάπτυξη της χώρας τους, όπως επίσης εξετάζουν τις δυνατότητες που προσφέρει η ομάδα αυτή στην αποστολή εμβασμάτων από το εξωτερικό, στη διευκόλυνση του εμπορίου, των επενδύσεων και της γενικότερης ανταλλαγής γνώσεων (Gibson and McKenzie, p.33).

Το βασικό μετρήσιμο κόστος που απορρέει από αυτήν την κατάσταση, είναι το δημοσιονομικό. Αυτό διαφέρει σημαντικά από χώρα σε χώρα, ανάλογα με την προοδευτικότητα του φορολογικού συστήματος και το μέγεθος της δημόσιας δαπάνης με ελάχιστες φορολογικές επιπτώσεις στην Τόγκα¹²¹ και την Μικρονησία¹²². Οι πιθανές δημοσιονομικές απώλειες από την μετανάστευση υψηλά καταρτισμένου δυναμικού υπολογίζονται σε \$6.300ανά μετανάστη το χρόνο για την Γκάνα, ενώ για την Νέα Ζηλανδία και την Παπούα Ν. Γουινέα αγγίζουν τα \$10.000 και \$16.900 αντίστοιχα. Τα οφέλη όμως ξεπερνούν κατά πολύ τα κόστη, με το επιχείρημα ότι το επίπεδο διαβίωσης των ατόμων που έχουν γεννηθεί σε χώρες με υψηλά ποσοστά με τέτοιου είδους μετανάστευσης, βελτιώνεται συνεχώς (Gibson and McKenzie,p.34).

4.3 Δημόσια Ατζέντα

Επειδή αναφερόμαστε στο πολιτικό σύστημα, δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι αυτό νομιμοποιείται μέσω της εκλογικής διαδικασίας. «*Βασικός μηχανισμός ανάδειξης κοινωνικών αιτημάτων στο πλαίσιο δημοκρατικών καθεστώτων είναι οι εκλογές*» (Σπανού, σελ.226). Από την στιγμή που διανύουμε μία παρατεταμένη προεκλογική περίοδο, το υπό εξέταση ζήτημα εμφανίζεται αρκετά συχνά στο προσκήνιο, ενώ πολλές φορές αποτελεί αντικείμενο πολιτικής αντιπαράθεσης. Οι Έλληνες Πολιτικοί επιζητούν την επιστροφή των νέων στη χώρα. Οι κυβερνητικοί κύκλοι καλούν τους νέους να επιστρέψουν, ενώ η Αντιπολίτευση ευαγγελίζεται την επιστροφή τους, όταν αναλάβει την εξουσία.

Όπως είναι γνωστό από τη θεωρία των Δημοσίων Πολιτικών, το πρώτο βήμα αποτελεί η εγγραφή του συγκεκριμένου θέματος στην ημερήσια διάταξη, η αλλιώς η διαμόρφωση του θεματολογίου (Agenda Setting). Πρόκειται για ένα σημείο καμπής

¹²¹Νησιωτικό κράτος στον νότιο Ειρηνικό Ωκεανό

¹²²Νησιωτική χώρα στο δυτικό Ειρηνικό Ωκεανό

δηλαδή, κατά το οποίο ένα αίτημα που συνδέεται με ένα πρόβλημα, στην προκειμένη περίπτωση η επιστροφή των νέων και μορφωμένων Ελλήνων στην πατρίδα (αίτημα), ως αντίδοτο στην μαζική φυγή τους στο εξωτερικό (πρόβλημα), αναγνωρίζεται ως δημόσιο πρόβλημα. Με άλλα λόγια, πρόκειται ουσιαστικά για το στάδιο ορισμού του δημοσίου προβλήματος.

Αναφορικά τώρα με τη διαμόρφωση της Κυβερνητικής Ατζέντας, ο ίδιος ο Πρωθυπουργός κ. Τσίπρας, αναγνωρίζει την σημασία του φαινομένου του *brain drain*. Σύμφωνα με τα λεγόμενά του κατά την επίσκεψή του στο Κέντρο Διάδοσης Επιστημών και Μουσείο Τεχνολογίας, «*ΝΟΗΣΙΣ*», στη Θεσσαλονίκη, «*αποτελεί, ίσως, την πιο σημαντική λεηλασία του εθνικού πλούτου της Ελλάδας στα χρόνια της κρίσης*». Στηρίζει την επένδυση στη γνώση και αντιτάσσεται στο επιχείρημα των οικονομολόγων, κατά το οποίο τα υψηλά ποσοστά ανεργίας δημιουργήθηκαν εξαιτίας των παραδοσιακών πεποιθήσεων της κάθε ελληνικής οικογένειας να σπουδάσουν τα παιδιά της και να γίνουν γιατροί, δικηγόροι και μηχανικοί ¹²³. Επιπλέον, πρόβαλλε το σύνθημα «*to brain drain να γίνει brain gain*», από το Ηράκλειο της Κρήτης κατά τη διάρκεια του τρίτου Περιφερειακού Συνεδρίου για την Παραγωγική Ανασυγκρότηση ¹²⁴.

Στην Κοινωνική Σύνοδο του Γκέτεμποργκ, ο Έλληνας Πρωθυπουργός πρόκρινε την αλλαγή οικονομικού μοντέλου ¹²⁵, επειδή αυτό «*δημιουργεί ανισότητες και προκαλεί το brain drain της νέας γενιάς*». Για την ανάσχεση του φαινομένου, πέρα από την παραπάνω αλλαγή, προτείνει την προστασία των συλλογικών διαπραγματεύσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, προκειμένου το ευρωπαϊκό κοινωνικό κεκτημένο να προσφέρει επικουρική στήριξη στην νέα γενιά ¹²⁶.

Ο Πρωθυπουργός δήλωσε ότι είναι ύψιστης σημασίας η αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας. Ένα από αυτά είναι και το νεανικό επιστημονικό δυναμικό της χώρας. Για τον λόγο αυτό, θα δοθούν υποτροφίες σε μεταπτυχιακούς φοιτητές, υποψήφιους Διδάκτορες και Μεταδιδάκτορες, προκειμένου να επιστρέψουν

¹²³ (<http://www.topontiki.gr/article/195884/tsipras-brain-drain-i-pio-megali-leilasia-toy-ethnikoy-plotoy-sta-hronia-tis-krisis> ημ/νία προσπέλασης 28/06/2018)

¹²⁴ (<https://www.naftemporiki.gr/story/1278393/al-tsipras-to-brain-drain-na-ginei-brain-gain>, ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018)

¹²⁵ Ενός μοντέλου που στρέφεται στην οικονομία της γνώσης και δύναται να παράγει προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας, και όχι εντάσεως εργασίας, όπως ισχύει σήμερα. Στην παραγωγή καινοτόμων προϊόντων μπορούν να συνεισφέρουν οι νέοι Έλληνες πτυχιούχοι που έχουν καταφύγει στο εξωτερικό.

¹²⁶ (http://newpost.gr/po_litiki/639391/al-tsipras-eykairia-gia-metarrythmiseis-poy-tha-prostateyoyn-ta-koinwnika-kekthmena, ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018)

και να συνεχίσουν εδώ το ακαδημαϊκό και ερευνητικό τους έργο. Η παρούσα Κυβέρνηση δεσμεύεται για την πρόσληψη 1.000 διδασκόντων ως νέα μέλη ΔΕΠ στα Παν/μία της χώρας και 100 νέων ερευνητών στα κατά τόπους ερευνητικά κέντρα. Επιπρόσθετα, θα πραγματοποιηθούν και προσλήψεις νέων διδασκόντων στο ΕΑΠ. Στην περίπτωση αυτή μάλιστα, θα πριμοδοτηθούν κατά τη διαδικασία πλήρωσης κενών θέσεων, όσοι από τους υποψηφίους δεν κατέχουν άλλη θέση διδασκαλίας. Ολοκληρώνει την τοποθέτησή του με την ανακοίνωση ίδρυσης του ΕΛΙΔΕΚ για την παραγωγική ανασυγκρότηση, προκειμένου να σταματήσει η μετανάστευση των νέων επιστημόνων και να γυρίσουν πίσω αυτοί που έφυγαν¹²⁷.

Η αναστροφή του brain drain και η καταπολέμηση της ανεργίας των νέων, αποτελεί πρωταρχικό στόχο της παρούσας Κυβέρνησης, σύμφωνα με τις εξαγγελίες του Πρωθυπουργού στα εγκαίνια της 83^{ης} ΔΕΘ. Η ελληνική Πολιτεία θα προβεί στην υλοποίηση εργασιακών προγραμμάτων για 10.000 επιστήμονες στους κλάδους της μεταποίησης και των νέων τεχνολογιών και για 5.500 επιστήμονες σε δημοσίους φορείς, ανάλογα με τα προσόντα που κατέχουν. Από το 2019 έως και το 2021 θα παρασχεθούν κίνητρα, με την μορφή φοροαπαλλαγών και εισφοροαπαλλαγών, για τους νέους επιστήμονες που θα αποφασίσουν να επιστρέψουν στην Ελλάδα¹²⁸.

Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό μέτρο, το οποίο κινείται προς την σωστή κατεύθυνση, αυτή της παροχής οικονομικών κινήτρων επαναπατρισμού. Όμως, βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο, αφού δεν έχουν οριστεί οι παράμετροι εφαρμογής, ούτε ο χρονικός ορίζοντας έκτασης της συγκεκριμένης δράσης. Για τους λόγους αυτούς λοιπόν, δεν είναι εφικτή στην παρούσα φάση η αξιολόγηση της πρωτοβουλίας αυτής.

Το κυβερνών κόμμα μάλιστα αποδίδει ιδιαίτερη μνεία στη διαχείριση του φαινομένου που απορρέει από τη διαρροή ανθρώπινου δυναμικού. Για τον λόγο αυτό, εισηγείται της πρόβλεψης να αποκτήσουν δικαίωμα ψήφου οι νέοι Έλληνες που έφυγαν από την

¹²⁷ (<https://www.eap.gr/el/anakoinwseis/274-trehouses/5285-%CE%BF-%CF%80%CF%81%CF%89%CE%B8%CF%85%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CF%8C%CF%82-%CE%BA-%CE%B1%CE%BB%CE%AD%CE%BE%CE%B7%CF%82-%CF%84%CF%83%CE%AF%CF%80%CF%81%CE%B1%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%86%CE%B5%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%BE%CE%B7-%CF%83%CE%B5%CF%80-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%B1%CF%80> ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018)

¹²⁸ (<https://www.cnn.gr/news/politiki/story/145966/deth-2018-h-omilia-toy-alexi-tsipra> ημ/νία προσπέλασης 30/11/2018)

Ελλάδα, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης¹²⁹. Ο λόγος, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, είναι προφανής: Η παρούσα Κυβέρνηση επιθυμεί να εντάξει τα εκπατρισμένα Ελληνόπουλα στην πολιτική ζωή της χώρας και να διαθέτουν και εκείνοι με την σειρά τους το δικαίωμα να διαμορφώνουν τα πολιτικά πεπραγμένα στο εσωτερικό της χώρας.

Το πολιτικό κόμμα της Αξιωματικής Αντιπολιτεύσεως θεωρεί ότι το μεταναστευτικό κύμα εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού είναι μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η χώρα, όχι μόνο σε αναπτυξιακό επίπεδο, αλλά κυρίως σε κοινωνικό και σε τελική ανάλυση εθνικό επίπεδο. Ασκήει έντονη κριτική στην Κυβέρνηση, ότι προσπαθεί να επαναπατρίσει τους νέους Έλληνες, με αντάλλαγμα την παροχή μίας θέσης στο δημόσιο τομέα. Σαν παράταξη προκρίνει την μαζική έκρηξη ιδιωτικών επενδύσεων, οι οποίες με την σειρά τους θα δημιουργήσουν πολλές σε αριθμό και καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας. Το 2015, η μετανάστευση των νέων αυξήθηκε κατά 300% σε σχέση με τα χρόνια πριν από το ξέσπασμα της κρίσης, ενώ η ανεργία μεταξύ των νέων είχε υπερβεί το 50%¹³⁰.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Δημόσιες Πολιτικές για τη δημιουργία ευκαιριών επιστροφής ή ανάσχεσης της διαρροής

5.1 Η πρώτη χρονικά Δημόσια Πολιτική

Με διακομματική συναίνεση ψηφίστηκε το 1975 ο πρώτος μετά την μεταπολίτευση στρατολογικός νόμος, όπως ομόφωνα ψηφίστηκε και ο τελευταίος (Ν. 34/21) που εισήγαγε προς ψήφιση η Κυβέρνηση το 2005. Το 1975 ο Νομοθέτης θέσπισε για πρώτη φορά την απαλλαγή από την στράτευση ή την μειωμένη θητεία για κατόχους μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών. Οι Έλληνες επιστήμονες, δηλαδή, που βρίσκονταν στο εξωτερικό και ήταν κάτοχοι πτυχίων διακεκριμένων ξένων

¹²⁹ (<http://www.capital.gr/politiki/3293296/tsipras-tha-dosoume-dikaioma-psifou-sta-paidia-tou-brain-drain-ημ/νία-προσπέλασης-28/05/2018>)

¹³⁰ (<https://www.voria.gr/article/avgenakisto-brain-drain-den-antimetopizete-me-iposchisis-sto-dimosio.ημ/νία-προσπέλασης-30/11/2018>)

πανεπιστημίων, μπορούσαν να διεκδικήσουν μειωμένη θητεία αλλά και πλήρη απαλλαγή από τις στρατολογικές τους υποχρεώσεις¹³¹.

Ο παραπάνω νόμος εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο παραγωγικής ανασυγκρότησης της χώρας κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης. Στην προκειμένη περίπτωση, στόχο αποτελούσε ο επαναπατρισμός των μορφωμένων Ελλήνων που βρίσκονταν στο εξωτερικό, προκειμένου να συνεισφέρουν και αυτοί με την σειρά τους στην πολυπόθητη ανάπτυξη¹³². Ενδεικτικά, αναφέρονται οι ενέργειες του τότε Υφυπουργού Εξωτερικών κ. Α. Ανδριανόπουλου και του τότε Υπουργού Εθνικής Άμυνας κ. Ε. Αβέρωφ. Ο πρώτος, ως αρμόδιος των θεμάτων που άπτονταν της ομογένειας, αναζητούσε στους αμερικανικούς τηλεφωνικούς καταλόγους ελληνικά ονόματα¹³³, προκειμένου να τους πείσει να επιστρέψουν στην Ελλάδα για εργασία, με το πρόσχημα της στράτευσης. Ο δεύτερος επιχείρησε να ανακαλύψει ποιοι προσκόμισαν πλαστούς τίτλους σπουδών, προκειμένου να αποφύγουν την στράτευση. Ο αριθμός αυτός υπολογίζεται στα 1.500 άτομα και το σύνολο αυτών παραπέμφθηκε στο αρμόδιο Στρατοδικείο¹³⁴.

Οι ευνοϊκοί όροι στράτευσης λειτουργούσαν ως ένα κίνητρο, προκειμένου να επιστρέψουν οι Έλληνες άνδρες στην πατρίδα τους. Συνεπώς, η υλοποίηση των όρων αυτών, αποτελεί το στάδιο εφαρμογής (policy implementation) της συγκεκριμένης δημόσιας πολιτικής. Την περίοδο εκείνη πάντως η εφαρμοζόμενη δημόσια πολιτική έφερε σημαντικά αποτελέσματα, με απτές ενδείξεις επιστροφής, με συνέπεια τη θετική αξιολόγηση πολιτικής (policy evaluation). Το γενικότερο κλίμα ευφορίας που επικρατούσε τη δεδομένη χρονική περίοδο, ώθησε πολλούς νέους και καταξιωμένους Έλληνες του εξωτερικού να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Η επιστροφή αυτή συνεχίστηκε και μεταγενέστερα και ταξινομείται σε τρεις περιόδους, με βάση την ημερομηνία επιστροφής:

8. Από το 1981 έως και το 1986. Πρόκειται ουσιαστικά για την πρώτη Κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ, επί Πρωθυπουργίας Ανδρέα Παπανδρέου. Το 1981, με

¹³¹ (<https://www.tovima.gr/2008/11/25/archive/i-parelasi-twn-fygostratwn/>ημ/νία προσπέλασης 27/12/2018)

¹³² Αφορά στο λεγόμενο στάδιο διατύπωσης (policy formulation), κατά το οποίο καθορίζεται η εκάστοτε Δημόσια Πολιτική και αναπτύσσονται οι δυναμικές λύσεις του προβλήματος, κύριες και εναλλακτικές.

¹³³ Για την ακρίβεια έψαχνε για ονόματα με κατάληξη σε «s».

¹³⁴ (<https://www.tovima.gr/2008/11/25/archive/i-parelasi-twn-fygostratwn/>ημ/νία προσπέλασης 27/12/2018)

την κατάληψη της εξουσίας, το κυβερνών κόμμα είχε ως βασικό σύνθημα την «αλλαγή» που θα έφερνε στο πολιτικό σύστημα.

9. Κατά την περίοδο 1999 μέχρι και το 2005. Η εποχή αυτή συνοδεύτηκε από την άνοδο του Χρηματιστηρίου και τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004.¹³⁵

10. Απλά άλλη περίοδος¹³⁶

Η επιστροφή των πτυχιούχων στην Ελλάδα επηρεάστηκε από τις γενικότερες πολιτικές συνθήκες, που επικρατούσαν τη δεδομένη χρονική στιγμή στη χώρα. Από τα 279 άτομα που επέστρεψαν συνολικά, το 3,1% αφορούσε στην πρώτη περίοδο, το 34,3% στη δεύτερη και το υπόλοιπο 62,6% στην τρίτη. Δηλαδή, πάνω από ένας στους τρεις (37,4%), επέστρεψαν στις δύο πρώτες περιόδους (Λαμπριανίδης, σελ. 298-308).

Στράτευση

Η αποφυγή στράτευσης (πίνακας 1), αποτελεί τον προτελευταίο λόγο, που οδηγεί τους νέους άνδρες στο εξωτερικό για εργασία ή σπουδές. Ενδεικτικά, σε δείγμα 1821 ερωτηθέντων, μόλις οι 236, δηλαδή το 7,2% απάντησε την αποφυγή στράτευσης ως την αιτία απομάκρυνσης από την μητέρα πατρίδα (Λαμπριανίδης, σελ. 287).

Η ίδια απάντηση εμφανίζεται και στην ερώτηση για την μη επιστροφή ανδρών πτυχιούχων στην Ελλάδα. Η αιτία είναι ότι μερικοί από αυτούς δεν επιθυμούν ούτε να υπηρετήσουν, αλλά ούτε να εξαγοράσουν την στρατιωτική τους θητεία (Λαμπριανίδης, σελ. 367-368). Η λύση στο ζήτημα αυτό, δόθηκε πολλά χρόνια πριν, με τη διαμόρφωση της πρώτης δημόσιας πολιτικής σε εθνικό επίπεδο που ρύθμιζε την επιστροφή στην μητέρα πατρίδα των Ελλήνων πτυχιούχων που παρέμεναν και μετά τις σπουδές τους στο εξωτερικό.

Η αναβολή στράτευσης πάντως λόγω σπουδών, ρυθμίζεται μέχρι και σήμερα από τον ισχύοντα νόμο 3421/2005 (ΦΕΚ 303/13-02-2005)¹³⁷. Η αναβολή αυτή εξακολουθεί

¹³⁵¹³⁵Οι δύο αυτές χρονικές περιόδους, ήτοι το 1981 και η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, χαρακτηρίζονται από πολλούς ως περιόδους μεγάλης ευφορίας που οδήγησαν στην παλιννόστηση πολλών Ελλήνων.

¹³⁶Ο συγγραφέας δεν οριοθετεί χρονικά την τρίτη και τελευταία περίοδο μαζικού επαναπατρισμού, η οποία οπωσδήποτε εκτείνεται από το 2006 και έπειτα.

¹³⁷"Ρύθμισης στρατιωτικών υποχρεώσεων ορισμένων κατηγοριών στρατευσίμων, ανυπότακτων και οπλιτών, τροποποίηση διατάξεων της στρατολογικής νομοθεσίας, καθιέρωση εναλλακτικής υπηρεσίας και άλλες διατάξεις".

και ισχύει για φοιτητές και σπουδαστές, τόσο του εξωτερικού όσο και του εσωτερικού. Σύμφωνα με στοιχεία του ελληνικού στρατού, η πλειοψηφία των αιτημάτων αυτών γίνεται αποδεκτή, όπως καταδεικνύεται και από τον πίνακα 7 που ακολουθεί¹³⁸.

Πίνακας 7

Αιτήματα για αναβολή στράτευσης ανά έτος

ΕΤΟΣ	ΑΙΤΗΣΕΙΣ	ΕΓΚΡΙΘΗΚΑΝ	ΑΠΟΡΡΙΦΘΗΚΑΝ
2003	95	66	29
2002	51	34	17
2001	-	-	-
2000	32	21	11
1999	27	24	3
1998	34	172	9

Πηγή: Ελληνικός Στρατός, 2003¹³⁹

5.2 Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΥΠΟΤΡΟΦΟΥ

Προκειμένου να δοθούν κίνητρα για την επιστροφή των εκπατρισμένων Ελλήνων, θεσπίστηκε το πρόγραμμα του **Ακαδημαϊκού Υποτρόφου**. Πρόκειται για ένα πρόγραμμα συγχρηματοδοτούμενο από την ΕΕ και αφορά στην πρόσληψη νέων επιστημόνων, κατόχων διδακτορικού τίτλου σπουδών, με σύμβαση εργασίας για τη διδασκαλία στα ελληνικά Παν/μία. Ο θεσμός αυτός αποσκοπεί στην απόκτηση εργασιακής εμπειρίας των Διδασκτόρων.

Η υπογραφή όμως των συμβάσεων καθυστερεί,¹⁴⁰ με αποτέλεσμα οι απασχολούμενοι να παραμένουν απλήρωτοι και συνεπώς ανασφάλιστοι. Ως αρμόδιο όργανο των Παν/μίων για το ζήτημα αυτό, ανάγεται ο ΕΛΚΕ, μέσω του οποίου διανέμονται τα κονδύλια του εκάστοτε εκπαιδευτικού ιδρύματος. Η αργοπορία στην πληρωμή των δεδουλευμένων, τόσο των Διδασκόντων όσο και των Ερευνητών, όχι μόνο δεν προσελκύει τους νέους επιστήμονες από το εξωτερικό στην εγχώρια αγορά εργασίας, αλλά αντίθετα παρακινεί και τους εργαζόμενους που βρίσκονται εδώ να

¹³⁸ (http://www.ellinikos-stratos.com/stratologia/anavoli_1.asp ημ/νία προσπέλασης 12/12/2018)

¹³⁹ διαθέσιμο στο (http://www.ellinikos-stratos.com/stratologia/anavoli_1.asp ημ/νία προσπέλασης 12/12/2018)

¹⁴⁰ Καθυστερεί δηλαδή το στάδιο εφαρμογής

μεταναστεύσουν στο εξωτερικό προκειμένου να αποκατασταθούν επαγγελματικά¹⁴¹. Η μέχρι στιγμής αξιολόγηση της συγκεκριμένης πολιτικής, δεν δείχνει να δύναται να επιφέρει θετικά αποτελέσματα, αφού αντιμετωπίζει ουσιώδη γραφειοκρατικά προβλήματα χρηματοδότησης. Όταν επέλθει η λήξη του προγράμματος (Programme termination), θα μπορούν να εξαχθούν ασφαλέστερα συμπεράσματα.

5.3 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για Έρευνα

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» θα χρηματοδοτήσει Ερευνητές με 19.500€ανά άτομο. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα νέο Πρόγραμμα, το οποίο θα παρέχει κίνητρα για την προαγωγή της έρευνας.

Πρόκειται για τη δράση «Υποστήριξη ερευνητών με έμφαση στους νέους ερευνητές» (κύκλος Β), μέσω της οποίας θα διατεθούν 20 εκατ. ευρώ για τη χρηματοδότηση ερευνητικών ομάδων. Οι ομάδες αυτές καλούνται να υποβάλουν προς χρηματοδότηση τις ερευνητικές τους προτάσεις, οι οποίες θα πρέπει να πραγματοποιηθούν μέσα στα Ακαδημαϊκά Ιδρύματα και Ερευνητικά Κέντρα, εντός χρονικού διαστήματος δεκαπέντε (15) μηνών¹⁴².

Κάθε ερευνητική ομάδα θα αποτελείται από τρία άτομα-μέλη. Η σύνθεση δηλαδή απαρτίζεται από δύο Υπότροφους-Ερευνητές και έναν Ακαδημαϊκό Σύμβουλο, ενώ μπορεί να μετέχει και ένας Αναπληρωτής Ακαδημαϊκός Σύμβουλος, αυξάνοντας τα μέλη της ομάδας σε τέσσερα¹⁴³.

Οι απολαβές των συμμετεχόντων ορίζονται ως εξής: για τους κατόχους διδακτορικού τίτλου σπουδών ανέρχονται σε 19.500 ευρώ ανά άτομο, για τους υποψήφιους διδάκτορες σε 15.000 ανά άτομο, για τον Ακαδημαϊκό Σύμβουλο σε 7.000 ευρώ, ενώ για τον Αναπληρωτή του σε 4.000 ευρώ. Οι παραπάνω αμοιβές, καλύπτουν τις

¹⁴¹(<http://www.skai.gr/news/opinions/article/388804/ena-apotuhimeno-paradeigma-anastrofis-tou-brain-drain-/> ημ/νία προσπέλασης 31/12/2018).

¹⁴²Η ηλεκτρονική υποβολή προτάσεων αναμενόταν να ξεκινήσει στις 14 Ιανουαρίου του 2019 και να διαρκέσει περίπου δεκαπέντε (15) ημέρες.

¹⁴³(<https://www.anoixtoparathyro.gr/brain-drain-%CE%BC%CF%8D%CE%B8%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BB%CE%AE%CE%B8%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82/ημ/νία-προσπέλασης-02/01/2019>)

δαπάνες τις σχετικές με την υλοποίηση της έρευνας και τα προσωπικά έξοδα των συμμετεχόντων, ενώ υπόκεινται σε όλες τις νόμιμες κρατήσεις.

Κάθε ερευνητική πρόταση, δύναται να υποβληθεί μόνο σε ένα από τα παρακάτω Επιστημονικά Πεδία:

- **Επιστημονικό Πεδίο 1.** Μαθηματικά και Φυσικές Επιστήμες
- **Επιστημονικό Πεδίο 2.** Επιστήμες Μηχανικού και Τεχνολογία
- **Επιστημονικό Πεδίο 3.** Γεωργικές Επιστήμες
- **Επιστημονικό Πεδίο 4.** Ιατρικές και Βιολογικές Επιστήμες
- **Επιστημονικό Πεδίο 5.** Ανθρωπιστικές Επιστήμες
- **Επιστημονικό Πεδίο 6.** Κοινωνικές Επιστήμες
- **Επιστημονικό Πεδίο 7.** Οικονομικές και Νομικές Επιστήμες^{144, 145}.

Από την στιγμή που η δράση αυτή δεν έχει ακόμη πραγματοποιηθεί, δεν είναι εφικτή και κατ' επέκτασιν η αξιολόγησή της.

Στον ακαδημαϊκό τομέα, έπαιξε επίσης σημαντικό ρόλο η παράλληλη απασχόληση που επέτρεψε ο νόμος 4009/2011, πιο γνωστός ως νόμος Διαμαντοπούλου¹⁴⁶. Παρόλο που ο νόμος αυτός έχει στην ουσία καταργηθεί, η δυνατότητα παράλληλης

¹⁴⁴Όλα τα παραπάνω πεδία χωρίζονται σε Επιστημονικούς Τομείς (υπο-πεδία) και Επιστημονικές Εξειδικεύσεις βάσει του συστήματος κατανομής που ακολουθεί η «**Ενιαία Πλατφόρμα Αξιολόγησης Ερευνητικών Προτάσεων**» της ΕΥΔ του ΕΠ ΑΝΑΔ-ΕΔΒΜ και η «Ηλεκτρονική Εφαρμογή Μητρώου Αξιολογητών» αυτής.

¹⁴⁵ (https://www.economistas.gr/oikonomia/3700_freno-sto-elliniko-brain-drain-me-hrimatodotiseis-20-ekat-ημ/νία_προσπέλασης_31/12/2018)

¹⁴⁶Το 2011 ανάμεσα στις μεταρρυθμίσεις που προωθήθηκαν από την Κυβέρνηση του Γιώργου Παπανδρέου ήταν ο νόμος της Άννας Διαμαντοπούλου για τα ΑΕΙ. Πολλές από τις τροποποιήσεις που εμπεριέχονταν ήταν μεταξύ άλλων η τριετής φοίτηση, κατάργηση του ασύλου, δημιουργία επιτροπών αξιολόγησης, κατάργηση του θεσμού της πρυτανείας, αυστηρός έλεγχος του χρόνου φοίτησης κ.α. Ο νόμος αυτός ψηφίσθηκε με συντριπτική πλειοψηφία στο ελληνικό Κοινοβούλιο, κάτι που έγινε για πρώτη φορά στα μεταπολιτευτικά χρονικά. (https://ektosylhseak.files.wordpress.com/2011/11/neos-nomos.pdf_ημ/νία_προσπέλασης_03/02/2019). Η ρήξη που επήλθε μεταξύ καθηγητών, Υπουργείου Παιδείας και φοιτητών ήταν μεγάλη, αναφορικά με το ζήτημα εφαρμογής με αποτέλεσμα να ξεκινήσουν διαρκείς καταλήψεις στα πανεπιστήμια τον Σεπτέμβριο του 2011 (https://www.tovima.gr/2011/06/28/society/neos-nomos-plaisio-gia-ta-aei-me-trixrono-ptyxio/_ημ/νία_προσπέλασης_03/02/2019).

απασχόλησης σε πανεπιστήμιο του εξωτερικού παραμένει. Με τη διευκόλυνση αυτή, παρέχεται η δυνατότητα στους Ακαδημαϊκούς να διδάσκουν σε ημεδαπά και αλλοδαπά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της αρεσκείας τους, προάγοντας με τον τρόπο αυτό τη γνώση αλλά και την έρευνα¹⁴⁷.

Το σημαντικότερο όμως στοιχείο που προσφέρει η συγκεκριμένη διάταξη είναι άλλο. Η επάνοδος των Ελλήνων Ακαδημαϊκών, έστω και προσωρινή, βοηθάει στην αντιμετώπιση της διαρροής εγκεφάλων. Πολλοί από αυτούς ενδεχομένως να απορροφηθούν από το εγχώριο εκπαιδευτικό σύστημα, επιστρέφοντας μόνιμα στη χώρα. Η παρουσία τους όμως και μόνο θα ενισχύσει την ελληνική Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, μέσω των συνεργασιών που δημιουργούνται και της μεταφοράς τεχνογνωσίας από το εξωτερικό (diaspora option). Δυστυχώς, δεν υπάρχουν διαθέσιμα ποσοτικά στοιχεία για τους Ακαδημαϊκούς που επέστρεψαν, έστω και προσωρινά, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να κριθεί με αξιοπιστία η αποτελεσματικότητά της. Σε κάθε περίπτωση όμως, η διατύπωση και η εφαρμογή της παραπάνω πολιτικής κρίνονται περισσότερο από ικανοποιητικές, αφού προσφέρουν μία επιπλέον δυνατότητα απασχόλησης στους εκπατρισμένους Έλληνες Ακαδημαϊκούς.

5.4 Δράσεις ΕΛΙΔΕΚ

Το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ) έχει επιφορτιστεί με την αντιμετώπιση της διαρροής εγκεφάλων, μέσω της χρηματοδότησης ερευνητικών έργων και προτάσεων. Κατά τη διετία 2017-2018 κατανεμήθηκαν κονδύλια συνολικού ύψους 112,5 εκατομμυρίων ευρώ σε πέντε διαφορετικές προκηρύξεις. Αναλυτικότερα η χρηματοδότηση έλαβε χώρα ως εξής:

1. 13,5 εκατομμύρια ευρώ σε 582 υποτροφίες για υποψήφιους διδάκτορες
2. 34 εκατομμύρια ευρώ σε 192 ερευνητικά έργα μεταδιδασκτόρων
3. 54 εκατομμύρια ευρώ για την προώθηση ερευνητικών έργων σε μέλη ΔΕΠ και Ερευνητές, αλλά και για την προμήθεια εξοπλισμού μεγάλης αξίας
4. 10 εκ. ευρώ για υποτροφίες υποψήφιων διδασκτόρων
5. 1 εκ. ευρώ για τη δράση «Επιστήμη και Κοινωνία – 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση»

¹⁴⁷ (https://www.athensvoice.gr/politics/457118_ellinika-panepistimia-kai-brain-drain-i-empeiria-enos-kathigiti-pov-epestrepse-kai ημ/νία προσπέλασης 30/01/2019)

Η καινοτομία των παραπάνω δράσεων έγκειται στο γεγονός ότι, πέρα από το υψηλό ποσό χρηματοδότησης, για πρώτη φορά οι Μεταδιδάκτορες, θα δύνανται να διεκδικήσουν χρηματοδότηση για πρόταση ερευνητικού έργου που θα υποβάλουν με τους ίδιους ως επιστημονικούς υπεύθυνους για την υλοποίησή του. Αυτή η ιδιαιτερότητα αποδείχτηκε ιδιαίτερα ελκυστική για μια πρώτη αντιμετώπιση του φαινομένου του brain drain. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία του ΕΛΙΔΕΚ οι υποβληθείσες αιτήσεις ανέρχονται σε **1.671** εκ των οποίων, κατόπιν αξιολόγησης, εγκρίθηκαν για χρηματοδότηση οι **192**. Από αυτές οι **37** προέρχονται από νέους σε ηλικία επιστήμονες με υψηλή εξειδίκευση, οι οποίοι επιθυμούν να επαναπατριστούν για ερευνητικούς σκοπούς. Παρόλο που ο αριθμός αυτός φαντάζει μικρός, είναι ωστόσο πολύ σημαντικός καθώς αφορά επιστήμονες με υψηλή εξειδίκευση, μέσω των οποίων θα προαχθεί η έρευνα στην εγχώρια ακαδημαϊκή κοινότητα ¹⁴⁸.

Οι Έλληνες πτυχιούχοι που επιστρέφουν προέρχονται κυρίως από τα πιο φημισμένα Ακαδημαϊκά Ιδρύματα του κόσμου. Αυτά είναι το MIT, τα Πανεπιστήμια της Κοπεγχάγης, της Οξφόρδης και του Κέιμπριτζ, καθώς επίσης και το Pierre and Marie Curie University στο Παρίσι. Η κατανομή χρηματοδότησης διαμορφώνεται ως εξής, ανά επιστημονικό τομέα: Φυσικές Επιστήμες 24 υποτροφίες, Επιστήμες Μηχανικού και Τεχνολογικές Επιστήμες 41, Επιστήμες Ζωής 44, Γεωπονικές Επιστήμες 14, Μαθηματικά και Επιστήμες της Πληροφορίας 11, Κοινωνικές Επιστήμες 29, Ανθρωπιστικές Επιστήμες και Τέχνες 15, Περιβάλλον και Ενέργεια 14.

Τον Νοέμβριο του 2018 αναμενόταν η δεύτερη προκήρυξη της Δράσης : *Ερευνητικά έργα ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση των Μεταδιδακτόρων Ερευνητών και Ερευνητριών*. Ο προϋπολογισμός της συγκεκριμένης δράσης υπολογίζεται στα 16.580,00 ευρώ. Ουσιαστικά στοχεύει στην υλοποίηση συγκεκριμένων ερευνητικών έργων υψηλού επιστημονικού επιπέδου, σε εκπαιδευτικούς φορείς της ημεδαπής, όπως είναι τα ΑΕΙ, ΤΕΙ, Ερευνητικά Κέντρα και Ινστιτούτα. Η στόχευση στην προκειμένη περίπτωση είναι διττή: αφενός αποσκοπεί στην παραμονή των νέων επιστημόνων στη χώρα και αφετέρου στην επιστροφή εκείνων που ζουν και εργάζονται εκτός

¹⁴⁸(http://erevna.minedu.gov.gr/index.php/gr/syntentyxeis-menu-ka/1988-brain-drain_ημ/ία_προσπέλασης_30/10/2018)

Ελλάδας(Προδημοσίευση 2ης Προκήρυξης της Δράσης: Ερευνητικά Έργα ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για την ενίσχυση Μεταδιδασκτόρων Ερευνητών/τριών¹⁴⁹).

Πράγματι, στις αρχές μόλις της νέας χρονιάς, για την ακρίβεια στις 02/01/2019 δημοσιεύθηκε η 2^η Προκήρυξη Ερευνητικών Έργων ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση Μεταδιδασκτορικών Ερευνητών και Ερευνητριών. Το χρονικό διάστημα υποβολής των αιτήσεων διαρκούσε από 30/01/2019 έως και 06/03/2019, με συνολικό προϋπολογισμό της τάξεως των 16.580.000,00€¹⁵⁰.

Ο προϋπολογισμός αυτός θα κατανεμηθεί ως ακολούθως, ανάλογα τις οριζόμενες Επιστημονικές Περιοχές, όπως αυτές αποτυπώνονται στον πίνακα 8:

Πίνακας 8

Ανώτατα όρια χρηματοδότησης κάθε ερευνητικού Έργου ανά Επιστημονική Περιοχή

Επιστημονική Περιοχή	Ανώτατο όριο χρηματοδότησης
ΕΠ.1. Φυσικές Επιστήμες	200.000€
ΕΠ.2. Επιστήμες Μηχανικού και Τεχνολογίας	200.000€
ΕΠ.3. Επιστήμες Ζωής (Ιατρική και Επιστήμες Υγείας)	200.000€
ΕΠ.4. Γεωπονικές Επιστήμες-Τρόφιμα	200.000€
ΕΠ.5. Μαθηματικά και Επιστήμες της Πληροφορίας	200.000€
ΕΠ.6. Κοινωνικές Επιστήμες	150.000€
ΕΠ.7. Ανθρωπιστικές Επιστήμες και Τέχνες	150.000€
ΕΠ.8. Περιβάλλον και Ενέργεια	200.000€
ΕΠ.9. Διοίκηση και Οικονομία της Καινοτομίας	150.000€

¹⁴⁹ Διαθέσιμη

στο <https://www.rc.auth.gr/Announcement/Details/Item/23760?ReturnToPage=1&PageSize=3> ημ/νία προσπέλασης 20/03/2019)

¹⁵⁰ (http://www.elidek.gr/call/second_call_postdoc/ ημ/νία προσπέλασης 03/03/2019)

Πηγή ¹⁵¹

Η Προκήρυξη αυτή, διαφοροποιείται από την προηγούμενη, ως εξής: μόνον ατομικές αιτήσεις μπορούν να υποβληθούν¹⁵², στις παραπάνω Επιστημονικές Περιοχές. Η υλοποίηση του έργου θα μπορεί να πραγματοποιηθεί σε ΑΕΙ ή ΤΕΙ, Ερευνητικό Κέντρο ή Ινστιτούτο, καθώς και σε Ανώτατο Στρατιωτικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα (ΑΣΕΙ) της χώρας. Η επιστημονική ποιότητα, η αριστεία, η πρωτοτυπία και η δυνατότητα υλοποίησης του προς υποβολή ερευνητικού έργου, όπως επίσης και το επιστημονικό προφίλ του υποψηφίου, αποτελούν τα βασικά κριτήρια προς αξιολόγηση των προτάσεων. Η αξιολόγηση αυτή πραγματοποιείται σε δύο φάσεις, την αρχική και την τελική, ενώ η χρονική ισχύς των ερευνητικών έργων κυμαίνεται από δύο έως τρία έτη ¹⁵³.

Ο απολογισμός και των δύο Προκηρύξεων του ΕΛΙΔΕΚ, πραγματοποιήθηκε από τον ίδιο τον Έλληνα Πρωθυπουργό, κ. Α. Τσίπρα κατά την πρόσφατη επίσκεψή του στο Εθνικό Κέντρο Έρευνας Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος». Δια στόματος Πρωθυπουργού λοιπόν, μέσω των Προκηρύξεων του ΕΛΙΔΕΚ δημιουργήθηκαν 1.262 θέσεις εργασίας για νέους σε ηλικία επιστήμονες. Στόχο αποτελεί, οι θέσεις αυτές να αυξηθούν στις 4.334 μέχρι το 2022. Ακόμη παρέθεσε ενδιαφέροντα στατιστικά στοιχεία, τα οποία αποτυπώνουν το προφίλ των επιτυχόντων.

Τα δεδομένα αυτά αφορούν προσωπικά στοιχεία των 566 επιτυχόντων υποψηφίων Διδασκόντων και των 188 επιτυχόντων Μεταδιδασκόντων. Το 34% των πρώτων και το 17% των δεύτερων δεν ασχολούνταν μέχρι πρότινος με την Έρευνα. Σχεδόν το ήμισυ των συμμετεχόντων (το 45% για την ακρίβεια των υποψηφίων Διδασκόντων και το 49% των Μεταδιδασκόντων), ήταν αποφασισμένο να εγκαταλείψει τη χώρα, αν δεν λάμβανε την συγκεκριμένη υποτροφία. Όσον αφορά τους Μεταδιδάκτορες το 79% εξ' αυτών προέρχονται από Ακαδημαϊκά Ιδρύματα και Ερευνητικά Κέντρα της ημεδαπής, ενώ το 21% από αντίστοιχα του εξωτερικού. Το 72% εκείνων που επέστρεψαν από το εξωτερικό, το αποφάσισε κατόπιν των Προκηρύξεων αυτών ¹⁵⁴.

¹⁵¹ (<http://www.elidek.gr/wp-content/uploads/2018/11/second-call-post-doc-2018.pdf> σελ. 6, ημ/νία προσπέλασης 03/03/2019)

¹⁵² Από έναν ή μία Μεταδιδάκτορα δηλαδή

¹⁵³ (<http://www.ekt.gr/el/news/22756> ημ/νία προσπέλασης 03/03/2019)

¹⁵⁴ (<https://www.cnn.gr/news/politiki/story/169743/tsipras-na-stamatisoyme-os-koinonia-na-ypotimoyme-tis-dynatotites-poy-exoyme> ημ/νία προσπέλασης 20/03/2019)

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω στοιχεία, η αξιολόγηση επί των δύο (2) Προκηρύξεων του ΕΛΙΔΕΚ, είναι αρκετά θετική. Η υλοποίηση της πολιτικής κρίνεται αρκετά επιτυχημένη, αφού η χρηματοδότηση αυτής είναι υψηλή, με βάση τα περιορισμένα δημοσιονομικά δεδομένα της χώρας. Αλλά και εκ του αποτελέσματος, κρίνεται αρκετά επιτυχημένη, αφού ο αριθμός των θέσεων που ανακοινώθηκαν είναι υψηλός, όπως επίσης και ο αριθμός των αιτήσεων συμμετοχής που υποβλήθηκαν.

Ενδεικτικό της γενικότερης προσπάθειας της Κυβέρνησης για την ενίσχυση της Έρευνας αποτελεί η αύξηση των δαπανών στον τομέα αυτό. Από 0,8% του ΑΕΠ που ήταν στο παρελθόν, έχει αυξηθεί στο 1,2%. Σε απόλυτους αριθμούς από το 1 δις 450 εκατομμύρια έχει αγγίξει ήδη τα 2 δις ευρώ σε ετήσια βάση. Στον ιδιωτικό τομέα μάλιστα, οι δαπάνες στον τομέα Έρευνας και Ανάπτυξης αυξήθηκαν κατά 30% την τριετία 2015-2017. Αξιοσημείωτη είναι πάντως και η αύξηση σε ερευνητικές υποδομές, όπου έχουν διατεθεί κονδύλια ύψους 224 εκατομμυρίων ευρώ. Ειδικότερα η κατανομή αυτή έχει ως εξής:

- 91 εκατομμύρια ευρώ σε εθνικές ερευνητικές υποδομές σε εγχώρια Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και Ερευνητικά Κέντρα
- 64 εκατομμύρια ευρώ για ναυπήγηση νέου ωκεανογραφικού ερευνητικού σκάφους και δημιουργία των κατάλληλων δικτύων για την επερχόμενη κλιματική αλλαγή
- 45 εκατομμύρια ευρώ για αγορά υποδομών σε ακριτικές και νησιωτικές Περιφέρειες της χώρας, καθώς και σε Περιφέρειες με χαμηλές επιδόσεις στον τομέα της Έρευνας και της Καινοτομίας
- 24 εκατομμύρια ευρώ για παροχή πάσης φύσεως εξοπλισμού¹⁵⁵

Το ΕΛΙΔΕΚ λειτουργεί επικουρικά με τα προγράμματα και τις δράσεις του ΕΣΠΑ, διαμορφώνοντας μια ολοκληρωμένη εθνική στρατηγική, η οποία αξιοποιεί όλα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας. Όραμά του αποτελεί οικοδόμηση ενός νέου παραγωγικού μοντέλου με βάση την Οικονομία της Γνώσης. Η χώρα χρειάζεται σήμερα, πιο πολύ από ποτέ τους νέους ερευνητές προκειμένου να ανταπεξέλθει στις σύγχρονες προκλήσεις που επιβάλλουν η Παγκοσμιοποίηση, και η Νέα Τάξη

¹⁵⁵ (<https://www.cnn.gr/news/politiki/story/169743/tsipras-na-stamatisoyme-os-koinonia-na-yprotimoyme-tis-dynatotites-poy-exoyme-ημ/νία-προσπέλασης-20/03/2019>)

Πραγμάτων που αυτή έχει επιφέρει. Κυρίως όμως, προκειμένου να επέλθει επιτελούς η περιβόητη ανάπτυξη στην πολύπαθη Ελλάδα.

Οι πρόσφατοι σχετικά νόμοι 4429/2016 και 4386/2016, εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο θεσμικών και νομικών παρεμβάσεων που έχει αναλάβει η Πολιτεία στη διαχείριση του φαινομένου. Ο πρώτος νόμος αφορά στην ίδρυση του ΕΛΙΔΕΚ και ο δεύτερος αντίστοιχα τον τομέα της Έρευνας. Μέσω αυτών, βελτιώνονται οι εργασιακές συνθήκες για την πραγματοποίηση έρευνας. Αυτό ισχύει για δύο (2) λόγους: αφενός οι ίδιοι οι επιστήμονες επιλέγουν το είδος της Σύμβασης και αφετέρου τελούν οι ίδιοι ως Επιστημονικοί Υπεύθυνοι των έργων που έχουν προτείνει και έχουν εγκριθεί θετικά. Στόχο των παραπάνω παρεμβάσεων αποτελεί η προσέλκυση νέων επιστημόνων εντός της ακαδημαϊκής και ερευνητικής κοινότητας.

5.5 Πρόγραμμα «ΕΡΕΥΝΩ-ΔΗΜΙΟΥΡΓΩ-ΚΑΙΝΟΤΟΜΩ»

Μέσω του Προγράμματος «Ερευνώ-Δημιουργώ-Καινοτομώ», δόθηκαν κονδύλια ποσού 363 εκατομμυρίων ευρώ σε 576 ερευνητικά έργα¹⁵⁶. Από την ενέργεια αυτή, υπολογίζεται ότι θα δημιουργηθούν 4.000 νέες θέσεις εργασίας. Στο κυβερνητικό πρόγραμμα μάλιστα, περιλαμβάνεται και μία νέα Προκήρυξη του συγκεκριμένου Προγράμματος. Ο προϋπολογισμός της εκτιμάται ότι θα αγγίξει τα 250 εκατομμύρια ευρώ, ενώ θα απευθύνεται στα στελέχη των Τμημάτων Έρευνας και Ανάπτυξης των καινοτόμων επιχειρήσεων¹⁵⁷.

Στο στάδιο της υλοποίησης, η χρηματοδότηση, η οποία περιλαμβάνει και το έτος 2019, προέρχεται από τη δανειακή συμφωνία που έχει υπογραφεί, μεταξύ αφενός της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων και αφετέρου του ελληνικού Δημοσίου. Το ύψος αυτής ανέρχεται σε 180 εκατομμύρια ευρώ. Η συμμετοχή του ΠΔΕ υπολογίζεται στα 60 εκατομμύρια ευρώ και έχει ήδη καταβληθεί από την ελληνική πλευρά, γεγονός που καταδεικνύει την ισχυρή δέσμευση της Ελλάδος για την αντιμετώπιση του brain drain.

Η χρηματοδότηση της έρευνας εν γένει πραγματοποιείται από εθνικούς και ευρωπαϊκούς πόρους. Για την ακρίβεια, το έτος 2015 η συνολική δαπάνη άγγιξε το 1% του ΑΕΠ. Αυξήθηκε δηλαδή κατά 200 εκατομμύρια ευρώ, σε σύγκριση με το

¹⁵⁶ Τα 414 από αυτά αφορούν συνεργασίες του ιδιωτικού τομέα με δημόσια ερευνητικά ιδρύματα.

¹⁵⁷ (<https://www.cnn.gr/news/politiki/story/169743/tsipras-na-stamatisoyme-os-koinonia-na-yprotimoyme-tis-dynatotites-poy-exoyme-ημ/νία-προσπέλασης-20/03/2019>)

προηγούμενο έτος. Αναφορικά με το εθνικό σκέλος, η τακτική επιχορήγηση αυξήθηκε κατά 30% το 2016 από τον Τακτικό Προϋπολογισμό, ενώ από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων αυξήθηκε από 97 εκατομμύρια ευρώ το 2014 σε 148 εκατομμύρια ευρώ το 2016.

5.6 ΟΑΕΔ

Στα μέτρα για την στήριξη των νέων ανέργων, εντάσσονται και οι σχετικές δράσεις του ΟΑΕΔ. Πρόκειται για τα επιδοτούμενα προγράμματα μαθητείας, τα γνωστά σε όλους μας voucher. Ουσιαστικά, αποτελεί ένα πρόγραμμα το οποίο παρέχει κίνητρα, κυρίως οικονομικά, στις ελληνικές επιχειρήσεις για την πρόσληψη των ανέργων. Οι άνεργοι με την σειρά τους, αφού παρακολουθούσαν ένα θεωρητικό πρόγραμμα σχετικό με τη θέση εργασίας, προσλαμβάνονταν στην συγκεκριμένη θέση, για ένα ολόκληρο έτος περίπου¹⁵⁸.

Παρόλο που το κόστος ήταν μηδαμινό για τις επιχειρήσεις, το συγκεκριμένο πρόγραμμα δεν γνώρισε τη δέουσα ανταπόκριση. Μετά το πέρας της επιδότησης, πολλοί άνεργοι εξακολουθούσαν να εργάζονται, πλην όμως ανασφάλιστοι στις επιχειρήσεις αυτές, γεγονός το οποίο όχι μόνον δεν έλυσε το πρόβλημα της ανεργίας, αλλά αντίθετα έδινε ώθηση στην ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία. Επιπρόσθετα, η παραμονή των εργαζομένων στην επιχείρηση για κάποιο χρονικό διάστημα μετά το πέρας της επιδότησης, συνεπαγόταν κόστος για την επιχείρηση, γεγονός το οποίο οι επιχειρήσεις προσπαθούσαν να αποφύγουν. Όλα τα παραπάνω, είχαν ως απόρροια η παραπάνω Δημόσια Πολιτική να μην θεωρείται πλήρως επιτυχημένη, παρόλο ο σχεδιασμός της ήταν ο ενδεδειγμένος για την μείωση της ανεργίας των νέων. Επίσης, η προαναφερθείσα δράση στοχεύει στους νέους σε ηλικία γενικά, χωρίς να αναφέρεται ρητά στους νέους πτυχιούχους. Συνεπώς, μπορεί να χαρακτηριστεί ως μία παράλληλη πολιτική, η οποία δεν είναι προσανατολισμένη στην αντιμετώπιση της διαρροής εγκεφάλων.

Το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης έχει θεσπίσει πέντε (5) νέα προγράμματα απασχόλησης. Ομάδα στόχο στην προκειμένη περίπτωση αποτελούν οι νέοι, οι άνεργοι αλλά και αυτοί που εργάζονται στο εξωτερικό. Ειδικά για τους τελευταίους, η δράση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς

¹⁵⁸ (<http://voucher.gov.gr/> ημ/νία προσπέλασης 03/03/2019)

μπορεί με την σειρά της να συμβάλλει στην ανάσχεση του φαινομένου του braindrain. Στο συγκεκριμένο πρόγραμμα δύνανται να απασχοληθούν περίπου 31.500 άτομα ¹⁵⁹.

Μέχρι το πρώτο τρίμηνο του 2019 εκτιμάται ότι θα ξεκινήσουν συνολικά 11 νέα προγράμματα για 88.500 άνεργους, με συνολικό προϋπολογισμό 632,5 εκατομμύρια ευρώ. Τα πρώτα 5 παρουσίασε η ηγεσία του υπουργείου Εργασίας που αφορούν την νεανική ανεργία. Σύμφωνα με την καθ' ύλην αρμόδια Υπουργό κ. Αχτσιόγλου, τα πέντε πρώτα νέα προγράμματα που αφορούν στην νεανική ανεργία, προσφέρουν ποιοτικές και καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας. Αναλυτικά, τα προγράμματα έχουν ως εξής:

- **Επιστήμονες.** Το πρώτο πρόγραμμα σχετίζεται με την επιδότηση νέων θέσεων εργασίας για 10.000 επιστήμονες υψηλής εξειδίκευσης σε παραγωγικούς κλάδους αιχμής. Η έναρξή του υπολογίζεται τον προσεχή Οκτώβριο με προϋπολογισμό 112 εκατομμύρια ευρώ. Η ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου προγράμματος έγκειται στο γεγονός ότι προβλέπεται η δυνατότητα συμμετοχής των εργαζομένων που βρίσκονται τη δεδομένη χρονική στιγμή στο εξωτερικό, αλλά επιθυμούν να επιστρέψουν στην Ελλάδα ¹⁶⁰. Με την εγγραφή τους λοιπόν στους ειδικούς καταλόγους-μητρώα του ΟΑΕΔ θα μπορούν να μετέχουν στο πρόγραμμα, το οποίο θα διαρκεί δώδεκα (12) μήνες και θα καλύπτει το απαραίτητο μισθολογικό και μη μισθολογικό κόστος έως του ορίου του 50%, επί του συνόλου. Με άλλα λόγια, η επιδότηση θα φτάνει έως τα 800 ευρώ για κατόχους διδακτορικού τίτλου (μισθός 1.600 ευρώ), έως 700 για κατόχους μεταπτυχιακού τίτλου (μισθός 1.400 ευρώ) και έως 600 ευρώ για κατόχους πτυχίου (μισθός 1.200 ευρώ). Οι κλάδοι στους οποίους θα μπορούν να απασχοληθούν οι επιστήμονες είναι αυτοί της μεταποίησης και της βιομηχανίας. Οριζόντια το πρόγραμμα θα μπορεί να περιλαμβάνει και επιστήμονες με εξειδίκευση στην πληροφορική.
- **Άνεργοι πτυχιούχοι.** Το δεύτερο ειδικό πρόγραμμα προϋπολογισμού 90 εκατομμυρίων ευρώ, περιλαμβάνει 5.500 άνεργους πτυχιούχους ηλικίας 22-29 ετών που θα απασχοληθούν σε κεντρικές υπηρεσίες Υπουργείων και εποπτευόμενους

¹⁵⁹ (<http://www.kathimerini.gr/988268/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/programmata-apasxolhshs-gia-thn-anasxesh-toy-brain-drain> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018)

¹⁶⁰ Όλα τα προγενέστερα προγράμματα αφορούν εγγεγραμμένους άνεργους για τουλάχιστον 3 μήνες στα μητρώα του ΟΑΕΔ.

δημόσιους φορείς αυτών. Μεταξύ των σχεδίων που θα κληθούν να καταρτίσουν είναι η ψηφιοποίηση των ασφαλιστικών φακέλων στον ΕΦΚΑ αλλά και η παροχή ψυχολογικής υποστήριξης σε φυλακές ανηλίκων.

- Κατάρτιση. Το τρίτο στην σειρά πρόγραμμα σχετίζεται με δράσεις κατάρτισης, πρακτικής και πιστοποίησης σε ΤΠΕ, για 3.000 νέους πτυχιούχους θετικής, τεχνολογικής και οικονομικής κατεύθυνσης, ηλικίας 24-29 ετών. Το πρόγραμμα αυτό θα δώσει έμφαση σε ειδικότητες που σχετίζονται με την ανάπτυξη λογισμικού.

- Επαγγελματική ενδυνάμωση. Η τέταρτη παρέμβαση αφορά στην επαγγελματική ενδυνάμωση νέων, έως 29 ετών, ανέργων στους τομείς της μεταποίησης και της κυκλικής οικονομίας. Αναμένεται να ξεκινήσει για 10.000 ωφελούμενους, απόφοιτους δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στις αρχές του 2019.

- Πιστοποίηση. Το 5ο και τελευταίο πρόγραμμα περιλαμβάνει την κατάρτιση και πιστοποίηση 3.000 ανέργων, ηλικίας 22-29 ετών, με θεωρητικές σπουδές, σε κλάδους αιχμής και ειδικότητες όπως η διαχείριση κοινωνικών δικτύων (social media), διοίκηση και προβολή πολιτιστικών οργανισμών, συμβουλευτική για άτομα τρίτης ηλικίας και αντιμετώπιση μαθησιακών δυσκολιών¹⁶¹.

Το πρόγραμμα έχει ως βασικό στόχο την ανάσχεση του φαινομένου του brain drain, δηλαδή της φυγής επιστημονικού προσωπικού στο εξωτερικό, και για τον λόγο αυτό οι ωφελούμενοι άνεργοι πρέπει να είναι κάτοχοι πτυχίων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ή/και μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών¹⁶².

Όλες οι παραπάνω ενέργειες του καθ' ύλην αρμόδιου Υπουργείου για θέματα Απασχόλησης, κινούνται προς την σωστή κατεύθυνση, αναφορικά με την υλοποίηση

¹⁶¹ (<https://government.gov.gr/programma-apascholisis-6-000-anergon-ilikias-eos-39-eton/> ημ/νία προσπέλασης 29/12/2018)

¹⁶²(<http://www.oaed.gr/documents/10195/1214512/RIS3+%CE%94%CE%97%CE%9C%CE%9F%CE%A3%CE%99%CE%91+%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%A3%CE%9A%CE%9B%CE%97%CE%A3%CE%97.pdf/e31105a9-8aaf-49fb-8360-cda43a33fc36> ημ/νία προσπέλασης 31/12/2019) ,
(<http://www.oaed.gr/documents/10195/1214512/RIS3+%CE%A6%CE%95%CE%9A+%CE%9C%CE%95%CE%A4%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%97%CE%A3%CE%97.pdf/8744014f-1ad1-4975-86f8-38095f00fa19> ΦΕΚ 4800/Β' /26-10-2018 ημ/νία προσπέλασης 31/12/2019)

της πολιτικής. Επιπλέον, συμβαδίζουν με τα δεδομένα της εποχής και κυρίως τις νέες τεχνολογίες, γεγονός το οποίο δύναται να εγγυηθεί την επιτυχία της συγκεκριμένης πολιτικής. Αναμένεται τώρα λοιπόν το στάδιο εφαρμογής της, προκειμένου να κριθεί και η αποτελεσματικότητα αυτής.

5.7 ΕΣΠΑ 2014-2020

Μία επιπλέον δράση, η οποία συναντά μεγάλη ανταπόκριση στην αγορά εργασίας, έχει να κάνει με τα επιδοτούμενα προγράμματα μέσω ΕΣΠΑ, της περιόδου αναφοράς 2014-2020. Σύμφωνα με αυτήν, οι νέοι επιστήμονες μπορούν να ανοίξουν τη δική τους επιχείρηση, με πλήρη κάλυψη των εξόδων αυτής, για τα δύο (2) πρώτα χρόνια λειτουργίας της. Ο πρώτος κύκλος του προγράμματος αυτού ανακοινώθηκε το 2016 και την Άνοιξη του 2017, δημοσιοποιήθηκε ο δεύτερος κύκλος ¹⁶³.

Η επιδότηση στην προκειμένη περίπτωση περιλαμβάνει τόσο άνεργους πτυχιούχους όσο και μισθωτούς πτυχιούχους, οι οποίοι επιθυμούν να ξεκινήσουν τις οικονομικές δραστηριότητες μίας δικής τους επιχείρησης. Η επιδότηση αυτή, καλύπτει όλο το αναμενόμενο κόστος που συνεπάγεται η ίδρυση μίας νέας επιχείρησης. Δηλαδή, το ενοίκιο και τα λοιπά πάγια έξοδα ¹⁶⁴, την αγορά του απαραίτητου εξοπλισμού και κυρίως λογισμικού, αλλά και τις αναγκαίες ασφαλιστικές εισφορές. Επιπρόσθετα, προβλέπεται μέσω του Προγράμματος και η πρόσληψη υπαλλήλου με πλήρη μισθολογική κάλυψη ¹⁶⁵ για ένα ολόκληρο έτος ¹⁶⁶.

Η παραπάνω ενέργεια χαρακτηρίζεται ως πολύ σημαντική, καθώς προωθεί την νεανική επιχειρηματικότητα. Οι νέοι εν δυνάμει επιχειρηματίες μπορούν να κάνουν το όνειρό τους πραγματικότητα. Να ιδρύσουν δηλαδή τη δική τους επιχείρηση, η οποία θα εξειδικεύεται στο αντικείμενο των σπουδών τους. Το σημαντικότερο όμως κίνητρο που τους παρέχεται, είναι η εξάλειψη κάθε επιχειρηματικού κινδύνου, αφού εκκινούν την επιχειρηματική τους προσπάθεια με μηδενικό κόστος και συνεπώς μηδενικό ρίσκο. Αλλά και το όφελος για την οικονομία εν γένει είναι σημαντικό. Οι φρέσκες και καινοτόμες ιδέες που φέρουν οι νέοι άνθρωποι, θα διαχυθούν στην επιχειρηματική κοινότητα και κατ' επέκτασιν στο σύνολο της οικονομίας, φέρνοντας έναν τόνο ανανέωσης στις ήδη απαρχαιωμένες παραγωγικές δομές της χώρας μας.

¹⁶³ (<https://www.espa.gr/el/Pages/Default.aspx> ημ/νία προσπέλασης 12/12/2018)

¹⁶⁴ Δαπάνες ηλεκτροδότησης, τέλη και λογαριασμοί τηλεφωνικής σύνδεσης κ.α.

¹⁶⁵ Περιλαμβάνεται ο μισθός και οι ασφαλιστικές εισφορές υπέρ του Ι.Κ.Α.

¹⁶⁶ (https://www.espa.gr/Lists/Custom_Announcements/Attachments/847/Proskliseis_ESPA_2014-2020.pdf ημ/νία προσπέλασης 13/12/2018)

Για τους λόγους αυτούς, η συγκεκριμένη πολιτική αξιολογείται αρκετά θετικά, αφού δημιουργήθηκαν πολλές νέες επιχειρήσεις από νέους ανθρώπους, η πλειονότητα των οποίων επέστρεψαν από το εξωτερικό.

Παράλληλα, υφίσταται το Πρόγραμμα ΕΣΠΑ 2014-2020 για την Έρευνα. Οι δράσεις του ΕΣΠΑ ενισχύουν την Εφαρμοσμένη Έρευνα, προκειμένου εκείνη να αποτελέσει βασικό πυλώνα στήριξης της πραγματικής οικονομίας, ενώ παράλληλα να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητά της με έμφαση στην συμμετοχή των νέων επιστημόνων. Όλες οι δράσεις υλοποιούνται από την ΓΓΕΤ. Μόνο για το έτος 2016, η πρόσκληση με τίτλο: «Ενίσχυση συμπράξεων επιχειρήσεων με ερευνητικούς φορείς για την προαγωγή επιχειρηματικών επενδύσεων στην έρευνα και την καινοτομία», διέθετε συνολικό προϋπολογισμό της τάξεως των 370 εκατομμυρίων ευρώ ¹⁶⁷. Η χρηματοδότηση αυτή θεωρείται αρκετά υψηλή για την τρέχουσα οικονομική συγκυρία που διανύει η χώρα. Η αξιολόγηση και των δύο Προγραμμάτων θα μπορεί να πραγματοποιηθεί με ασφάλεια, μετά την λήξη της περιόδου ισχύος, δηλαδή από το 2021 και ύστερα.

5.8 Υπέρ-Ταμείο Επιχειρηματικών Συμμετοχών

Το Υπέρ-Ταμείο Επιχειρηματικών Συμμετοχών (Equifund) είναι ουσιαστικά μία επενδυτική πλατφόρμα με πολλές επιπτώσεις στην οικονομία και την κοινωνία, το οποίο ιδρύθηκε το 2016. Έργο του είναι να παρέχει τη δυνατότητα ανεύρεσης χρηματοδότησης μέσω συμμετοχών στις κεφαλαιακές ανάγκες για τη δημιουργία και μετέπειτα ανάπτυξη νέων και καινοτόμων επιχειρήσεων. Στη διαδικασία αυτή συνεισφέρουν το ελληνικό Δημόσιο και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων.

Το σχέδιο αυτό αποτελεί μία συγκροτημένη και συστηματική αναπτυξιακή προσπάθεια για την αξιοποίηση ερευνητικών αποτελεσμάτων και την στήριξη της καινοτόμου επιχειρηματικότητας, με έμφαση στην νεανική επιχειρηματικότητα, κάτι που εφαρμόζεται σημειωτέον για πρώτη φορά στην Ελλάδα.

Το Υπέρ-Ταμείο θα περιλαμβάνει τρία (3) επιμέρους Ταμεία:

¹⁶⁷ (https://www.espa.gr/Lists/Custom_Announcements/Attachments/847/Proskliseis_ESPA_2014-2020.pdf η/νία προσπέλασης 13/12/2018)

1. Το Ταμείο που φέρει τον τίτλο «Παραθύρο Καινοτομίας», το οποίο στην πράξη μεταφράζει τις αξιοποιήσιμες ερευνητικές ιδέες και αποτελέσματα σε επιχειρηματικές δράσεις. Θα επιφορτιστεί με την στήριξη της νεανικής κυρίως επιχειρηματικότητας, όπως αυτή αποτυπώνεται μέσω δομών επιτάχυνσης (accelerators) και δομών μεταφοράς τεχνολογίας (Technology Transfer Fund). Στην κατηγορία αυτή εμπίπτει η στήριξη της πνευματικής ιδιοκτησίας και η δημιουργία εταιρειών τύπου start-up
2. Το Ταμείο που ονομάζεται «Πρώιμης Επιχειρηματικότητας», το οποίο στηρίζει νέες και καινοτόμες επιχειρήσεις στο αρχικό στάδιο λειτουργίας τους
3. Το Ταμείο «Μεγέθυνσης» που θα ενισχύει τα επόμενα στάδια λειτουργίας και ανάπτυξης των παραπάνω καινοτόμων επιχειρήσεων ¹⁶⁸.

Ωφελούμενες ομάδες του «Παραθύρου Καινοτομίας» αποτελούν πάσης φύσεως ομάδες και νεοφυείς επιχειρήσεις προερχόμενες από Πανεπιστημιακά Ιδρύματα και Ερευνητικά Κέντρα της χώρας. Στόχο στην προκειμένη περίπτωση αποτελεί η περαιτέρω αξιοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων που βρίσκονται σε ώριμο στάδιο, μέσω της διαμόρφωσης των κατάλληλων επενδυτικών σχεδίων, με την παράλληλη στήριξη της πνευματικής ιδιοκτησίας για την νομική κατοχύρωσή τους. Το αρχικό επενδυτικό κεφάλαιο του Υπέρ-Ταμείου υπολογίζεται στα 300 εκατομμύρια ευρώ, εκ των οποίων τα 200 εκατομμύρια ευρώ προέρχονται από το ελληνικό Δημόσιο. Αποτελεί προσδοκία η ενίσχυση αυτού με ευρωπαϊκούς πόρους και ιδιωτικές επενδύσεις, με απώτερο σκοπό την συγκέντρωση ενός δις ευρώ, προς διανομή στις ελληνικές επιχειρήσεις¹⁶⁹. Η αποτίμηση του Υπέρ-Ταμείου αναμένεται στο εγγύς μέλλον, αν και μέχρι στιγμής έχει αποσπάσει αξιολογες κριτικές.

5.9 ΤΟΜΥ

Το Υπουργείο Υγείας, σε συνεργασία πάντοτε με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, πραγματοποίησε μία αξιολογή μεταρρύθμιση στον τομέα της Πρωτοβάθμιας Υγείας. Δημιούργησε τις ΤΟΜΥ, δηλαδή τις Τοπικές Μονάδες Υγείας, οι οποίες υπάγονται απευθείας στις Υγειονομικές Περιφέρειες της χώρας.

¹⁶⁸ (<https://www.news247.gr/equifund-yper-tameio-gia-tin-kainotomia-kai-tis-mikromesaies-epicheiriseis.6602373.html> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018)

¹⁶⁹ (<https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1186698/equifund-o-rolos-tou-tameiou-epixeirimatikon-summetoxon> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018)

Πέρα από την πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας, οι οποίες βρίσκονται εγγύτερα στον πολίτη, αυξάνονται οι οργανικές θέσεις ιατρικού, παραϊατρικού, νοσηλευτικού και διοικητικού προσωπικού. Κάθε TOMY διαθέτει 12 άτομα προσωπικό, τα οποία κατανέμονται ως εξής:

- 4 Γενικούς Ιατρούς ή Παθολόγους
- 1 Παιδίατρο
- 2 Νοσηλευτές
- 2 Επισκέπτες Υγείας
- 1 Κοινωνικό Λειτουργό και
- 2 Διοικητικούς Υπαλλήλους

(<https://tomy.moh.gov.gr/Help.aspx> ημ/νία προσπέλασης 20/02/2019).

Η παρουσία των μονάδων αυτών, δύναται να δράσει επικουρικά στην μεγάλη φυγή των επαγγελματιών υγείας στο εξωτερικό, αφού με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται περισσότερες θέσεις εργασίας στον κλάδο αυτό. Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο μέρος, ο ιατρικός κλάδος έχει πληγεί ανεπανόρθωτα από τη διαρροή εγκεφάλων στο εξωτερικό. Η αύξηση των οργανικών θέσεων των επαγγελματιών υγείας, σε συνδυασμό με την παράλληλη στήριξη της Περιφέρειας, που μέχρι πρότινος στερούταν βασικής υγειονομικής περίθαλψης, συνεισφέρουν στη θετική αξιολόγηση της παράλληλης αυτής πολιτικής, παρόλο που δεν στοχεύει στην αντιμετώπιση της διαρροής εγκεφάλων.

5.10 Περιφερειακές Πολιτικές

Η ψήφος των Αποδήμων

Η ελληνική διασπορά υπολογίζεται ότι αγγίζει τον 50% του πληθυσμού της χώρας. Σύμφωνα με διάφορες εκτιμήσεις, ο ελληνισμός της διασποράς υπολογίζεται από τέσσερα (4) έως έξι (6) εκατομμύρια ανθρώπους¹⁷⁰, σε 92 διαφορετικές χώρες, οργανωμένους σε 3.000 ομοσπονδίες (Πουλοπούλου, σελ.93).

Το ζήτημα της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος από τους εκλογείς που βρίσκονται εκτός Ελλάδος, για τις εθνικές εκλογές, ρυθμίζεται στο Άρθρο 51

¹⁷⁰ Αφορά Έλληνες πρώτης, δεύτερης, τρίτης και τέταρτης γενιάς.

παράγραφος 4 του Συντάγματος, μετά από την Αναθεώρηση του 2001. Από τότε, μέχρι και σήμερα εκκρεμεί ο ρυθμιστικός νόμος, ο οποίος θα ορίζει επακριβώς πως θα ψηφίζουν αυτοί οι άνθρωποι. Για την ψήφιση του συγκεκριμένου νόμου απαιτείται ενισχυμένη πλειοψηφία των 2/3 του συνόλου του αριθμού των Βουλευτών, δηλαδή 200 Βουλευτές (άρθρο 51 παράγραφος 4 του Ελληνικού Συντάγματος).

Η αρχή πραγματοποιήθηκε το 2009, από την τότε Κυβέρνηση Ν.Δ. του Κώστα Καραμανλή. Κατατέθηκε στο Ελληνικό Κοινοβούλιο προς ψήφιση το σχετικό σχέδιο νόμου, αφού είχε προηγουμένως επεξεργαστεί από τον τότε Υπουργό Εσωτερικών και νυν Πρόεδρο της Δημοκρατίας, κ. Προκόπη Παυλόπουλο, αλλά τελικώς δεν ψηφίστηκε¹⁷¹. Το συγκεκριμένο θέμα, επανήλθε στο προσκήνιο το 2016 πάλι από το ίδιο πολιτικό κόμμα, επί Προεδρίας Κυριάκου Μητσοτάκη. Κατατέθηκε σχετική πρόταση, η οποία όμως δεν προωθήθηκε στην ολομέλεια¹⁷². Πρόσφατα, η σημερινή Κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ συγκρότησε ειδική Επιτροπή, για την περαιτέρω διερεύνηση του ζητήματος, με Πρόεδρο αυτής τον Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Εσωτερικών, κ. Κωνσταντίνο Πουλάκη.

Το κείμενο και των δύο σχεδίων νόμου προέβλεπε το δικαίωμα ψήφου στις Εθνικές Εκλογές για τους Έλληνες του εξωτερικού. Με τον τρόπο αυτό, θα είχαν τη δυνατότητα να ψηφίζουν με προϋπόθεση να είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους, της Περιφέρειας που υπάγονται, ή θα πληρούσαν τις προϋποθέσεις εγγραφής τους σε αυτούς. Η ψήφος των εκτός Ελλάδος εκλογέων θα προσμετρούσε στο σύνολο της Επικράτειας, ενώ η διαδικασία της ψηφοφορίας θα διεξαγόταν με μυστική ψηφοφορία¹⁷³ στις κατά τόπους Πρεσβείες και Προξενία και ελλείψει αυτών, σε άλλους ενδεδειγμένους χώρους του εξωτερικού¹⁷⁴.

Το εν λόγω ζήτημα αναφέρεται ρητά στο ελληνικό Σύνταγμα, και συγκεκριμένα στο άρθρο 51 παράγραφος 4: « *Οι βουλευτικές εκλογές διενεργούνται ταυτόχρονα σε ολόκληρη την Επικράτεια. Νόμος που ψηφίζεται με την πλειοψηφία των δύο τρίτων του*

¹⁷¹Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (Κ.Κ.Ε) έχει ανακοινώσει ότι δεν συμφωνεί καθόλου με το γεγονός να ψηφίζουν οι Απόδημοι.

¹⁷²Πριν από τα δύο αυτά νομοσχέδια, είχαν συσταθεί οι κατάλληλες Επιτροπές με την συνεισφορά του Συμβουλίου Αποδήμου Ελληνισμού (ΣΑΕ).

¹⁷³Με κάλπες δηλαδή

¹⁷⁴ (<https://www.panhellenicpost.com/2019/01/06/%cf%84%ce%b1-%ce%b8%ce%ad%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1-%cf%80%ce%bf%cf%85-%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%b9%ce%bc%ce%b5%cf%84%cf%89%cf%80%ce%af%ce%b6%ce%b5%ce%b9-%cf%83%ce%ae%ce%bc%ce%b5%cf%81%ce%b1-%ce%bf-%ce%b5/> ημ/νία προσπέλασης 05/02/2019)

όλου αριθμού των βουλευτών μπορεί να ορίζει τα σχετικά με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από τους εκλογείς που βρίσκονται έξω από την Επικράτεια. Ως προς τους εκλογείς αυτούς η αρχή της ταυτόχρονης διενέργειας των εκλογών δεν κωλύει την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος με επιστολική ψήφο ή άλλο πρόσφορο μέσο, εφόσον η καταμέτρηση και η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων διενεργείται όποτε αυτό γίνεται και σε ολόκληρη την Επικράτεια.»

Ο ίδιος ο Πρωθυπουργός της χώρας, ο κ. Τσίπρας στα πλαίσια των κυβερνητικών εξαγγελιών, συνέδεσε την ψήφο των Αποδήμων με το φαινόμενο της διαρροής επιστημονικού προσωπικού. Ανακοίνωσε ότι η ψήφος των Αποδήμων θα εφαρμοστεί στην περίπτωση των νέων που αποτελούν την λεγόμενη γενιά του brain drain και στα άτομα που απουσιάζουν από την Ελλάδα για χρονικό διάστημα μικρότερο της δεκαετίας¹⁷⁵.

Οι εξαγγελίες όμως αυτές προσκρούουν επάνω στο κείμενο του Συντάγματος. Αναλυτικότερα, το άρθρο 51 παράγραφος 3 ορίζει: «Ο νόμος δεν μπορεί να περιορίσει το εκλογικό δικαίωμα παρά μόνο αν δεν έχει συμπληρωθεί κατώτατο όριο ηλικίας ή για ανικανότητα δικαιοπραξίας ή ως συνέπεια αμετάκλητης ποινικής καταδίκης για ορισμένα εγκλήματα.» Ως εκ τούτου, δεν προβλέπεται πουθενά κανένα χρονικό όριο απουσίας από τη χώρα, ως προϋπόθεση για την άσκηση εκλογικού δικαιώματος¹⁷⁶.

Σύμφωνα με νεότερα στοιχεία, 89 εκ των 124 κρατών παγκοσμίως που λειτουργούν μέσω της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας και 26 από τα 28 κράτη-μέλη της Ε.Ε., παρέχουν δικαίωμα ψήφου στους πολίτες τους που βρίσκονται εκτός της Επικράτειάς τους. Η Ελλάδα δηλαδή, συγκαταλέγεται στις τρεις (3) χώρες-μέλη της Ε.Ε. που δεν έχουν αποδώσει ακόμη δικαίωμα ψήφους στους ομογενείς¹⁷⁷.

Το ίδιο ισχύει και για 38 από τα 45 κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, τα οποία επιτρέπουν στους πολίτες τους την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος

¹⁷⁵ (<https://www.panhellenicpost.com/2018/12/16/%cf%80%ce%b1%cf%81%ce%b1%cf%84%ce%b7%cf%81%ce%ae%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82-%ce%b5%cf%80%ce%af-%cf%84%ce%bf%cf%85-%cf%83%cf%87%ce%b5%ce%b4%ce%af%ce%bf%cf%85-%ce%bd%cf%8c%ce%bc%ce%bf%cf%85-%cf%84%ce%b7%ημ/νία προσπέλασης 18/02/2019>)

¹⁷⁶ (<https://www.in.gr/2018/06/27/politics/kommata/paremvasi-venizelou-gia-tin-psi-to-ton-ellinon-tou-eksoterikou/> ημ/νία προσπέλασης 18/02/2019)

¹⁷⁷ (<https://www.panhellenicpost.com/2018/11/14/%ce%b1%ce%bd%ce%b1%ce%bb%cf%85%cf%83%ce%b7-%ce%b7-%cf%88%ce%ae%cf%86%ce%bf%cf%82-%cf%84%cf%89%ce%bd-%ce%b5%ce%ba%cf%84%cf%8c%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%bf%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ae-3%ημ/νία προσπέλασης 18/02/2019>)

από το εξωτερικό. Στα κράτη αυτά προβλέπεται η ψήφος σε εκλογικά κέντρα του εξωτερικού¹⁷⁸ ή η επιστολική ψήφος, ή και τα δύο από κοινού. Σε Ολλανδία, Ελβετία και Εσθονία υπάρχει η πρόβλεψη για ηλεκτρονική ψήφο. Οι χώρες που δεν έχουν δημιουργήσει ειδικό νομοθετικό πλαίσιο για την ψήφο των ομογενών τους είναι η Αλβανία, η Ανδόρα, η Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν, η Μάλτα, το Μαυροβούνιο και ο Άγιος Μαρίνος¹⁷⁹.

Το θέμα επανήλθε στο προσκήνιο μετά από πρόταση της Κυβέρνησης, ανοίγοντας τους ασκούς του Αιόλου στο πεδίο της πολιτικής αντιπαράθεσης. Τα λοιπά πολιτικά κόμματα αντιδρούν σφόδρα, καθώς κατηγορούν την κυβερνητική πλειοψηφία ότι επιθυμεί με τον τρόπο αυτό να επωφεληθεί της ψήφου των νεότερων Ελλήνων ψηφοφόρων του εξωτερικού. Από την άλλη, η υιοθέτηση «ομογενών βουλευτών», συνεπάγεται ότι η ψήφος των Αποδήμων φέρει άλλη βαρύτητα από αυτήν των υπολοίπων εκλογέων. Κάτι τέτοιο όμως, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι καταστρατηγεί την αρχή της ισότητας της ψήφου¹⁸⁰.

Η Αντιπολίτευση με την σειρά της, ασκεί έντονη κριτική στην Κυβέρνηση για τη διαχείριση του ζητήματος αυτού. Την κατηγορεί ότι δεν έχει λάβει επαρκή μέτρα για την επιστροφή της γενιάς του brain drain και ότι το μόνο που την ενδιαφέρει είναι η παροχή του δικαιώματος ψήφου σε αυτήν, προκειμένου να διατηρήσει τη θέση της στην εξουσία¹⁸¹.

Το μόνο σίγουρο συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί από όλον αυτόν τον κυκεώνα είναι ότι πρέπει να αλλάξει άρδην το πολιτικό σκηνικό, αναφορικά με τη διαχείριση του συγκεκριμένου ζητήματος. Αποτελεί σημείο των καιρών, η επιβεβλημένη κατοχύρωση της ψήφου των Αποδήμων με εκτελεστικό του Συντάγματος νόμο. Με την μέχρι στιγμής κατάσταση που έχει δημιουργηθεί, αλλοιώνεται η σύνθεση του εκλογικού αποτελέσματος, όταν απουσιάζει ένα μεγάλο τμήμα του παραγωγικότερου μέρους της ελληνικής κοινωνίας. Απαιτείται διακομματική συναίνεση προκειμένου

¹⁷⁸ Σε κατά τόπους Πρεσβείες ή Προξενεία

¹⁷⁹ (<https://www.liberal.gr/arthro/204511/apopsi/arhra/psifos-omogenon-metaxu-ethnikis-anagkis-kai-politikou-kairoskopiismou.html>) ημ/νία προσπέλασης 18/02/2019)

¹⁸⁰ (<https://www.panhellenicpost.com/2018/11/12/%ce%b7-%cf%88%ce%ae%cf%86%ce%bf%cf%82-%cf%84%cf%89%ce%bd-%ce%b5%ce%ba%cf%84%cf%8c%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%bf%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ae%ce%bd%cf%89%ce%bd-%ce%b5%ce%ba%ce%bb%ce%bf/>) ημ/νία προσπέλασης 18/02/2019)

¹⁸¹ (<https://www.newsbomb.gr/politikh/story/955180/paixnidia-me-tin-psifo-ton-apodimon-ellinon-voles-gia-tin-protasi-parodia-tis-kyvernisis>) ημ/νία προσπέλασης 04/03/2019)

να μπορούν να ψηφίζουν οι Έλληνες εκλογείς που βρίσκονται εκτός της χώρας, από τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους. Το μόνο ζήτημα που παραμένει προς ρύθμιση είναι ο τρόπος άσκησης του εκλογικού δικαιώματος. Αν δηλαδή θα προβλέπεται επιστολική ή ηλεκτρονική ψήφος ή αν θα στηθούν κάλπες στο εξωτερικό.

Σύμφωνα με το άρθρο 108 παράγραφος 1 του Συντάγματος: *«Το Κράτος μεριμνά για τη ζωή του απόδημου ελληνισμού και τη διατήρηση των δεσμών του με την μητέρα πατρίδα».*

Πάντως στην έρευνα του Λαμπριανίδη, με περίοδο αναφοράς τη διετία 2009 έως 2010, διερευνήθηκε η συμμετοχή των νέων εκπατρισμένων Ελλήνων στις εκλογικές διαδικασίες¹⁸², τόσο της Ελλάδος όσο και των χωρών υποδοχής τους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η συμμετοχή τους στις πιο πρόσφατες βουλευτικές εκλογές¹⁸³ προσέγγισε το 30% επί του συνόλου του δείγματος. Αναφορικά με τις εκλογές σε τοπικό επίπεδο της χώρας διαμονής τους, το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται σε 20,5%. Συνεπώς, οι αναλογίες διαμορφώνονται ως εξής: σχεδόν ένας στους τρεις ψήφισε στις ελληνικές γενικές εκλογές και ένας στους πέντε στις τοπικές δημοτικές εκλογές της χώρας όπου κατοικεί (Λαμπριανίδης, σελ. 294-295).

Άρθρο 16

Ένα άλλο σοβαρό ζήτημα που ανακύπτει με τον επαναπατρισμό των Ελλήνων πτυχιούχων, σχετίζεται με το πολύπαθο άρθρο 16 του Συντάγματος. Επειδή πολλά πτυχία Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης του εξωτερικού δεν αναγνωρίζονται στην ημεδαπή, εξαιτίας της ύπαρξης του άρθρου αυτού, η προσδοκία εύρεσης της κατάλληλης απασχόλησης εμφανίζεται ιδιαίτερα χαμηλή ανάμεσα στους πτυχιούχους αυτούς. (Λαμπριανίδης, σελ. 374).

Το επίμαχο άρθρο 16 παράγραφος 5, απαγορεύει την ίδρυση ιδιωτικών Πανεπιστημίων. Σύμφωνα με αυτό: *«Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Τα ιδρύματα αυτά τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους. Συγχώνευση ή κατάτμηση ανώτατων*

¹⁸² Περιλαμβάνονται οι τοπικές και εθνικές εκλογές, καθώς και οι ευρωεκλογές.

¹⁸³ Αυτές της 4^{ης} Οκτωβρίου 2009

εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μπορεί να γίνει και κατά παρέκκλιση από κάθε αντίθετη διάταξη, όπως νόμος ορίζει.»

Το κόμμα της ΝΔ έχει επανειλημμένως εισηγηθεί την Συνταγματική Αναθεώρηση του άρθρου 16, η οποία θα επιτρέψει την ίδρυση και λειτουργία μη κρατικών μη κερδοσκοπικών πανεπιστημίων. Με την ενέργεια αυτή, όχι μόνο θα διευκολυνθεί η επάνοδος της γενιάς του brain drain, αλλά η χώρα μας θα αποτελέσει πόλο έλξης διεθνών φοιτητών που θα επιθυμούν να σπουδάσουν στην Ελλάδα.

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Το Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής συστάθηκε το 2018, κατόπιν συγχώνευσης του Τ.Ε.Ι. Αθήνας και του ΤΕΙ Πειραιά ¹⁸⁴. Το νέο Ίδρυμα αποτελείται συνολικά από πέντε (5) Σχολές (Μηχανικών, Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, Εφαρμοσμένων Τεχνών και Πολιτισμού, Επιστημών Υγείας και Επιστημών Τροφίμων) και είκοσι έξι (26) Τμήματα.

Η πρωτοβουλία για την ίδρυση του νέου ακαδημαϊκού Ιδρύματος χαρακτηρίστηκε ως ιδιαίτερα σημαντική σε ακαδημαϊκό, αναπτυξιακό, τοπικό και κοινωνικό επίπεδο. Ο λόγος είναι επειδή είχαν προηγηθεί θετικές αξιολογικές κρίσεις από την ΑΔΙΠ, για τα δύο Τεχνολογικά Ιδρύματα που συγχωνεύθηκαν. Αναλυτικότερα, η εξωτερική αξιολόγηση της ΑΔΙΠ έλαβε χώρα το 2015 για το ΤΕΙ Αθήνας και το 2016 για το ΤΕΙ Πειραιά. Το Τ.Ε.Ι. Αθήνας χαρακτηρίστηκε ως «*Worthy of merit*», και το ΤΕΙ Πειραιά έλαβε και αυτό με την σειρά του θετική αξιολόγηση ¹⁸⁵.

Αναφορικά με το υπό ανάλυση ζήτημα, η ίδρυση ενός νέου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος αυξάνει τις οργανικές θέσεις μελών ΔΕΠ. Η δημιουργία των νέων αυτών θέσεων εργασίας δύναται να αποτελέσει ένα κίνητρο επαναπατρισμού Ελλήνων Πανεπιστημιακών που ζουν και δραστηριοποιούνται επαγγελματικά σε αντίστοιχα Ιδρύματα του εξωτερικού. Πρόκειται για μία επίσης παράλληλη πολιτική, η οποία δεν σχετίζεται άμεσα με το υπό εξέταση ζήτημα. Τα αποτελέσματα που θα επιφέρει στην εγχώρια ακαδημαϊκή κοινότητα, θα είναι ορατά στο εγγύς μέλλον.

5.11 Διεθνείς πρακτικές ανά χώρα

¹⁸⁴ Στις 2 Μαρτίου 2018 δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ ο νόμος «Ίδρυση Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και άλλες διατάξεις»

¹⁸⁵ (<https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2018/n.4521-18.pdf> η/νία προσπέλασης 20/12/2019)

Προκειμένου να βελτιώσουν, αλλά κυρίως να αναδείξουν τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα, οι χώρες πρέπει να υιοθετήσουν κάποιες αλλαγές. Σε θεσμικό επίπεδο, οι Κυβερνήσεις να επικεντρωθούν στην ενίσχυση του νομοθετικού πλαισίου αναφορικά με την ανάπτυξη της έρευνας και το άνοιγμα στις διεθνείς αγορές, κυρίως ανθρώπινου δυναμικού. Ο ιδιωτικός τομέας θα μπορούσε με την σειρά του να υιοθετήσει τις κατάλληλες στρατηγικές, οι οποίες αυξάνουν την ευελιξία των επιχειρήσεων στην υιοθέτηση αλλαγών, δημιουργώντας υπό αυτήν την έννοια μία κουλτούρα καινοτομίας. Επιπρόσθετα, οι στρατηγικές των επιχειρήσεων πρέπει να αναβαθμίσουν ένα εργασιακό περιβάλλον που να αυξάνει την εργασιακή ικανοποίηση, προκειμένου να ενισχύσει την κινητοποίηση του προσωπικού. Σε ακαδημαϊκό επίπεδο, είναι σημαντικό να ενισχυθεί ο ρόλος της εκπαίδευσης στην στοχοθεσία ροών ταλέντων. Σε αυτό το σημείο, η αύξηση της ποιότητας του εκπαιδευτικού συστήματος είναι ύψιστης σημασίας. Επιπλέον, η υιοθέτηση των σχολικών προγραμμάτων σπουδών είναι ζωτικής σημασίας για να διευκολύνει την ανάπτυξη συγκεκριμένων ικανοτήτων και δεξιοτήτων, που είναι απαραίτητες για να αντιστοιχηθούν με συγκεκριμένες ανάγκες ταλέντων στην οικονομία. Αυτή η προσέγγιση μπορεί να ενδυναμώσει τους παράγοντες που σχετίζονται με την αναζήτηση ταλέντων, τα οποία είναι σημαντικά χαρακτηριστικά στην προσέλκυση και διατήρηση τοπικών αλλά και υπερπόντιων ταλέντων¹⁸⁶.

Αλβανία

Η διαρροή εγκεφάλων εμφανίστηκε στη χώρα για πρώτη φορά γύρω στα 1990. Εκτιμάται ότι πάνω από το 50% των ακαδημαϊκών και ερευνητών έφυγαν από τη χώρα, δίνοντας ένα ανεπανόρθωτο πλήγμα στο εγχώριο εκπαιδευτικό σύστημα. Έξαρση του φαινομένου παρατηρήθηκε τη διετία 1991-1993 και 1997-1999. Στην πρώτη περίπτωση, η χώρα ανοίχτηκε στον κόσμο μετά από σαράντα πέντε (45) χρόνια απομόνωσης, ενώ στη δεύτερη επικράτησε το απόλυτο χάος μετά από την κατάρρευση των πυραμίδων (Gedeshi, p.3). Το χαμηλό επίπεδο εισοδήματος, το υψηλό ποσοστό ανεργίας και το γενικότερο αρνητικό κλίμα που επικρατούσε στη χώρα, ώθησαν τους πολίτες στην μετανάστευση, κυρίως προς τα γειτονικά τους κράτη, Ελλάδα και Ιταλία (Gedeshi, p.3).

¹⁸⁶ (<https://www.imd.org/research-knowledge/articles/what-drives-brain-drain-and-brain-gain/> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018)

Χαρακτηριστικά, μέχρι το τέλος του 2005, ποσοστό μεγαλύτερο από το ¼ των Αλβανών πολιτών, υπολογίστηκε ότι κατοικούσε στο εξωτερικό. Καμία άλλη χώρα της Κεντρικής ή Ανατολικής Ευρώπης δεν επηρεάστηκε σε τόσο μεγάλο βαθμό από την μετανάστευση σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Ο Russell King¹⁸⁷ περιγράφει την Αλβανία ως «ενός είδους εργαστήριο για την μελέτη νέων μεταναστευτικών διαδικασιών» (Gedeshi, p.1).

Μέχρι το 2005 έχει επιστρέψει στη χώρα μόλις το 10% από την παραπάνω κατηγορία υψηλά εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού, ενώ το 75% εξ' αυτών απορροφήθηκε από τον ιδιωτικό τομέα της χώρας. Πρόκειται κυρίως για Διδάκτορες προερχόμενους από Πανεπιστημιακά Ιδρύματα της Δυτικής Ευρώπης και των Η.Π.Α, οι οποίοι έπειτα από πολυετή εργασία σε Παν/μία, Εργαστήρια και Ερευνητικά Κέντρα του εξωτερικού, επέστρεψαν για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην πατρίδα τους.(Gedeshi, p.15).

Παρόλο που τα εμβάσματα των μεταναστών αποτελούν ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσό¹⁸⁸, το γεγονός αυτό από μόνο του δεν είναι αρκετό για να ενισχυθεί η εγχώρια παραγωγή και να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας, κυρίως για τους νέους. Ως αποτέλεσμα, η μετανάστευση των νέων αυξάνεται και οδηγούμαστε σε έναν φαύλο κύκλο, κατά τον οποίο η μετανάστευση επανατροφοδοτεί την μετανάστευση και εκμηδενίζει κάθε προοπτική για ανάπτυξη της χώρας.

Η λύση που προτείνεται έχει να κάνει με την εξωστρέφεια της χώρας. Να ενταχθεί δηλαδή η χώρα στους μεγάλους υπερεθνικούς οργανισμούς, όπως είναι η Ε.Ε, το ΝΑΤΟ και ο ΟΟΣΑ και να ενισχυθούν οι συνεργασίες με τα ξένα ακαδημαϊκά ιδρύματα. Πρώτη προτεραιότητα των ασκούντων κυβερνητικής πολιτικής αποτελεί η καταγραφή σε μία μεγάλη βάση δεδομένων όλων των νέων επιστημόνων της χώρας που ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό. Η βάση αυτή θα πρέπει να είναι συνεχώς ενημερωμένη (updated), προκειμένου τα άτομα που περιλαμβάνονται σε αυτήν να μπορούν ανά πάσα ώρα και στιγμή να συνεργάζονται με τα εγχώρια εκπαιδευτικά ιδρύματα και τη δημόσια διοίκηση της χώρας. Στην κατεύθυνση της ευρύτερης συνεργασίας, κινούνται και οι Πρεσβείες της χώρας στο εξωτερικό. Μέσω των Πρεσβειών, καθίσταται πιο εύκολη η προσέγγιση των νέων που βρίσκονται στο

¹⁸⁷ Αναφέρεται στο σύγγραμμα King R., (2003), Across the sea and over the mountains: documenting Albanian Migration, School of European Studies, University of Sussex.

¹⁸⁸ Τα εμβάσματα των Αποδήμων Αλβανών υπολογίζονται περίπου στο 1 δις δολάρια, ποσό το οποίο ισοδυναμεί με 13,5% του ΑΕΠ της χώρας, για το 2004.

εξωτερικό, προκειμένου και αυτοί από την μεριά τους να συνεισφέρουν στην ευρύτερη ανάπτυξη της πατρίδας που άφησαν πίσω (Gedeshi, p.14).

Ταϊβάν

Η Ταϊβάν αποτελεί παγκόσμιο ηγέτη (leader) στην κατασκευή διαφόρων τεχνολογικών εξαρτημάτων, ακολουθώντας τα παραδείγματα των Η.Π.Α και της Ιαπωνίας. Οι κρατικές πολιτικές όμως ώθησαν την ανάπτυξη της εγχώριας βιομηχανίας, σε συνδυασμό πάντα με τους νέους της χώρας που επαναπατρίστηκαν. Το θετικό κλίμα που διαμορφώθηκε οφείλεται στην μεταναστευτική πολιτική της χώρας, στην επιχορήγηση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης¹⁸⁹ και στη δημιουργία των κατάλληλων δικτύων με τους επιστήμονες μετανάστες (O'Neil 2003).

Η ασιατική αυτή χώρα βρέθηκε αντιμέτωπη με το πρόβλημα της διαρροής εγκεφάλων από πολύ νωρίς. Παρά την ύπαρξη αυστηρών κρατικών περιορισμών, περισσότεροι από 100.000 πολίτες της έφυγαν στο εξωτερικό για σπουδές από το 1950 και ύστερα. Ειδικά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και 1980, περίπου 20% των αποφοίτων κολλεγίων της Ταϊβάν μετέβησαν στο εξωτερικό για σπουδές και ελάχιστοι από αυτούς επέστρεψαν. Χαρακτηριστικά, το 1979 μόνο το 8% των φοιτητών που σπούδαζαν στο εξωτερικό, επέστρεψε στην πατρίδα του, μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του. Από το 1985 έως το 1990, περίπου 50.000 μετανάστες επέστρεψαν από το εξωτερικό. Την εμπειρία που αποκόμισαν από την παραμονή τους στο εξωτερικό, την μετέφεραν στη χώρα καταγωγής τους, πυροδοτώντας μία έκρηξη στον τομέα της εγχώριας υψηλής τεχνολογίας. Άρα εν μέρει, η διαρροή εγκεφάλων στην συγκεκριμένη χώρα απέφερε και ένα οικονομικό όφελος.

Η πρώτη ενέργεια της οργανωμένης Πολιτείας σχετίζεται με την εκπαιδευτική πολιτική της χώρας. Η αρχή πραγματοποιήθηκε γύρω στα 1950, όταν ξεκίνησε να επενδύει στη δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση, με αρκετά εντυπωσιακούς ρυθμούς, οι οποίοι μάλιστα ξεπέρασαν τις περισσότερες χώρες με παρεμφερείς ρυθμούς ανάπτυξης. Το 1961 το 80% όλων των δημόσιων εκπαιδευτικών κεφαλαίων κατευθύνθηκαν στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ως ενδεικτικό της

¹⁸⁹Η έμφαση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση δόθηκε τη δεκαετία του 1950 για να δημιουργηθεί μία ισχυρή αγορά εργασίας με θέσεις ενδιάμεσων ικανοτήτων

έμφασης που δόθηκε στη βασική εκπαίδευση¹⁹⁰. Το 1991 απονεμήθηκαν μόνον 165 διδακτορικά διπλώματα στην μηχανική. Το ποσοστό αυτό είναι αρκετά χαμηλό, αν αναλογιστεί κανείς ότι στην συγκεκριμένη χώρα σχεδόν το ένα τρίτο των εξαγωγών της (29%) ανήκει στον τομέα της υψηλής τεχνολογίας και απονέμονται περισσότερα από 10.000 διπλώματα ευρεσιτεχνίας κάθε χρόνο.

Σαν δείγμα επιτυχούς δημόσιας πολιτικής συστάθηκε ειδικό συμβούλιο¹⁹¹, το οποίο κατέγραφε τους εκπατρισμένους σε βάσεις δεδομένων και ενίσχυε οικονομικά την επιστροφή τους. Για την ακρίβεια, διαφήμιζε στο εξωτερικό τις διαθέσιμες θέσεις εργασίας στην Ταϊβάν και παρείχε επιδοτήσεις των ταξιδιών και προσωρινή τοποθέτηση σε θέσεις εργασίας των πιθανών επαναπατριζόμενων. Την ίδια στιγμή, το Υπουργείο Παιδείας επιδοτούσε επισκέψεις Καθηγητών από Πανεπιστήμια του εξωτερικού, για να στελεχώσουν τα αναπτυσσόμενα Παν/μία της χώρας. Από παράδειγμα των εφαρμοζόμενων μέτρων πολιτικής αποτελεί η δημιουργία του πάρκου Hinschu Science. Το κράτος παρείχε κίνητρα στους απόδημους Ταϊβανέζους προκειμένου να επιστρέψουν και να εργαστούν στο πάρκο αυτό, όπως είναι η επιδότηση κατοικίας προδιαγραφών δυτικού τύπου. Το πάρκο αυτό ξεκίνησε την λειτουργία του το 1980. Σύμφωνα με στοιχεία του έτους 2000, από τους 102.000 εργαζόμενους του πάρκου, οι 4.108 εξ' αυτών προέρχονταν από την παραπάνω κατηγορία¹⁹², ενώ η πλειονότητα αυτών κατείχε θέσεις ευθύνης. Από τις 289 επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνταν στο πάρκο οι 113 είχαν ιδρυθεί από αυτούς και οι 70 από αυτές διέθεταν γραφεία και στην Silicon Valley, έχοντας ως αποτέλεσμα μεγαλύτερη ανταλλαγή τεχνογνωσίας. Μέχρι το 1987 το 20% των στελεχών των μεγάλων επιχειρήσεων της Ταϊβάν ήταν πρώην μετανάστες, οι οποίοι μέσω της τεχνογνωσίας τους, συνέβαλαν στην ταχεία ανάπτυξη της εγχώριας οικονομίας.

Η επιτυχία του πάρκου αυτού συνίσταται στην άριστη συνεργασία μεταξύ των πολιτικών που διαμόρφωσαν την πρωτοβουλία αυτή, τις εγχώριες τράπεζες, τους επιχειρηματίες και επιστήμονες της χώρας. Δόθηκαν φορολογικά κίνητρα, όπως είναι οι απαλλαγές φόρου αλλά και οικονομικές εγγυήσεις από το Υπουργείο Οικονομικών (Saxenian, pp. 6-11). Το πάρκο αυτό έχει αναδειχθεί σε κέντρο του ολοένα

¹⁹⁰ Αντίθετα στη χώρα μας το μερίδιο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης μειώθηκε κατά 8% (από 38% το 2008 σε 30% το 2016), ενώ της Πρωτοβάθμιας αυξήθηκε

¹⁹¹ Πρόκειται για το Εθνικό Συμβούλιο Νεολαίας που ιδρύθηκε στις αρχές του 1970.

¹⁹² Ενώ οι 478 από αυτούς ήταν κάτοχοι διδακτορικού τίτλου σπουδών.

αναπτυσσόμενου τομέα της έρευνας και ανάπτυξης της Ταϊβάν, ενώ παράλληλα αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την ισχυρή οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Ουσιαστικά το κλειδί της επιτυχίας των δημοσίων πολιτικών της Ταϊβάν στηρίζεται στο γεγονός ότι το Κράτος επιχορηγεί την εκπαίδευση μόνο μέχρι το σημείο εκείνο που ζητάει στην πραγματικότητα η εθνική οικονομία. Στράφηκε δηλαδή αποκλειστικά στην παροχή ισχυρών καθολικών προγραμμάτων βασικής εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, όπως απαιτεί η εγχώρια αγορά εργασίας. Η εφαρμοζόμενη αυτή πολιτική μείωσε την μετανάστευση, καθώς επιδοτούσε τα είδη εκπαίδευσης που θα επέφεραν άμεσα την απασχόληση στην ίδια τη χώρα, σε αντίθεση με την επιδότηση των πτυχιούχων, οι οποίοι θα αναγκάζονταν να αναζητήσουν απασχόληση στο εξωτερικό, από την στιγμή που η εγχώρια αγορά εργασίας δεν θα μπορούσε να τους απορροφήσει. Από την άλλη, όταν οι πτυχιούχοι Ταϊβανέζοι επέστρεψαν από το εξωτερικό παρείχαν στην πατρίδα τους τη γνώση και την πείρα που αποκόμισαν, χωρίς ποτέ το εγχώριο σύστημα να επωμιστεί το δημοσιονομικό κόστος αυτής τους της εκπαίδευσης. Η δημιουργία του επιστημονικού βιομηχανικού πάρκου Hsinchu Science, προσέλκυσε μία κρίσιμη μάζα επαναπατριζόμενων ατόμων, τα οποία με την σειρά τους προσελκύουν ακόμα περισσότερους επαναπατριζόμενους. Βέβαια, το μέτρο αυτό στέφθηκε με επιτυχία χάρη στις θετικές πολιτικές και οικονομικές προοπτικές και στην πραγματική ζήτηση για τις δεξιότητες αυτών που επέστρεψαν, οι οποίες επικρατούσαν στη χώρα.

Κίνα

Η Κίνα αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα *«επιτυχούς άσκησης εθνικών πολιτικών που στοχεύουν στην επιστροφή των επιστημόνων της που εργάζονται στο εξωτερικό.»*(Λαμπριανίδης, σελ. 81). Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, η εξάπλωση του φαινομένου του brain drain προβλημάτιζε τους ιθύνοντες και το μόνο μέτρο που είχε παρθεί ήταν αυτό του περιορισμού εξόδου από τη χώρα. Η Κυβέρνηση ενθάρρυνε με τον τρόπο της την επιστροφή των Κινέζων από το εξωτερικό για βραχυχρόνια διαστήματα, προκειμένου να μεταφέρουν τεχνογνωσία από το εξωτερικό και να συμβάλλουν με τον τρόπο τους στην αναπτυξιακή πορεία της πατρίδας τους (Cohen, pp.167-179).

Την επόμενη δεκαετία, αρχίζει σιγά σιγά να αλλάζει το σκηνικό. Το αυταρχικό καθεστώς της Κίνας επηρεάστηκε από την Ν. Κορέα και την Ταϊβάν (Zweig, p.65).

Ενισχύονται οι συνεργασίες μεταξύ μόνιμων κατοίκων και Αποδήμων. Οι τελευταίοι πέρα από τα εμβάσματα που στέλνουν στην πατρίδα τους, διοικούν από τη χώρα εγκατάστασής τους επιχειρήσεις στην μητέρα Κίνα, ενώ πραγματοποιούν και διαλέξεις στην πατρίδα τους με απώτερο στόχο την μεταφορά τεχνογνωσίας. Το ποσοστό επαναπατρισμού τη δεδομένη χρονική περίοδο αγγίζει το 45%, ενώ προηγουμένως δεν ξεπερνούσε το 13% (Λαμπριανίδης, σελ. 82-83).

Από το 2000 και ύστερα, προωθήθηκαν μεταρρυθμίσεις, με σημαντικότερη τη διαμόρφωση του φόρου επιχειρήσεων στο 10%, για τις νέες επιχειρήσεις από ξένα επενδυτικά σχήματα. Ο προσφερόμενος μισθός για την προσέλκυση νέων επιστημόνων πολλές φορές ξεπερνάει τις προσδοκίες τους (Saxenian, pp. 15-21).

Η Κίνα μάλιστα, έχει εισάγει ένα πρόγραμμα μετατροπής 100 Παν/μίων σε παγκοσμίου εμβέλειας Ιδρύματα, τα οποία δεν θα παρέχουν μόνον σπουδές ανώτερης εκπαίδευσης, αλλά επίσης ακαδημαϊκή απασχόληση και ευκαιρίες για διεξαγωγή έρευνας. Απώτερο στόχο της δράσης αυτής αποτελεί η προσέλκυση νέων επιστημόνων και ερευνητών¹⁹³.

Η Κίνα, με 700.000 Κινέζους να φοιτούν σε πρώτης κατηγορίας βρετανικά και αμερικανικά πανεπιστήμια, διαμόρφωσε ειδικό μισθολογικό πρόγραμμα προσέλκυσης όσων από αυτούς επιθυμούν να επιστρέψουν στην Κίνα που πορεύεται δυναμικά με ορίζοντα το 2020-2025 στην κατάκτηση της πρώτης θέσης στην παγκόσμια οικονομία. Ταυτόχρονα έδωσε κίνητρα (υποτροφίες κ.λπ.) για την προσέλκυση «εγκεφάλων» από γειτονικές χώρες. Ήδη φοιτούν 400.000 Ασιάτες στα κινεζικά πανεπιστήμια και παρέχεται πενταετής βίζα εργασίας, αντί της μονοετούς που ισχύει μέχρι σήμερα, για όσους επιλέξουν να εργαστούν στη χώρα¹⁹⁴.

Η άσκηση δημοσίων πολιτικών στη χώρα βασίστηκε κυρίως στη δημιουργία δικτύων διασποράς. Για παράδειγμα, πολλοί Κινέζοι ακαδημαϊκοί που δραστηριοποιούνται επαγγελματικά στις Η.Π.Α, διδάσκουν σε κινεζικά Παν/μία ως επισκέπτες καθηγητές ή εργάζονται ως ερευνητικοί σύμβουλοι σε αυτά. Η κίνηση αυτή αποδεικνύεται ως η

¹⁹³ (http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,_new_realities.html ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018)

¹⁹⁴ (https://www.tovima.gr/2017/11/11/opinions/i-metanasteysi-twn-newn-tin-epoxi-tis-krisis/ημ/νία_προσπέλασης_30/12/2018)

πιο εφικτή λύση στην μαζική μείωση της διαρροής εγκεφάλων που αντιμετωπίζει η χώρα (Qiongqiong, p. 35-37 ¹⁹⁵).

Ινδία

Η γειτονική Ινδία παρουσιάζει υψηλά ποσοστά μετανάστευσης, κυρίως προς τις Η.Π.Α. Σύμφωνα με στοιχεία του Διεθνή Οργανισμού για την Μετανάστευση, στην αυγή της νέας χιλιετίας υπολογίζεται ότι επέστρεψαν περίπου 1.500 υψηλά καταρτισμένα άτομα στη χώρα από τις Η.Π.Α. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1950, πραγματοποιούσε επενδύσεις σε ανθρώπινους πόρους, στην επιστήμη, την τεχνολογία και διερευνούσε τις ίδιες δυνατότητες για Έρευνα και Ανάπτυξη ¹⁹⁶.

Νότια Κορέα

Πρόκειται για τη χώρα, η οποία υιοθέτησε μία συγκροτημένη στρατηγική επαναπατρισμού των νέων επιστημόνων στη χώρα. Στην προκειμένη περίπτωση, περιλαμβάνονται όλα τα έξοδα επιστροφής, η παροχή διαμονής για το αρχικό χρονικό διάστημα της μετεγκατάστασής τους, όπως επίσης και υποτροφίες για εκείνους που ήθελαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους. Αρχικά, τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα. Μόλις το 10% των εκπατισμένων, γύρισε πίσω στη χώρα. Μεταγενέστερα όμως, η εικόνα άλλαξε άρδην. Η επιστροφή επιστημόνων στη χώρα αυξήθηκε, φέροντας ως αποτέλεσμα την οικονομική ανάπτυξη στην Νότια Κορέα με παράλληλη αύξηση των ζητούμενων θέσεων εργασίας ¹⁹⁷.

Ισραήλ

Το κράτος του Ισραήλ, δεδομένου ότι συστάθηκε πολύ πρόσφατα, μόλις το 1947, είχε παρουσιάσει έντονο το στοιχείο της διασποράς στα βάθη των αιώνων (Cohen, pp.35-72). Για τον λόγο αυτό, προέβη στην κατάρτιση τεσσάρων προγραμμάτων επαναπατρισμού κατά τα έτη 1968, 1978, 1998 και 2008. Η πρώτη χρονολογικά απόπειρα τοποθετείται στο 1955, όπου ο τότε Πρωθυπουργός Μπεν Γκουριόν ζήτησε

¹⁹⁵ διαθέσιμο στο https://books.google.gr/books?id=H7LLDAAAQBAJ&pg=PA35&lpg=PA35&dq=dual+appointments+and+brain+drain&source=bl&ots=oyTPcg_bXJ&sig=ACfU3U2Zv3OcKRjnFrLf74RsCUiFYP6Bfw&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwji9eCJi6TgAhUDCywKHT8eAY4Q6AEwAHoECACQAQ#v=onepage&q=dual%20appointments%20and%20brain%20drain&f=false ημ/νία προσπέλασης 02/02/2019)

¹⁹⁶ (http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,_new_realities_.html ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018)

¹⁹⁷ Έρευνα From Brain Drain to Brain Gain, διαθέσιμη στο <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/people.uwm.edu/dist/1/376/files/2016/11/Brain-Drain-or-Brain-Gain-2kuinvy.pdf> ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019

από τις πρεσβείες του Ισραήλ ανά την υφήλιο να προσπαθήσουν να πείσουν το εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό να επαναπατριστεί, με αντάλλαγμα καλύτερους όρους εύρεσης εργασίας και επιδότηση κατοικίας. Η πολιτική αυτή όμως, όπως ήταν αναμενόμενο δεν απέδωσε τα δέοντα.

Η μετανάστευση από το κράτος του Ισραήλ απαντάται στη διεθνή βιβλιογραφία με τον όρο “yerida”. Σύμφωνα με τα δεδομένα, τα άτομα με υψηλή μόρφωση και εκπαίδευση¹⁹⁸, διαθέτουν 2,5 φορές περισσότερες πιθανότητες να μεταναστεύσουν από το Ισραήλ, σε σχέση με αυτούς που κατέχουν χαμηλότερο επίπεδο μόρφωσης (Gould and Moav, p.1).

Το Υπουργείο Μεταναστευτικής Απορρόφησης σε δημοσίευσή του τον Νοέμβριο του 2003 εκτίμησε ότι 750.000 Ισραηλινοί υπήκοοι βρίσκονται στο εξωτερικό, κυρίως στις Η.Π.Α. και τον Καναδά, αριθμός που αντιστοιχεί στο 12,5% του συνολικού πληθυσμού της χώρας (Gould and Moav, p.1).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 η παροχή οικονομικών κινήτρων επέφερε κοινωνικές αναταραχές ανάμεσα στο γηγενή πληθυσμό και τους Απόδημους. Ως αποτέλεσμα οι πολιτικές αυτές περιορίστηκαν σημαντικά, ενώ την ίδια στιγμή το κράτος μετασχηματίζεται από παρεμβατικό σε πιο φιλελεύθερο με συνέπεια από το 1987 και ύστερα, να γίνονται αντιληπτά τα πρώτα θετικά αποτελέσματα κυρίως στη βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας (Cohen, b).

Στους πολίτες της χώρας, χάρη στα υψηλά ποσοστά μετανάστευσης, έχει αποτυπωθεί η εξής αντίληψη: το κράτος του Ισραήλ τοποθετείται στο κέντρο, στον πυρήνα δηλαδή, ενώ η διασπορά που βρίσκεται ανά την υφήλιο λογίζεται ως απλά η περιφέρεια. Πάντως, κατά την έλευση της πρώτης δεκαετίας της νέας χιλιετίας, η διασπορά αυτή άρχισε σταδιακά να μειώνεται. Ως αιτίες αναδεικνύονται ο χαμηλός ρυθμός των γεννήσεων και ο μεγάλος αριθμός των μεικτών γάμων που αγγίζει το 50% (Prevelakis, pp. 47-52).

Η τελευταία δράση πραγματοποιήθηκε το 2009. Ο σχεδιασμός της προέβλεπε την επιστροφή στην πατρίδα 500 υψηλόβαθμων στελεχών σε χρονικό ορίζοντα πενταετίας. Το κόστος της συγκεκριμένης δράσης υπολογίζεται στα 400 εκατομμύρια δολάρια, ποσό που ισοδυναμεί με την παρεχόμενη επιχορήγηση σε ιδιωτικές

¹⁹⁸Εδώ εννοείται η επιτυχής ολοκλήρωση προπτυχιακών σπουδών και πάνω.

εταιρείες έντασης τεχνολογίας για τις δαπάνες μισθοδοσίας του προσωπικού αυτών. Την ίδια χρονική περίοδο θεσπίστηκε και το πρόγραμμα «BoHaBayta»¹⁹⁹, το οποίο αφορά κυρίως οικογένειες, αφού τους προσφέρει ειδικά προνόμια για την απόλαυση της οικογενειακής τους ζωής μέσα στην καθημερινότητά τους, αλλά και αυξημένες προοπτικές καριέρας. (Cohen, 2016, pp. 302-305).

Αφρική

Στην συγκεκριμένη περίπτωση περιλαμβάνονται διάφορα κράτη της Μαύρης Ηπείρου και κυρίως της Υποσαχάριας περιοχής. Επί παραδείγματι, η Γκάνα, η Νιγηρία και η Ερυθραία παρέχουν πλήρη πολιτικά δικαιώματα στους Απόδημους, ενώ τους επιτρέπουν να διατηρούν διπλή υπηκοότητα. Μάλιστα, η Γκάνα αποτελεί ένα από τα πιο γνωστά παραδείγματα χώρας της υποσαχάριας Αφρικής, η οποία παλεύει με την αντιμετώπιση του φαινομένου του brain drain (Gibson and McKenzie, p.3). Το Μάλι και η Σενεγάλη πάλι έχουν συστήσει ειδικά Υπουργεία στις Κυβερνήσεις τους, με σκοπό τη διαχείριση των δεσμών τους με τη διασπορά. Η Αφρικανική Ένωση, αναγνωρίζοντας την σπουδαιότητα των εκπατρισμένων, προσπαθεί να τους καταστήσει ως αρωγούς στην προσπάθεια για την περαιτέρω εγκαθίδρυση της δημοκρατίας και την προώθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας στα κράτη της. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η Nepad, ηγούμενη μίας συλλογικής προσπάθειας δημιουργίας μίας βάσης δεδομένων, με στοιχεία από όλες τις Αφρικανικές χώρες. Η βάση αυτή θα διευκολύνει στον υπολογισμό της έκτασης διαρροής εγκεφάλων αλλά και θα ενισχύσει τους διαύλους επικοινωνίας μεταξύ γηγενών και αυτών που έχουν μεταναστεύσει.

Χώρες Καραϊβικής

Οι κάτοικοι των χωρών αυτών έχουν μεγάλη παράδοση στην μετανάστευση (Cohen, pp.249-276). Η περιοχή αυτή έχασε πάνω από το 30% των πτυχιούχων της εξαιτίας της μετανάστευσης (Λαμπριανίδης, σελ. 40). Χαρακτηριστικά, η απώλεια του ιατρικού της προσωπικού έφθασε το 50%.

Μία επιτυχημένη δημόσια πολιτική για την αναχαίτιση του brain drain οφείλει να στοχεύει στην πρόληψη του φαινομένου και όχι στην καταστολή. Δηλαδή, να παρέχει κίνητρα σε αυτούς που έχουν μείνει πίσω, προκειμένου να μην εγκαταλείψουν τη

¹⁹⁹Επιστέφω στο σπίτι

χώρα. (Johnson, p. 10). Στο σκεπτικό αυτό εντάσσεται και η ιδέα της δημιουργίας ενός είδους αποζημίωσης από τις αναπτυγμένες χώρες στις αναπτυσσόμενες, σε αντιστάθμισμα της απώλειας που υφίστανται οι δεύτερες στην απώλεια του παραγωγικού ιστού της κοινωνίας τους. Ειδικά στην περιοχή της Καραϊβικής, η διαρροή υψηλού επιστημονικού δυναμικού εμφανίζεται αρκετά υψηλή. Δεν είναι εξάλλου καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι το υψηλότερο ποσοστό μορφωμένων ατόμων που εισέρχονται στις Η.Π.Α, προέρχονται από τις χώρες της Καραϊβικής (Johnson, p. 14). Για τον λόγο αυτό, η ιδέα της δημιουργίας ενός είδους αποζημίωσης από τις αναπτυγμένες χώρες στις αναπτυσσόμενες, είχε ως αφετηρία τις χώρες αυτές (Johnson, pp. 11-12).

Πίνακας 9: Χαρακτηριστικά χωρών με υψηλά ποσοστά braindrain

ΧΩΡΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΣΕ ΔΟΛ. ΗΠΑ	ΔΕΙΚΤΗΣ BRAIN DRAIN % ²⁰⁰
Γκάνα	23,4 εκ.	670	44,9
Μικρονησία	107 χιλ.	2.340	36,9
Ν. Ζηλανδία	4,3 εκ.	27.940	15,8
Παπούα Ν.Γουινέα	6,4	1.010	19,8
Τόνγκα	110 χιλ.	2.560	65,1

Πηγή: Ίδια επεξεργασία από στοιχεία Gibson and McKenzie, 2012, p.7.

Ελβετία

Η Ελβετία συγκαταλέγεται σε μία από τις χώρες με τους υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης παγκοσμίως. Παρόλα αυτά όμως, το γεγονός αυτό δεν σημαίνει ότι δεν αντιμετωπίζει και αυτή με την σειρά της την μετανάστευση των νέων της επιστημόνων. Υλοποιεί όμως μία σειρά δράσεων, προκειμένου να επαναπατρίσει τους Ελβετούς που ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό αλλά και αλλοδαπούς με επιστημονική κατάρτιση.

²⁰⁰Υπολογίζεται από το ποσοστό των Αποφοίτων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης που έχουν γεννηθεί σε μία συγκεκριμένη χώρα, αλλά κατοικούν σε μία άλλη.

Το Swiss National Science Foundation (SNSF)²⁰¹ είναι αρμόδιο για τη χρηματοδότηση των ερευνητών, αλλά και για την γενικότερη εξέλιξη της σταδιοδρομίας τους²⁰². Το σημαντικό στοιχείο εδώ είναι ότι οι Αξιολογητές των προτάσεων που υποβάλλονται, βρίσκονται έξω από τη χώρα, προς εξασφάλιση της μέγιστης δυνατής αντικειμενικότητας και αμεροληψίας²⁰³.

Ενδεικτική δράση αποτελεί η ίδρυση των περιφέρειων «Εθνικών Κέντρων Αριστείας στην Έρευνα» (National Centres of Competence in Research). Πρόκειται για κέντρα που βρίσκονται σε Παν/μία και προωθούν την έρευνα των νέων επιστημόνων, μέσω της χορήγησης υποτροφιών. Παράλληλα, διοργανώνονται στη χώρα διάφορα διεθνή διερευνητικά εργαστήρια²⁰⁴, με την συμμετοχή ξένων επιστημόνων με σκοπό την ενίσχυση της συνεργασίας, αλλά κυρίως τη διάχυση της επιστημονικής γνώσης.

Εσθονία

Η σημασία της επιστημονικής έρευνας είναι πολύ σημαντική, για την αναπτυξιακή διαδικασία κάθε χώρας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Εσθονίας, στην οποία η επιστημονική έρευνα περιλαμβάνεται στις πρώτες ακόμα βαθμίδες της εκπαίδευσης. Από το Νηπιαγωγείο κιόλας υιοθετείται η έννοια της έρευνας από τους μικρούς μαθητές, οι οποίοι μέσω πειραμάτων και παιχνιδιών, μυσούνται σταδιακά στην επιστημονική έρευνα. Σημαντική ενέργεια αποτελεί η θεσμοθέτηση ενός εθνικού διαγωνισμού επιστήμης για τα Νηπιαγωγεία και τα Δημοτικά Σχολεία, με απόρροια τη δημιουργία νέων και καινοτόμων ιδεών.

Η σχολική εκπαίδευση με αυτόν τον τρόπο, προετοιμάζει το έδαφος για τις πανεπιστημιακές σπουδές των κατοίκων της Εσθονίας. Ενώ κανείς θα περίμενε, ότι όλα τα παραπάνω επιτυγχάνονται μέσω υψηλής χρηματοδότησης για την εκπαίδευση, η πραγματικότητα είναι τελείως διαφορετική. Οι δημόσιοι πόροι για την εκπαίδευση αντιστοιχούν μόλις στο 0,66% του ΑΕΠ²⁰⁵. Ο ιδιωτικός τομέας συνεισφέρει με ένα επιπλέον 0,63% του ΑΕΠ. Μόλις στα τέλη του 2018, η χρηματοδότηση αυξήθηκε στο

²⁰¹ Ίδρύθηκε το 1952 ως ιδιωτικό ίδρυμα

²⁰² Σύμφωνα με στοιχεία του 2017 χρηματοδότησε 5.800 ερευνητικά σχέδια που αφορούσαν 16.000 επιστήμονες με συνολικό ετήσιο κόστος 1.037 εκ. ελβετικά φράγκα.

²⁰³ (<http://www.snf.ch/en/theSNSF/profile/Pages/default.aspx> ημ/νία προσπέλασης 19/02/2019)

²⁰⁴ Τα λεγόμενα workshops

²⁰⁵ Οι πόροι αυτοί προέρχονται κυρίως από το Υπουργείο Εκπαίδευσης και Έρευνας και δευτερευόντως από το Υπουργείο Οικονομικών.

1% του ΑΕΠ για έρευνα και ανάπτυξη, κατόπιν πιέσεων της ακαδημαϊκής κοινότητας. Ωστόσο, στόχος παραμένει να αυξηθεί το ποσοστό στο 3% του ΑΕΠ.

Αναφορικά με την περίπτωση του brain drain, πλήττεται και η Εσθονία, καθώς οι απολαβές που προσφέρει στους ερευνητές δεν είναι ιδιαίτερα ελκυστικές σε παγκόσμιους όρους. Ας μην λησμονούμε το γεγονός ότι πρόκειται για ένα κράτος, με μόλις 1,3 εκατομμύρια άτομα πληθυσμό. Αντίθετα, η χώρα επιδιώκει να προσελκύσει αλλοδαπούς ερευνητές, μέσα από την σύσταση μεικτών ερευνητικών ομάδων ²⁰⁶. Εν μέρει, ο στόχος αυτός έχει επιτευχθεί, αφού το ποσοστό των αλλοδαπών ερευνητών έχει αυξηθεί από το 3% στο 10%, όπως επίσης και το ποσοστό των αλλοδαπών σπουδαστών που κυμαίνεται από 10% έως 11% , επί του συνόλου των σπουδαστών ²⁰⁷.

Η χώρα της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, όπως είναι γνωστή διεθνώς η Εσθονία, απώλεσε το 50% του ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού με αποτέλεσμα να υπάρχει σοβαρό πρόβλημα αναφορικά με την παροχή υπηρεσιών υγείας. Ο κυριότερος λόγος είναι το επίπεδο αμοιβών που κατά μέσον όρο ανέρχονται σε 650 ευρώ μηνιαίως. Οι μετανάστες, γιατροί και νοσοκόμοι, κατευθύνονται κυρίως στις σκανδιναβικές χώρες, όπου οι αμοιβές είναι πέντε φορές υψηλότερες. Οι νέοι δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες που γεννώνται από τη δημιουργία οικογένειας. Μην έχοντας άλλη λύση, οι ιθύνοντες της βαλτικής χώρας καταφεύγουν στις υπηρεσίες προσωπικού που προέρχεται από τη Ρωσία ²⁰⁸.

Λοιπά κράτη

Ο Σύνδεσμος Βιομηχανιών Δανίας διαπίστωσε ότι είναι αδύνατη η διατήρηση του κοινωνικού κράτους εάν δεν προσελκύσουν ειδικότητες που λείπουν στη χώρα ²⁰⁹. Έτσι πρότειναν να παρέμβει το κράτος δυναμικά στην Αγγλία²¹⁰, ώστε να προσελκύσουν επιστήμονες, ερευνητές και εξειδικευμένο προσωπικό. Πράγματι, η πρεσβεία της Δανίας στο Λονδίνο υποδέχτηκε όσους εργαζομένους από κράτη της

²⁰⁶ Οι ομάδες αυτές αποτελούνται από εγχώριους και ξένους ερευνητές.

²⁰⁷ (<http://www.kathimerini.gr/1009927/article/epikairothta/kosmos/h-episthmonikh-ereyna-eisagetai-apo-to-nhpiagwgeio-sthn-es8onia> ημ/νία προσπέλασης 19/02/2019)

²⁰⁸ Knowledge-based Estonia. Estonian Research and Development and Innovation Strategy 2007-2013, διαθέσιμο στο <http://www.enop.ee/tpi/digioppe/Strategy.pdf> ημ/νία προσπέλασης 01/03/2019

²⁰⁹ Μία χώρα που το ποσοστό ανεργίας της ανέρχεται μόλις στο 2,5%.

²¹⁰ Κατόπιν των εξελίξεων για το επικείμενο Brexit

ΕΕ εργάζονται στην Αγγλία και θα ήθελαν να μεταναστεύσουν και να εργαστούν στη Δανία, η οποία προσφέρει σταθερότητα, αντίστοιχους μισθούς, μειωμένη φορολόγηση και άρτια οργανωμένο σύστημα υγείας.

Όλοι οι κλάδοι της βρετανικής οικονομίας και των πανεπιστημίων ζήτησαν κατά προτεραιότητα τη διατήρηση των προνομίων της ΕΕ για την ελεύθερη διακίνηση. Το σύστημα υγείας για παράδειγμα απασχολεί 46.000 ευρωπαίους εργαζομένους από κράτη-μέλη της Ένωσης.

Η Νέα Ζηλανδία, με πενταετές πρόγραμμα δημοσίων έργων 100 δις. και 125 δις. για κατασκευές κατοικιών, αναζητεί κατά προτεραιότητα βρετανούς εξειδικευμένους επιστήμονες και εργάτες. Μόλις πρόσφατα ζήτησε να προσλάβει ειδικούς από τους μετανάστες στην Αυστραλία που κρατούνται σε στρατόπεδο σε ένα νησί²¹¹.

Από την άλλη, το νησιωτικό αυτό κράτος της Ωκεανίας, διαθέτει τον υψηλότερο δείκτη brain drain ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ (Gibson and McKenzie, p.3). Αναλυτικότερα, θεωρείται ως η χώρα με τον υψηλότερο δείκτη brain drain στους Αποφοίτους Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης των κρατών-μελών του ΟΟΣΑ (Gibson and McKenzie, p.7).

Αναφορικά με τις χώρες του ΟΟΣΑ, η Κυβέρνηση της Μ. Βρετανίας σκοπεύει να αυξήσει τις αμοιβές των Μεταδιδακτόρων κατά 25% όπως επίσης και τη χρηματοδότηση για τις προσλήψεις Πανεπιστημιακών Καθηγητών. Στη Γαλλία δημιουργήθηκαν μετά το 1997, 7.000 νέες θέσεις για Καθηγητές-Ερευνητές, προκειμένου να επαναπατριστούν οι Γάλλοι Μεταδιδάκτορες που βρίσκονταν στο εξωτερικό. Προς αυτήν την κατεύθυνση λειτούργησε και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Για την ακρίβεια, διπλασίασε τη χρηματοδότηση που απευθύνεται στους ανθρώπινους πόρους μέσω του Έκτου Προγράμματος-Πλαίσιο²¹², προκειμένου να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής έρευνας²¹³.

Συμπεράσματα

²¹¹ (<https://www.tovima.gr/2017/11/11/opinions/i-metanasteysi-twn-newn-tin-epoxi-tis-krisis/> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018)

²¹² Το Έκτο Πρόγραμμα-Πλαίσιο υλοποιήθηκε από το 2002 έως το 2006, με συνολικό προϋπολογισμό 1,182 δις ευρώ (https://ec.europa.eu/growth/sectors/space/research/fp6_en ημ/νία προσπέλασης 02/03/2019).

²¹³ (http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,_new_realities_.html ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018)

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, αρκετές χώρες προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο της διαρροής εγκεφάλων. Κοινή συνισταμένη όλων των προσπαθειών αποτέλεσαν οι μεταρρυθμίσεις, οι οποίες αποσκοπούσαν στο να αυξήσουν τις προοπτικές επαγγελματικής αποκατάστασης στους νέους επιστήμονες. Οι περιοριστικές πολιτικές του τύπου της απαγόρευσης εξόδου από τη χώρα, δεν μπορούν να επιφέρουν κανένα αποτέλεσμα, όσον αφορά την αποτροπή της μετανάστευσης. Αντίθετα η εκ του μακρόθεν συνεργασία με τη διασπορά αυξάνεται συνεχώς, έχοντας και πολλές πιθανότητες επιτυχίας. Η επιτυχία αυτή συνίσταται στο αρκετά μειωμένο κόστος, ειδικά λόγω της ανάπτυξης των νέων τεχνολογιών, μέσω των οποίων καθίσταται εφικτή η επικοινωνία σε κάθε γωνιά της γης. Τα περισσότερα κράτη παρέχουν κάποια οικονομικά κίνητρα, ενώ τα μικρότερα κυρίως προσπαθούν να συγκροτήσουν ολοκληρωμένες βάσεις δεδομένων με τους επιστήμονές τους που βρίσκονται στο εξωτερικό, προκειμένου να προγραμματίσουν τις μελλοντικές τους ενέργειες.

Η επιλογή της διασποράς έχει επιτυχημένα εφαρμοστεί σε διάφορες πρόσφατα βιομηχανοποιημένες χώρες, όπως είναι η Σιγκαπούρη και η Κορέα και σε μεγάλες πρώην αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες εξελίσσονται σε παγκόσμιες Υπερδυνάμεις, με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα εκείνα της Κίνας και της Ινδίας. Η εκκίνηση των προγραμμάτων επαναπατριsmού ανάγεται στο 1980 (Meyer and Brown, p.11).

Ο κίνδυνος του brain drain παραμένει ορατός. Οι χώρες όμως μπορούν να δημιουργήσουν ευκαιρίες για Έρευνα, Καινοτομία και Επιχειρηματικότητα και μέσω της πρόσβασης στα διεθνή δίκτυα καινοτομίας, να προσελκύσουν τους μετανάστες, ώστε αυτοί να επιστρέψουν. Με το κατάλληλο μείγμα πολιτικών και με τις διεθνείς συνεργασίες που δημιουργούνται, πολλές χώρες θα μπορούσαν, όπως επεσήμανε ένας Ινδός αξιωματούχος, να δουν το brain drain να μετατρέπεται σε brain bank, δηλ. σε τράπεζα εγκεφάλων²¹⁴.

²¹⁴(http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,_new_realities.htmlημ/νία προσπέλασης 30/12/2018).

Πίνακας 10 : Χώρες και αντίστοιχες δημόσιες πολιτικές

ΧΩΡΑ	ΜΕΤΡΑ
Αλβανία	Καταγραφή σε μεγάλη βάση δεδομένων όλων των νέων Αλβανών επιστημόνων στο εξωτερικό, με τη βοήθεια των Πρεσβειών
Ταϊβάν	Καταγραφή των εκπατρισμένων σε βάσεις δεδομένων. Παροχή οικονομικών και φορολογικών κινήτρων για την επιστροφή τους
Κίνα	Παροχή οικονομικών και φορολογικών κινήτρων
Νότια Κορέα	Παροχή οικονομικών κινήτρων (έξοδα επιστροφής και δαπάνες στέγασης)
Ισραήλ	Παροχή οικονομικών κινήτρων και επιχορήγηση μισθοδοσίας σε εταιρείες εντάσεως τεχνολογίας
Αφρική	Προσπάθεια δημιουργίας βάσης δεδομένων. Σύσταση Ειδικών Υπουργείων για επαφές με διασπορά
Ελβετία	Προώθηση έρευνας μέσω της χορήγησης υποτροφιών
Εσθονία	Αύξηση χρηματοδότησης της έρευνας, για προσέλκυση αλλοδαπών ερευνητών
Καραϊβική	Πρόληψη μέσω παροχής κινήτρων σε αυτούς που παρέμειναν στη χώρα

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Ιδιωτικές Πρωτοβουλίες

Οι ιδιωτικές δράσεις στο υπό εξέταση ζήτημα, λειτουργούν επικουρικά με τις δημόσιες πολιτικές για την ανάσχεση των επιπτώσεων του φαινομένου του brain drain. Υπό αυτήν την έννοια, η δημόσια σφαίρα τέμνεται με την ιδιωτική, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το σημαντικό αυτό πρόβλημα που έχει ανακύψει.

Σε φιλανθρωπική εκδήλωση της οργάνωσης «Μαζί για το Παιδί» ο κ. Δασκαλάκης²¹⁵ ανέφερε ότι στα σχέδιά του περιλαμβάνεται **η δημιουργία ενός ερευνητικού κέντρου στην Ελλάδα**, με θέμα την τεχνητή νοημοσύνη, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα. Στο κέντρο αυτό θα συμμετέχουν κατά προσέγγιση 30 ερευνητές και 150 φοιτητές, ενώ θα αποτελεί κοινωφελή οργανισμό, ο οποίος θα χρηματοδοτείται από ιδιωτικούς πόρους.

Όπως είπε ο κ. Δασκαλάκης, ο απώτερος σκοπός του, πέρα από την παραγωγή τεχνολογίας αιχμής και τη δημιουργία συστάδας καινοτόμων εταιρειών γύρω από το κέντρο, είναι η συμβολή στην αναστροφή του brain drain. Επισημαίνεται ότι σε συνέντευξη που είχε παραχωρήσει στο ΑΠΕ προ τριών μηνών εξέφραζε την απαισιοδοξία του για την ανακοπή της εκροής των πιο ταλαντούχων νέων μυαλών από τη χώρα, που έχει λάβει τρομακτικές διαστάσεις κατά τη διάρκεια της κρίσης. Δήλωνε ωστόσο πρόθυμος να αναλάβει πρωτοβουλίες σε αυτήν την κατεύθυνση, υπό προϋποθέσεις²¹⁶.

Μία άλλη αξιόλογη προσπάθεια αποτελεί **η ίδρυση της διαδικτυακής πλατφόρμας <http://braingain.gr/>** από Έλληνες που βρίσκονται και δραστηριοποιούνται στο εξωτερικό. Στόχο αποτελεί η ανάδειξη του ποσοτικού μεγέθους της διαρροής εγκεφάλων στο εξωτερικό και η επιστροφή των εκπατισμένων ατόμων στην Ελλάδα. Μέσω της συγκεκριμένης πλατφόρμας εκφράζονται οι προσωπικές βιωματικές ιστορίες των Ελλήνων που κατοικούν και εργάζονται στο εξωτερικό, ενώ

²¹⁵ ο Κωνσταντίνος Δασκαλάκης, ο 37χρονος καθηγητής στο Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Επιστήμης Ηλεκτρονικών Υπολογιστών του MIT.

²¹⁶ (<http://www.kathimerini.gr/1004846/gallery/epikairothta/ellada/ereynhtiko-kentro-anaxwma-sto-brain-drain> ημ/νία προσπέλασης 30-01-2019)

ταυτόχρονα παρουσιάζονται και οι βέλτιστες πρακτικές (best practices) άλλων χωρών
217 .

Η ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου ιστοτόπου έγκειται στο γεγονός ότι περιέχει και ένα διαδικτυακό ψήφισμα. Το ψήφισμα αυτό αφορά στην παροχή δικαιώματος ψήφου στους Έλληνες ομογενείς και μέχρι στιγμής έχει συγκεντρώσει 68.192 υπογραφές, με στόχο να φθάσει τις 70.000 ²¹⁸.

Οι Γέφυρες Γνώσης και Συνεργασίας αποτελούν άλλη μία ενδιαφέρουσα πρωτοβουλία, η οποία αποσκοπεί στην συστράτευση των Ελλήνων της διασποράς στην προσπάθεια για την παραγωγική ανασυγκρότηση της χώρας. Η προσπάθεια αυτή πραγματοποιείται μέσω της δημιουργίας διαύλων επικοινωνίας μεταξύ εκείνων που έφυγαν από τη χώρα και αυτών που έμειναν πίσω. Πρόκειται ουσιαστικά για μία ψηφιακή επικοινωνία, η οποία περιλαμβάνει άτομα από όλο το φάσμα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Το σχεδιασμό της συγκεκριμένης δράσης έχει αναλάβει η Γενική Γραμματεία Στρατηγικών και Ιδιωτικών Επενδύσεων του Υπουργείου Οικονομίας και Ανάπτυξης, σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης^{219, 220}.

Ο πλήρης τίτλος της παραπάνω πρωτοβουλίας είναι: «*Επιλέγουμε Ελλάδα χτίζοντας Γέφυρες Γνώσης και Συνεργασίας*». Ο χρονικός ορίζοντας εφαρμογής της τοποθετείται τόσο σε βραχυπρόθεσμη, όσο και σε μακροπρόθεσμη θεώρηση. Στόχος της είναι η δικτύωση όλων των Ελλήνων επιστημόνων, ανεξαρτήτου τόπου διαμονής, προκειμένου εκείνοι να δημιουργήσουν μία ηλεκτρονική κοινότητα (e-community). Μέσω της κοινότητας αυτής, οι συμμετέχοντες ανταλλάσσουν γνώσεις που έχουν αποκομίσει, αλλά κυρίως εμπειρίες από την καθημερινή τους ζωή. Η ανταλλαγή αυτή πληροφοριών, μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά χρήσιμη στα Ελληνόπουλα που

²¹⁷ (<http://braingain.gr/> ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019)

²¹⁸ (https://secure.avaaz.org/el/community_petitions/Pros_Elliniki_Kyvernisi_Dikaioma_psifoy_stoys_Ellines_toy_exoterikoy/ ημ/νία προσπέλασης 01/04/2019)

²¹⁹ Το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, απευθείας υπαγόμενο στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, είναι αρμόδιο για την συλλογή και τεκμηρίωση των ψηφιακών δεδομένων που προέρχονται από την εγχώρια επιστημονική κοινότητα, προωθώντας με τον τρόπο αυτό την έρευνα και σε τελική ανάλυση την καινοτομία στη χώρα (<http://www.ekt.gr/el/mission> ημ/νία προσπέλασης 19/02/2019).

²²⁰ (<https://www.knowledgebridges.gr/el/initiative> ημ/νία προσπέλασης 02/01/2019)

επιθυμούν να επαναπατριστούν ή απλώς ενδιαφέρονται για να επενδύσουν σε αυτήν
221

Ουσιαστικά, πρόκειται για μία γέφυρα η οποία διευκολύνει το εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό των Ελλήνων του εξωτερικού να επικοινωνήσει με την μητέρα πατρίδα. Η συγκεκριμένη πλατφόρμα λειτουργεί διαδραστικά δημιουργώντας ένα «παγκόσμιο δίκτυο Ελλήνων επιστημόνων, επαγγελματιών και επιχειρηματιών». Στόχο αποτελεί η πληροφόρηση των παιδιών του brain drain για τις ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης στην Ελλάδα, αλλά και την ποσοτική καταγραφή τους, προκειμένου να υπάρχει μία σαφής εικόνα της τάξης μεγέθους τους ²²².

Ξεκίνησε το 2012, διοργανώνοντας ενημερωτικές ημερίδες σχετικά με την νέα γενιά επιχειρηματικότητας ²²³. Η ιδέα αυτή, αποδείχτηκε ιδιαίτερα χρήσιμη στις περιπτώσεις των νεοφυών επιχειρήσεων, των λεγόμενων start-ups ²²⁴. Η ανταλλαγή ιδεών και πληροφοριών εν γένει, συνετέλεσε στη δημιουργία αρκετών τέτοιων επιχειρήσεων κατά τα τελευταία χρόνια της κρίσης ²²⁵. Οι επιχειρήσεις αυτές παράγουν καινοτόμα προϊόντα υψηλής εξειδίκευσης και τεχνολογίας ²²⁶.

Η ελληνική εταιρεία Transifex παρέχει κίνητρα οικονομικής φύσεως για τον επαναπατρισμό νέων Ελλήνων Μηχανικών Πληροφορικής. Τα κίνητρα αυτά μεταφράζονται σε πρόσθετη αμοιβή της τάξεως των 5.000€ έως και 10.000€ σε κάθε νέα πρόσληψη. Με τον τρόπο αυτό, προσφέρεται στους νέους μας που βρίσκονται στο εξωτερικό και θέλουν να γυρίσουν πίσω, μία θέση απασχόλησης στην συγκεκριμένη εταιρεία, αλλά και επιπλέον οικονομικό κίνητρο επαναπατρισμού ²²⁷.

Η περί ου ο λόγος εταιρεία, δραστηριοποιείται στον τομέα της διαχείρισης λογισμικού και πιο συγκεκριμένα στον κλάδο της μετάφρασης, από το 2012 που ιδρύθηκε στην Πάτρα. Δύο χρόνια αργότερα, άνοιξε παραρτήματα στην Αθήνα και

²²¹ (<https://www.anoixtoparathyro.gr/brain-drain-%CE%BC%CF%8D%CE%B8%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BB%CE%AE%CE%B8%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82/ημ/νία> προσπέλασης 02/01/2019)

²²² (<https://www.knowledgebridges.gr/el/mission> ημ/νία προσπέλασης 02/01/2019)

²²³ (<https://www.reloadgreece.com/our-story/> ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019)

²²⁴ Το πιο γνωστό παράδειγμα παγκοσμίως αποτελεί η Google, αλλά και οι λοιπές εταιρείες που δραστηριοποιούνται στην κοιλάδα Silicon Valley της Καλιφόρνια των Η.Π.Α.

²²⁵ (<https://www.reloadgreece.com/start-ups/> ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019)

²²⁶ (<http://www.ekt.gr/el/tags/598/new> ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019)

²²⁷ (<https://www.iefimerida.gr/news/411669/elliniki-startup-dinei-mponoys-10000-eyro-se-ellines-poy-tha-erthoy-n-apo-exoteriko-gia> ημ/νία προσπέλασης 29/12/2018)

στην περιοχή Silicon Valley της Καλιφόρνια των Η.Π.Α. Αποτελεί μία ταχέως αναπτυσσόμενη ελληνική νεοφυή επιχείρηση (start-up). Όραμα της αποτελεί ο όσο το δυνατόν μεγαλύτερος αριθμός προσλήψεων Μηχανικών λογισμικού, με αντίστοιχο μισθολογικό κόστος που αναμένεται να ξεπεράσει τα 1,3 εκατομμύρια ευρώ εντός του 2019 ²²⁸.

Μία ακόμη αξιόλογη πρωτοβουλία, συνιστά η **διαδικτυακή πλατφόρμα newdiaspora.com**, η οποία ξεκίνησε ως πλατφόρμα ψηφιακής αφήγησης των προσωπικών ιστοριών και βιωμάτων των νέων Ελλήνων που εγκατέλειψαν τη χώρα τους. Στην συνέχεια, εξελίχθηκε σε ένα διαδικτυακό κανάλι, που καταγράφει σε πραγματικό χρόνο (real-time) τις μεταναστευτικές ροές των νέων και μορφωμένων ατόμων από την Ελλάδα ²²⁹.

Σύμφωνα με στοιχεία της ιστοσελίδας, υπολογίζεται ότι τουλάχιστον 300.000 Έλληνες έφυγαν από την Ελλάδα κατά τα χρόνια της κρίσης ²³⁰. Μάλιστα, τον Ιούνιο του 2014 μετατράπηκε σε ΜΚΟ, με έδρα την Ολλανδία και απαρτίζεται από Διοικητικό Συμβούλιο. Η προβολή του έργου της είναι ορατή στον εγχώριο και διεθνή Τύπο μέσα από πολυάριθμες δημοσιεύσεις ²³¹.

Ο Παγκόσμιος Ελληνικός Βιοϊατρικός Σύλλογος (WHBA) ιδρύθηκε πριν από 27 χρόνια με έδρα την Νέα Υόρκη των Η.Π.Α. Αποστολή του είναι η δημιουργία ενός συνεκτικού δικτύου με τους Έλληνες ιατρούς και βιοεπιστήμονες ανά την υφήλιο. Απαριθμεί περί τα 3.000 μέλη σε 40 διαφορετικά κράτη του πλανήτη. Στις δράσεις του περιλαμβάνεται η διοργάνωση δεκατριών (13) διεθνών συνεδρίων και πέντε (5) θερινών σχολείων, με αντικείμενο την ιατρική και βιοεπιστημονική έρευνα, καθώς και τη διαχείριση των αποτελεσμάτων της έρευνας αυτής ²³².

Οι εργασίες του θερινού σχολείου λαμβάνουν χώρα στην Μάνη Λακωνίας. Μέχρι στιγμής έχουν διοργανωθεί επτά (7), με την συμμετοχή 200 περίπου Επιστημόνων,

²²⁸ (<https://www.transifex.com/ημ/νία/προσπέλασης/29/12/2018>)

²²⁹ (<http://www.newdiaspora.com/el/about-us/ημ/νία/προσπέλασης/03/01/2019>)

²³⁰ (<http://www.newdiaspora.com/el/mission/> ημ/νία/προσπέλασης/03/01/2019)

²³¹ Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα Μέσα: <https://www.pri.org/stories/2013-05-02/new-diaspora-online-project-documents-greek-immigrant-experience>, <http://www.ekathimerini.com/149777/article/ekathimerini/community/documenting-greeces-new-emigrants>, <https://shop.ilfattoquotidiano.it/author/agrossi/ptype/articoli/>, <https://cosmosphilly.com/interview-nikolaos-stampouloupoulos/>.

(<http://www.newdiaspora.com/el/press/ημ/νία/προσπέλασης/03/01/2019>)

²³² (<https://www.sofokleousin.gr/brain-drain-kampanaki-gia-tin-fygi-ellinon-epistimonon> ημ/νία/προσπέλασης/30/04/2019).

Ελλήνων αλλά και αλλοδαπών²³³. Οι συμμετέχοντες σε αυτό, αναπτύσσουν ένα δίκτυο αριστείας μεταξύ τους, ενώ παράλληλα αναδεικνύουν τη χώρα μας ως ένα τόπο συνάθροισης επιστημονικών φορέων²³⁴.

Κριτική και προτάσεις πολιτικής

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμη η διάκριση των Δημοσίων Πολιτικών που αναλύθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο. Στις λεγόμενες τομεακές ανήκει η πλειοψηφία εξ' αυτών, δηλαδή ο Θεσμός του Ακαδημαϊκού Υποτρόφου, οι δράσεις του ΕΛΙΔΕΚ, το Πρόγραμμα «Ερευνώ-Δημιουργώ-Καινοτομώ», οι δράσεις του ΟΑΕΔ, το Πρόγραμμα ΕΣΠΑ 2014-2020 και το Υπέρ-Ταμείο Επιχειρηματικών Συμμετοχών. Από την άλλη, η πρώτη κατά χρονολογική σειρά Δημόσια Πολιτική, η οποία σχετίζεται με την στρατιωτική θητεία, λειτουργεί ως μέτρο στο πλαίσιο μίας ευρύτερης πολιτικής επαναπατρισμού των Ελλήνων που έφυγαν στο εξωτερικό. Τα επιδοτούμενα προγράμματα μαθητείας του ΟΑΕΔ, η ίδρυση των TOMY και η σύσταση του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δεν σχετίζονται άμεσα με την επίλυση του υπό εξέταση προβλήματος, αλλά ενδεχομένως προσφέρουν κάποιες δυνατότητες επαγγελματικής αποκατάστασης στα άτομα που θα επιλέξουν να επιστρέψουν στη χώρα μας. Δεν διαθέτουν δηλαδή, ως ομάδα-στόχο την γενιά του brain drain.

Η πρώτη ομάδα Δημοσίων Πολιτικών στοχεύει στον πυρήνα του προβλήματος, που δεν είναι άλλος από τη φυγή των νέων Ελλήνων Επιστημόνων στο εξωτερικό. Για τον λόγο αυτό, στοχεύουν στη δημιουργία νέων και ποιοτικών θέσεων εργασίας, προκειμένου τα άτομα αυτά να επιστρέψουν στην Ελλάδα. Οι περισσότερες από αυτές αναφέρουν ρητά ως στόχο τους την ανάσχεση του φαινομένου του brain drain. Οι υπόλοιπες δύνανται να δράσουν επικουρικά στον επαναπατρισμό των Ελλήνων, ή ακόμη και να αποτρέψουν περαιτέρω φαινόμενα φυγής στο εξωτερικό.

Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των δημοσίων πολιτικών στην προκειμένη περίπτωση, όπως και στις λοιπές περιπτώσεις στη χώρα μας, χαρακτηρίζεται από ελάχιστη συμμετοχή των πολιτών σε αυτές. Η ελληνική κοινωνία πολιτών, δύναται να

²³³ Το επόμενο έχει προγραμματιστεί για το χρονικό διάστημα 17-24 Μαΐου 2019, με τόπο διεξαγωγής την Αθήνα και το Νέο Οίτυλο Λακωνίας.

²³⁴ (<http://www.whba1990.org/> ημ/νία προσπέλασης 30/04/2019).

χαρακτηριστεί ως ατροφική, καθώς συνυπάρχει με ένα υπερδιογκωμένο κράτος και τα ισχυρά πολιτικά κόμματα ²³⁵.

Πάντως και το αντίστροφο ζήτημα, δηλαδή η εισροή μεταναστών στη χώρα μας, δεν αντιμετωπίζεται με επαρκείς πολιτικές. Η διαχείριση του προσφυγικού στην Ελλάδα, αποτελεί ένα ακανθώδες ζήτημα, καθώς δεν υφίσταται πολιτική υποδοχής (Μακρυδημήτρης, σελ. 147-150). Με άλλα λόγια, δεν υπάρχουν σαφείς πολιτικές προσπάθειες για την ενσωμάτωση και την αφομοίωσή τους (Μακρυδημήτρης, σελ. 149).

Οι συνέπειες που οι δημόσιες πολιτικές επιφέρουν (Chevalier, pp. 576-580), καθώς και ο αντίκτυπός τους στο κοινωνικό σύνολο (Chevalier, pp.580-582), είναι δύσκολο να αποτιμηθούν στην παρούσα φάση. Ο λόγος είναι προφανής. Είναι ακόμη πολύ νωρίς, για να υπολογιστούν οι επιπτώσεις που αυτές θα προκαλέσουν στην ελληνική οικονομία και κατ' επέκτασιν κοινωνία. Όλα τα μέτρα που έχουν ληφθεί μέχρι στιγμής είναι πολύ πρόσφατα, ενώ αναμένονται και τα υπόλοιπα στο άμεσο μέλλον. Για τον λόγο αυτό, ως κοινωνία και κυρίως ως πολίτες οφείλουμε να τηρήσουμε μία στάση αναμονής αναφορικά με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα, για την επιτυχή ή όχι άσκηση των παραπάνω δημοσίων πολιτικών. Το μόνο σίγουρο είναι ότι πρωταρχικό στοιχείο στην υλοποίηση μίας πολιτικής αποτελεί η χρηματοδότηση. Για την ακρίβεια, από τους πόρους, κυρίως τους οικονομικούς εξαρτάται η αποδοτικότητα μίας πολιτικής (Chevalierp. 555). Με τα μέχρι στιγμής δεδομένα, τα κονδύλια που έχουν διατεθεί για τον επαναπατρισμό των νέων Ελλήνων επιστημόνων, είναι πολύ υψηλότερα από ότι ποτέ άλλοτε στο παρελθόν, ανεξαρτήτως της πηγής χρηματοδότησης ²³⁶.

Το αντίδοτο που προτείνεται για την ανάσχεση του φαινομένου του braindrainείναι η παροχή ευκαιριών επαγγελματικής σταδιοδρομίας στα άτομα με εξειδικευμένες γνώσεις, προκειμένου τα τελευταία να αποδείξουν τις ικανότητές τους (Iravanip. 284).

Παρά τις δυσμενείς δημοσιονομικές πιέσεις, η ελληνική Πολιτεία θα μπορούσε να προωθήσει την ενισχυμένη συνεργασία μεταξύ των ελληνικών ερευνητικών κέντρων

²³⁵ Μουζέλης και Παγουλάτος, σελ. 13, διαθέσιμο στο file:///C:/Users/USER/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/14743-35406-1-SM.pdf ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019

²³⁶ Ανεξάρτητα δηλαδή αν προέρχονται από εθνικούς ή άλλους πόρους.

και εκείνων του εξωτερικού, προκειμένου να προσελκύσει Έλληνες ερευνητές του εξωτερικού πίσω στην Ελλάδα. Η χρηματοδότηση θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσω ΕΣΠΑ, προκειμένου να μην διακυβευθούν οι δημοσιονομικές υποχρεώσεις της χώρας προς τους δανειστές της. Την ίδια στιγμή, η θέσπιση ενός ειδικού φορολογικού καθεστώτος στις καινοτόμες επιχειρήσεις, θα συμβάλλει καθοριστικά στην αύξηση του αριθμού τους. Προτείνεται ειδική φορολογία για την πρώτη πενταετία από την ίδρυση τέτοιων επιχειρήσεων, μέσω της επιστροφής φόρου, ανάλογου των εσόδων της επιχείρησης²³⁷.

Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο μέρος, η μαζική μετανάστευση Ελλήνων ιατρών αποτελεί σημείο των καιρών. Σύμφωνα με τις θεωρίες παρακίνησης ανθρώπινου δυναμικού (Chatziprodromidou et al, p. 291) επιβάλλεται να δοθούν κίνητρα στους νέους γιατρούς για να επιστρέψουν στην Ελλάδα, προκειμένου να συνεισφέρουν στην λειτουργία του Ε.Σ.Υ και στην γενικότερη επίτευξη προόδου και ανάπτυξης της χώρας. Προκειμένου δε να αποτραπεί η περαιτέρω εξάπλωση του φαινομένου της μετανάστευσης ιατρικού προσωπικού, είναι εφικτό να εφαρμοστούν οι θεωρίες των ανθρωπίνων αναγκών, ως αποτέλεσμα της παρατήρησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Chatziprodromidou et al, p. 292).

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, υπάρχουν κάποιοι παράγοντες οι οποίοι μπορούν να δημιουργήσουν ένα ασφαλές και ιδανικό περιβάλλον εργασίας για όλο το ιατρικό προσωπικό. Σε αυτούς περιλαμβάνονται η παροχή οικονομικών και κοινωνικών κινήτρων²³⁸, όπως επίσης ένα σταθερό πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον, σε συνδυασμό με μία συνολική αναδιοργάνωση του Ε.Σ.Υ. Απαιτείται δηλαδή, μία συγκεκριμένη και συνεκτική πολιτική, προκειμένου να επιτευχθεί η επιστροφή στην Ελλάδα, αλλά ταυτόχρονα να μην επιβαρύνονται και οι φορολογούμενοι (Chatziprodromidou et al, pp. 292-293).

Η χώρα προέλευσης επωφελείται από τη δημιουργία διαύλων επικοινωνίας²³⁹.

Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η εξωτερικότητα της διασποράς (“Diaspora

²³⁷ ([https://www.anoixtoparathyro.gr/%cf%86%cf%85%ce%b3%ce%ae-%ce%b1%ce%bd%ce%b8%cf%81%cf%89%cf%80%ce%af%ce%bd%ce%bf%cf%85-%ce%ba%ce%b5%cf%86%ce%b1%ce%bb%ce%b1%ce%af%ce%bf%cf%85/ημ/νία προσπέλασης 27/05/2018](https://www.anoixtoparathyro.gr/%cf%86%cf%85%ce%b3%ce%ae-%ce%b1%ce%bd%ce%b8%cf%81%cf%89%cf%80%ce%af%ce%bd%ce%bf%cf%85-%ce%ba%ce%b5%cf%86%ce%b1%ce%bb%ce%b1%ce%af%ce%bf%cf%85/ημ/νία%20προσπέλασης%2027/05/2018))

²³⁸ Ενδεικτικά εδώ αναφέρονται η αύξηση μισθών και η κρατική επιχορήγηση της εργαστηριακής έρευνας, τα οποία με την σειρά τους μπορούν να επιφέρουν ασφάλεια, σταθερότητα και να τους εξασφαλίσουν ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης.

²³⁹ Τα περίφημα δίκτυα (networks)

Externality”), η οποία αναγνωρίζεται εδώ και πολύ καιρό από την Επιστήμη της Κοινωνιολογίας. Ο οικονομικός της όμως ρόλος εμφανίζεται ιδιαίτερα περιορισμένος για να υπονομεύσει την αυστηρά αρνητική έκφανση του brain drain, η οποία επικρατεί μέχρι και σήμερα²⁴⁰.

Η δυσκολία έγκειται στον σχεδιασμό ποιοτικών πολιτικών μετανάστευσης, οι οποίες θα αντιμετώπιζαν τις διαφοροποιημένες επιπτώσεις της διαρροής εγκεφάλων στις χώρες προέλευσης, χωρίς όμως να διαστρεβλώνουν ιδιαίτερα το όλο μεταναστευτικό σύστημα. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί, τουλάχιστον εν μέρει, σχεδιάζοντας εξειδικευμένα κίνητρα για την επιστροφή των μεταναστών στις χώρες αυτές που έχουν ζημιωθεί περισσότερο από το brain drain και να προωθήσουν τη διεθνή συνεργασία στοχεύοντας στην αύξηση του brain circulation²⁴¹.

Μία λύση για την οικονομική ανάκαμψη της χώρας θα μπορούσε να είναι, η ενίσχυση των ιδιωτικών επιχειρήσεων και η μετατόπισή τους σε περισσότερο καινοτόμους τομείς, προκειμένου να αυξηθεί η ζήτηση για υψηλά ειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό και να μειωθεί το brain drain (Pelliccia, p.6).

Μία σημαντική παράμετρο αποτελεί η διασύνδεση του εκπαιδευτικού συστήματος με την αγορά εργασίας. Ειδικότερα, θα ήταν επιθυμητό και πιο αποτελεσματικό τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα να διασυνδέονται ουσιαστικά με την αγορά και την επιχειρηματικότητα, προκειμένου η επιστημονική γνώση αλλά και οι φρέσκες ιδέες που φέρουν οι νέοι άνθρωποι, να διαχέονται στην πραγματική οικονομία. Επιπρόσθετα, οι φοιτητές και οι απόφοιτοι θα διαθέτουν περισσότερες ευκαιρίες κατά την επαγγελματική τους σταδιοδρομία.

Ο θεσμός της πρακτικής άσκησης των φοιτητών δύναται να ενδυναμωθεί σε όλα τα Ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, με σκοπό οι συμμετέχοντες να αποκτήσουν σημαντική εργασιακή εμπειρία και ταυτόχρονα να αυξήσουν τις προοπτικές απασχόλησής τους στον μετέπειτα εργασιακό τους βίο²⁴². Τομή στο εκπαιδευτικό μας σύστημα θα μπορούσε να αποτελέσει και η καθιέρωση ενός εσωτερικού προγράμματος κινητικότητας στα πρότυπα του Erasmus, μέσω του οποίου θα δίνεται

²⁴⁰ Rapoport, p.2, διαθέσιμο στο http://www.siepr.stanford.edu/Papers/briefs/policybrief_apr02.pdf.

²⁴¹ Rapoport, p.4, διαθέσιμο στο http://www.siepr.stanford.edu/Papers/briefs/policybrief_apr02.pdf

²⁴² Με την απαραίτητη προϋπόθεση βέβαια η εγχώρια αγορά εργασίας να δύναται να τους απορροφήσει. Δηλαδή, να είναι πλήρως οργανωμένη και να παρέχει όλα τα εχέγγυα στον εργαζόμενο, προκειμένου ο τελευταίος να μπορεί απρόσκοπτα να εργαστεί.

η δυνατότητα στους φοιτητές να παρακολουθούν μαθήματα σε άλλα Τμήματα ή ακόμη και Ιδρύματα. Το όφελος που θα αποκομίσουν θα έχει υψηλή προστιθέμενη αξία, καθώς θα εμπλουτίζουν τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους.

Η εκπαίδευση αποτελεί το βασικό εργαλείο για να τερματιστεί η κρίση και να ανακάμψει η οικονομία, σύμφωνα με τις υποδείξεις της Έκθεσης του ΟΟΣΑ για το 2011. Παρόλα αυτά, η Ελλάδα υπολείπεται πολλών κρατών-μελών της Ε.Ε και του ΟΟΣΑ στην εφαρμογή βασικών και ουσιαστικών μεταρρυθμίσεων για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του εκπαιδευτικού της συστήματος. Ανάμεσα στα αναγκαία μέτρα που πρέπει να παρθούν, προτείνεται η άμεση υιοθέτηση ενός εκπαιδευτικού συστήματος περισσότερο ευέλικτου και αποκεντρωμένου, με σεβασμό στην απαραίτητη δημοσιονομική εκτέλεση και διαχείριση. Επιπλέον, προτείνεται η λειτουργία μίας Ανεξάρτητης Αρχής στην Ανώτατη Εκπαίδευση, η οποία θα επιφορτιστεί με την παροχή τεχνικής βοήθειας για την εφαρμογή των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων (Pelliccia, p.9).

Στην πραγματικότητα, το 2006 ιδρύθηκε η ΑΔΙΠ, ως Ανεξάρτητη Αρχή, υπό την εποπτεία του εκάστοτε Υπουργού Παιδείας. Ως Ανεξάρτητη Αρχή διέπεται από διοικητική αυτονομία, ενώ εποπτεύεται μόνο ως προς την νομιμότητα των πράξεών της. Ουσιαστικά, είναι υπεύθυνη σε εθνικό επίπεδο για τη διασφάλιση της ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ενώ διαθέτει ως όραμα και αποστολή την επίτευξη υψηλού επιπέδου ποιότητας στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση ²⁴³.

Σύμφωνα μάλιστα με τις Ευρωπαϊκές Κατευθυντήριες Γραμμές (ESG) συντάσσει Εκθέσεις Εξωτερικής Αξιολόγησης για όλα τα Ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης που λειτουργούν στη χώρα μας²⁴⁴. Σκοπός των εκθέσεων αυτών, είναι να αναδειχθούν οι καλές πρακτικές (bestpractices) σε εθνικό επίπεδο, καθώς και τα σημεία που χρήζουν περαιτέρω βελτίωσης. Κυρίως όμως, αποτιμάται το έργο των ακαδημαϊκών μονάδων στο σύνολό του, διασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό τη διαφάνεια του εγχώριου εκπαιδευτικού συστήματος ²⁴⁵.

²⁴³ (<https://www.adip.gr/> ημ/νία προσπέλασης 12/02/2019)

²⁴⁴ Από τον Οκτώβριο του 2015 έως και τον Ιούλιο του 2016, πραγματοποίησε εξωτερική αξιολόγηση στα 22 Πανεπιστήμια και 14 ΤΕΙ της χώρας. Από το 2008 έως το 2015 η ΑΔΙΠ πραγματοποίησε την εξωτερική αξιολόγηση 397 ακαδημαϊκών μονάδων.

²⁴⁵ (<https://www.adip.gr/el/basic-page/216/axiologisi> ημ/νία προσπέλασης 12/02/2019)

Η βαρύτητα πρέπει να δοθεί στην αναμόρφωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα κύρια στοιχεία της μεταρρύθμισης αφορούν στην κατασκευή μίας νέας ταυτότητας, νέας ηγεσίας και νέας σχέσης που θα βασίζονται στην εμπιστοσύνη, την λογοδοσία και την αίσθηση ευθύνης μεταξύ των θεσμών, των κεντρικών υπηρεσιών και της κοινωνίας. Όλα αυτά μπορούν να πραγματοποιηθούν με την αναδιοργάνωση του συστήματος πρόσβασης στα Παν/μία, μέσω της μεταβίβασης αρμοδιοτήτων στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα αναφορικά με την επιλογή των σπουδαστών και του καθορισμού του αριθμού των εισακτέων σε αυτά²⁴⁶ (Pelliccia, pp.9-10).

Ο λόγος είναι προφανής. Τα ίδια τα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, γνωρίζουν τα όρια των δυνατοτήτων τους, δηλαδή τον μέγιστο αριθμό φοιτητών που μπορούν να υποστηρίξουν, αλλά παράλληλα καθορίζουν και το προφίλ των υποψήφιων φοιτητών που επιθυμούν. Δια αυτού του τρόπου, ίσως είναι εφικτή η διαχείριση του φαινομένου της υπερ προσφοράς πτυχιούχων, το οποίο πολλές φορές τελεί σε άμεση συνάρτηση με τη διαρροή εγκεφάλων στη χώρα μας.

Προτάσεις-τομές:

- Διεθνοποίηση της ελληνικής εκπαίδευσης, μέσω Διμερών και Πολυμερών Συνεργασιών, προκειμένου να καταστεί η Ελλάδα ένας διεθνής προορισμός για σπουδές, παρά μία χώρα που εξάγει φοιτητές.
- Συμμετοχή σε ευρωπαϊκά και άλλα διεθνή προγράμματα (π.χ. Erasmus)
- Προπτυχιακά προγράμματα σπουδών στην αγγλική γλώσσα
- Δημιουργία κοινών προγραμμάτων σπουδών με ξένα εκπαιδευτικά ιδρύματα

Τα δύο παραπάνω ενισχύουν τη διαδικασία διεθνοποίησης. Προτείνεται ουσιαστικά μία μεταρρύθμιση στο εκπαιδευτικό σύστημα (Pelliccia, p.9-10).

Στον οικονομικό τομέα, ιδανικό θα ήταν να ακολουθηθεί το παράδειγμα της Ιρλανδίας, η οποία ξεπέρασε την κρίση προσελκύοντας Ξένες Άμεσες Επενδύσεις (ΞΑΕ)²⁴⁷ (Hardiman et al, p.23). Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, οι ΞΑΕ μεταφέρουν παραγωγικούς πόρους από την μία χώρα στην άλλη. Πέραν του γεγονότος ότι διευκολύνουν τη διάχυση της γνώσης και της καινοτομίας μεταξύ των

²⁴⁶ Ουσιαστικά, προτείνει κατάργηση των Πανελλαδικών Εξετάσεων για την εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και την επαναφορά του προηγούμενου καθεστώτος, σύμφωνα με το οποίο οι υποψήφιοι φοιτητές επιλέγονταν απευθείας από τα ίδια τα Ιδρύματα μέσω εξετάσεων.

²⁴⁷ Στη διεθνή βιβλιογραφία απαντάται ο όρος Foreign Direct Investments (FDI).

χωρών, συνεισφέρουν με την σειρά τους στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας υποδοχής, βελτιώνοντας με τον τρόπο αυτό την ευημερία στη χώρα υποδοχής. Ενθαρρυντικό της κατάστασης είναι το γεγονός ότι το 2018 οι καθαρές ροές ΞΑΕ προς τη χώρα μας, αυξήθηκαν κατά 12,5% συγκριτικά με το προηγούμενο έτος. Δηλαδή από 3.204 εκατομμύρια ευρώ το 2017, ανήλθαν σε 3.606 εκατομμύρια ευρώ το 2018²⁴⁸.

Η έξοδος των Ελλήνων πτυχιούχων στο εξωτερικό δύναται να επιφέρει μακροπρόθεσμες συνέπειες στη χώρα προέλευσης. Επιθυμητό θα ήταν οι υπερεθνικές πολιτικές που επικρατούν, να δώσουν το έναυσμα για την απαρχή των εθνικών πολιτικών της Ανώτατης Εκπαίδευσης, καθώς οι πρώτες θα μπορούν να έχουν ένα ισχυρό αντίκτυπο δημιουργώντας αναδρομικά αποτελέσματα και παράγοντας δομικές αλλαγές στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (Pelliccia, p.12).

Επίλογος

Η φυγή στο εξωτερικό των Ελλήνων πτυχιούχων αποτελεί μία θλιβερή πραγματικότητα. Η μετανάστευση των νέων επιστημόνων στερεί από τη χώρα μας σημαντικό εργατικό δυναμικό, το οποίο θα μπορούσε να συνεισφέρει από την μεριά του στην οικονομική ανάταξη της πατρίδας μας. Καθίσταται πλέον σήμερα, πιο αναγκαία από ποτέ άλλοτε στο παρελθόν, η ανάγκη της λήψης άμεσων και περισσότερων σε αριθμό μέτρων, τα οποία θα στοχεύουν όχι μόνο στην επιστροφή των νέων μας που έφυγαν, αλλά και στην αποτροπή όσων σκέφτονται να εγκαταλείψουν τη χώρα, σε αναζήτηση εργασίας.

Πολλές φορές, οι πολιτικές που υλοποιούνται από τους αρμόδιους δημόσιους φορείς²⁴⁹ για την αύξηση της απασχόλησης των νέων κινούνται προς την λάθος κατεύθυνση, καθώς τα αποτελέσματα αυτών δεν είναι καθόλου ενθαρρυντικά. Χρειάζεται να πραγματοποιηθούν πιο αποφασιστικά βήματα, προκειμένου η πατρίδα μας να ανακτήσει το χαμένο της πολύτιμο κεφαλαίο.

Η διενέργεια Μεταρρυθμίσεων σε όλο το φάσμα του δημοσίου βίου κρίνεται επιτακτική. Βασικό στόχο της Παιδείας θα πρέπει να αποτελεί η ουσιαστική διασύνδεση των πραγματοποιούμενων προγραμμάτων σπουδών με την αγορά

²⁴⁸ (<https://www.enterprisegreece.gov.gr/h-ellada-shmera/giati-ellada/ksenes-ameses-ependyseis> ημ/νία προσπέλασης 30/04/2019)

²⁴⁹ Σε εθνικό και τοπικό επίπεδο

εργασίας, αλλά και τις ανάγκες που επιβάλλουν η παραγωγή σε συνδυασμό με την έρευνα. Από την άλλη, η Δημόσια Διοίκηση οφείλει να εκσυγχρονιστεί. Αυτό αφορά τόσο την στελέχωση, όσο και την ίδια την λειτουργία της στην κατεύθυνση της αποτελεσματικότητας. Με τον τρόπο αυτό, υποστηρίζεται η επιχειρηματικότητα, η οποία δύναται να μειώσει την ανεργία.

Από την οικονομική σκοπιά, η διενέργεια δημοσίων επενδύσεων με την παράλληλη ενίσχυση των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων θα διατηρήσει το επίπεδο της απασχόλησης σε ένα σταθερό επίπεδο, χωρίς αυτή να μειώνεται συνεχώς με αποτέλεσμα τη φυγή των νέων ανθρώπων στο εξωτερικό. Την ίδια στιγμή, η τόνωση του ανταγωνισμού μέσω των θεσμικών ρυθμίσεων που διέπουν την ελεύθερη αγορά, θα βελτιώσει αρκετά το επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας.

Κλείνοντας, οι ήδη ασκούμενες δημόσιες πολιτικές στον τομέα της διαρροής εγκεφάλων, κρίνονται ιδιαίτερα σημαντικές, αν αναλογιστεί κανείς την πολυπλοκότητα του φαινομένου. Ακόμη, η ένταση αυτού κορυφώθηκε τα τελευταία έτη, με αποτέλεσμα να μην υφίσταται το απαραίτητο χρονικό διάστημα για την ολοκληρωμένη αξιολόγηση των πολιτικών αυτών. Όποιο και να είναι όμως το αποτέλεσμα αυτό, το συμπέρασμα είναι ένα: η μάστιγα της φυγής των νέων ανθρώπων από την Ελλάδα, τείνει να εξελιχθεί σε επιδημία, αφού όλο και περισσότεροι νέοι παίρνουν καθημερινά την απόφαση να ξενιτευτούν. Από εμάς εξαρτάται, πέρα από την συντεταγμένη Πολιτεία, ως οργανωμένη κοινωνία, να αντιμετωπίσουμε με ρεαλισμό και αποφασιστικότητα την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί. Μία κατάσταση που δεν είναι καθόλου ευχάριστη, αλλά και καθόλου εύκολη να αναστραφεί, υπό τις παρούσες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Απόδημοι Έλληνες, (1972) Μελέτη του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα.

Βαρουφάκης, Ι., Πατώκος, Γ., Τσερκέζης, Α., Κουτσοπέτρος, Χ., (2011), «Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011», ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Λαδή, Σ., και Νταλάκου Β., (2008), Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική, Τόμος Α', Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Λαζαρέτου, Σ., *Φυγή ανθρωπίνου κεφαλαίου: Η σύγχρονη τάση μετανάστευσης των Ελλήνων στα χρόνια της κρίσης*. Οικονομικό Δελτίο Τραπέζης Ελλάδος, τεύχος 43, Ιούλιος 2016

Λαμπριανίδης, Α., (2011), *Επενδύοντας στη φυγή, η διαρροή επιστημόνων από την Ελλάδα την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα

Λυμπεράκη Α. και Δενδρινός Γ., (2010), ευέλικτη εργασία: νέες μορφές και ποιότητα απασχόλησης, 4^η έκδοση, εκδόσεις Κέρκυρα, Αθήνα

Μακρυδημήτρης, Α., (1996), Η Διοίκηση σε κρίση. Κείμενα για τη Διοίκηση και την κοινωνία, «Νέα Σύνορα»-Α.Α. ΛΙΒΑΝΗ

Μακρυδημήτρης, Α., (1998), «Θεωρητικά παραδείγματα και οργανωτικές συνιστώσες στη διαδικασία των αποφάσεων», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 68, 1988 (28-72)

Μανιτάκης, Ν., (2010), «Ξένες κρατικές υποτροφίες: Η φοιτητική μετανάστευση την περίοδο του Εμφυλίου». Στο Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ) *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τόμος Δ2, Βιβλιόραμα, Αθήνα

Μητράκος Θ., Τσακλόγλου Π., Χολέζας Ι., *Προσδιοριστικοί Παράγοντες της πιθανότητας ανεργίας των νέων στην Ελλάδα, με έμφαση στους Αποφοίτους Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης*, Οικονομικό Δελτίο Τραπέζης Ελλάδος, τεύχος 33, Μάιος 2010

Μουζέλης, Ν. και Παγουλάτος, Γ. (2003). «Κοινωνία Πολιτών και Ιδιότητα του Πολίτη στην Μεταπολεμική Ελλάδα», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*. Διαθέσιμο στο

file:///C:/Users/USER/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/14743-35406-1-SM.pdf ημ/νία προσπέλασης

12/03/2019

- Μυλωνά, Ο.(2013), Ενεργητικές Πολιτικές Απασχόλησης και η Συμβολή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Τμήμα Οικιακής Οικονομίας Και Οικολογίας Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Βιώσιμης Ανάπτυξης
- Πολύζος, Σ., (2006), Προγραμματισμός και οργάνωση των έργων: Μέθοδοι και τεχνικές, Εκδόσεις Τζιόλα, Θεσσαλονίκη
- Πουλοπούλου Η., (2007), Η μεταναστευτική πρόκληση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Προδρομίδης, Κ.(1994), Θεωρία της Οικονομικής Πολιτικής, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα
- Σεβρής, Κ. (2013). Ε΄ διαρροή εγκεφάλων: Διαρροή εγκεφάλων στη Γερμανία, στο Καραμπέλιας, Γ. (επιμ), Παγκοσμιοποίηση και μετανάστευση, Η Ελλάδα ανάμεσα στο μεταναστευτικό και τη δημογραφική κατάρρευση σελ. 205-216, Εναλλακτικές εκδόσεις/σειρά: Αντιπαραθέσεις 33
- Σκουτέλης, Γ., (1996). Η ανεργία: Αίτια και λύσεις. Αθήνα: International Forum Α΄ Έκδοση
- Σπανού Κ., (1995), «Οι απαρχές της πολιτικής περιβάλλοντος στην Ελλάδα. Η δυναμική της πολιτικο-διοικητικής ατζέντας στη διάρκεια της δικτατορίας», σελ. 223-286, διαθέσιμο στο σύγγραμμα «Κοινωνικές διεκδικήσεις και κρατικές πολιτικές», Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή
- Τσάκωνας, Δ., (1969), Κοινωνιολογία και φιλοσοφία του νέου ελληνισμού, διαθέσιμο στο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7017/6736.pdf> ημ/νια προσπέλασης 19/02/2019
- Χασιώτης, Ι., (2006), Οι Έλληνες στη διασπορά, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα

Ξενόγλωσση

- Anderson, J., (2006), *Public Policy Making*, 6th edn. Boston and N. York: Houghton Mifflin Company
- Beine, M. Docquier, F. Rapoport, H. 2008. Brain Drain and Human Capital Formation in Developing Countries: Winners and Losers, *Economic Journal*, 118
- Castles et al, (2014), *The Age of Migration, International Population Movements in the Modern World*, Fifth Edition
- Chatziprodromidou, I., Emmanouilides C., Yfanti F., Ganas A., Roupas, T., Varsamidis K. and Apostolou T. Brain drain: The Greek phenomenon, *International Research Journal of Public and Environmental Health* Vol.4 (11), December 2017
- Chevalier, J., (1993), *Διοικητική Επιστήμη*, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα
- Cohen R., (2001), *Παγκόσμια Διασπορά, Σειρά Ειδικών Μελετών της Μετανάστευσης και Διασποράς* No 1, Αθήνα
- Cohen, N., (2016), *A Web of Repatriation: The Changing Politics of Israel's Diaspora Strategy*, Volume 22, Issue 3, pp. 288-300
- Coutsoumaris, G., (1968), *Greece*, in Adams (ed.) *The brain drain*, Mc Millan, N. York
- Docquier, F., and Rapoport, H., (2012), *Globalization, Brain Drain, and Development*, *Journal of Economic Literature*.
- Gedeshi, I., (2016), *From Brain Drain to Brain Gain: Mobilising Albania's Skilled Diaspora*, Center for Economic and Social Studies
- Gibson, J., and McKenzie D., (2012), *The Economic Consequences of "Brain Drain" of the Best and Brightest: Microeconomic Evidence from Five Countries*
- Gould, E., Moav O., (2007), *Israel's Brain Drain*, *Israel Economic Review* Vol. 5 No. 1
- Hardiman, N., Araujo J. F., MacCarthaigh, M., Spanou, C., (2017), *The Troika's variations on a trio: Why the loan programmes worked so differently in Greece, Ireland and Portugal*, UCD Geary Institute for Public Policy discussion papers series, Dublin
- Hutton, W. and Giddens, A. (2000), *Global capitalism*, N.Y, U.S.A
- Iravani, M., *Brain drain Problem: A Review*, *International Journal of Business and Social Science*, Vol 2 No 15, August 2011.
- Jalowiecki, B., and Gorzelak, G. J. (2007). *Brain drain, brain gain, and mobility: theories and prospective methods. Higher education in Europe*

Johnson N., Analysis and Assessment of the “Brain Drain” Phenomenon and its Effects on Caribbean Countries, *Florida Atlantic Comparative Studies Journal* Vol. 11, 2008-2009

Joly, D., (2004), *International Migration in the New Millennium, Global Movement and Settlement*, Research in Migration and Ethnic Relations Series

Knowledge-based Estonia. Estonian Research and Development and Innovation Strategy 2007-2013, διαθέσιμο στο <http://www.enop.ee/tpi/digiope/Strategy.pdf> ημ/νία προσπέλασης 01/03/2019).

Kouvertaris, G., (1973). “Brain drain” and international migration of scientists: the case of Greece, *The Greek Review of Social Research*, 15-16, pp. 2-13

Labrianidis, L., and Vogiatzis, N., (2013): Highly Skilled Migration: What Differentiates the “Brains” Who are drained from Those Who Return in the Case of Greece? *POPULATION, SPACE AND PLACE* 19.

Lowi, Th. J., (1964), "American Business, Public Policy, Case Studies and Political Theory". *World Politics*, 16 (4): 677-715

Malkoutzis, N. (2011) “Young Greeks and the Crisis: The Danger of Losing a Generation”, *International Policy Analysis*, Friedrich-Ebert Stiftung, (September), Available at <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/08465.pdf>

Meyer, J.-B., and Brown, M., (1999), «Scientific Diasporas», Prepared for the World Conference on Science, UNESCO-ICSU, Budapest, 26 June-1 July, *Management of Social Transformations, Discussion Paper Series*-No. 41

Muller, P., Syrel, Y. (2002), Η ανάλυση των πολιτικών του Κράτους, Γ. Δαρδανός – Τυπωθήτω

OECD, (2011). *Education Policy Advice for Greece, Strong Performers and Successful Reformers in Education*. OECD Publishing.

O’Neil, K., (2003), *Brain Drain and Gain: The Case of Taiwan*, διαθέσιμο στο <https://www.migrationpolicy.org/article/brain-drain-and-gain-case-taiwan>

Panourgia, N., (2009), *Dangerous citizens: The Greek Left and the Terror of the state*, Fordham University Press, U.S.A.

Pellicia A., (2013) “Greece: education and brain drain in times of crisis” *Instituto di Riceche sulla*, IRPS Working Papers, n.54

Prevelakis, G., (1996), *Les Reseaux des Diasporas*, Cyprus Research Center, Nicosia

Qiongqiong C., (2017), *Globalization and Transnational Academic Mobility: The Experiences of Chinese Academic Returnees*, Higher Education Press, China

διαθέσιμο στο

https://books.google.gr/books?id=H7LLDAAAQBAJ&pg=PA35&lpg=PA35&dq=dual+appointments+and+brain+drain&source=bl&ots=oyTPcg_bXJ&sig=ACfU3U2Zv3OcKRjnFrLf74RsCUiFYP6Bfw&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwji9eCJi6TgAhUDC ywKHT8eAY4Q6AEwAHoECACQAQ#v=onepage&q=dual%20appointments%20and%20brain%20drain&f=false μέσω/νία προσπέλασης 02/02/2019)

Rapoport, H., (2002), *Who is afraid of the brain drain? Human capital flight and growth in developing countries*, Policy Brief, Stanford Institute for Economic Policy Research, διαθέσιμο στο http://www-siepr.stanford.edu/Papers/briefs/policybrief_apr02.pdf

Saxenian, A., (2002), *Transnational Communities and the Evolution of Global Production Networks: The Cases of Taiwan, China and India*, Special Issue on Global Production

(Theodoropoulos D., Kyridis A., Konstantinidou Z., (2014) “Brain Drain” Phenomenon in Greece: Young Greek scientists on their Way to Immigration, in an era of “crisis”. Attitudes, Opinions and Beliefs towards the Prospect of Migration. *Journal of Education and Human Development*, 3(4)

Weintraub, J., and Kumar, K., (1997), *Public and Private: In Thought and Practice. Perspectives on a Grand Dichotomy*, Pennsylvania, U.S.A

Wildasin, D., (2014), *Human Capital Mobility: Implications for Efficiency, Income Distribution and Policy*, Discussion Paper No. 8199, Bonn, Germany

Zweig, D., (2006), «Learning to compete: China’s effort to encourage a reverse brain drain», *International Labour Review*, 145:65-89

Δικτυογραφία

<http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome> ημ/νία προσπέλασης 20/12/2018).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R0492&from=el> ημ/νία προσπέλασης 20/12/2018).

<https://ec.europa.eu/eures/public/el/homepage> ημ/νία προσπέλασης 09/02/2019

<https://ec.europa.eu/eures/eures-apps/cvo/page/statistics?lang=el> ημ/νία προσπέλασης 11/03/2019).

<https://www.iky.gr/el/iky/istoria-iky> ημ/νία προσπέλασης 12/01/2019

https://www.huffingtonpost.gr/nicos-campouris/-brain-drain_b_8450864.html ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018).

<http://www.indeepanalysis.gr/analyseis/arthra/h-fygh-newn-episthmonwn-sto-exwteriko> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

<https://tvxs.gr/news/ellada/o-xartis-tis-ellinikis-metanasteysis-sta-xronia-tis-krisis-grafima&dr=tvxsmrstvxs> ημ/νία προσπέλασης 10/03/2019

<https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/i-metanasteysi-ton-neon-i-oytopia-tis-ksenitias> ημ/νία προσπέλασης 20/12/2018

<https://www.anoixtoparathyro.gr/%cf%86%cf%85%ce%b3%ce%ae-%ce%b1%ce%bd%ce%b8%cf%81%cf%89%cf%80%ce%af%ce%bd%ce%bf%cf%85-%ce%ba%ce%b5%cf%86%ce%b1%ce%bb%ce%b1%ce%af%ce%bf%cf%85/> ημ/νία προσπέλασης 27/05/2019

<https://www.statistics.gr> ημ/νία προσπέλασης 04/03/2019

<http://bankingnews.gr/index.php?id=374570> ημ/νία προσπέλασης 01/03/2019

<https://www.newmoney.gr/palmos-oikonomias/388317-stin-ellada-to-megalitero-pososto-anergias-metaksi-ton-kraton-tou-oosa> ημ/νία προσπέλασης 28/02/2019

<http://www.kathimerini.gr/1002835/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/sth-maxh-kata-toy-brain-drain-tria-programmata-gia-16000-anergoys> ημ/νία προσπέλασης 20/02/2019

<https://www.eliamep.gr/media/%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7-%ce%bc%ce%b5%cf%84%ce%b1%ce%bd%ce%ac%cf%83%cf%84%ce%b5%cf%85%cf%83%ce%b7-%cf%84%cf%89%ce%bd-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ae%ce%bd%cf%89%ce%bd-%cf%80%cf%81%ce%bf%cf%82-%cf%84/> ημ/νία προσπέλασης 03/03/2019).

<http://endeavor.org.gr/latest-news/2137/> ημ/νία προσπέλασης 27/05/2018

<https://www.newsbomb.gr/politikh/story/561653/pano-apo-180-000-neoi-efygan-apo-tin-ellada-ton-mnimonion> ημ/νία προσπέλασης 30/11/2018

<https://www.anoixtoparathyro.gr/brain-drain-%CE%BC%CF%8D%CE%B8%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BB%CE%AE%CE%B8%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82/> ημ/νία προσπέλασης 02/01/2019

<http://www.skai.gr/news/opinions/article/388804/ena-apotuhimeno-paradeigma-anastrofis-tou-brain-drain-/> ημ/νία προσπέλασης 31/12/2018

<https://www.linkedin.com/feed/news/the-great-greek-brain-drain-2110892> ημ/νία προσπέλασης 03/09/2018

<http://www.capital.gr/oikonomia/2188293/kepe-alitheies-kai-psemata-gia-ti-metanasteusi-ton-ellinon> ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018

<http://braingain.gr> ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019

<http://www.kathimerini.gr/1002835/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/sth-maxh-kata-toy-brain-drain-tria-programmata-gia-16000-anergoys> ημ/νία προσπέλασης 20/02/2019

<https://www.tovima.gr/2018/07/10/finance/freno-sto-brain-drain-gia-prwti-fora/> ημ/νία προσπέλασης 30/10/2018

http://www.ggb.gr/sites/default/files/basic-page-files/GSRT_Kyprianidou.pdf ημ/νία προσπέλασης 28/02/2019

https://www.adecco.gr/wp-content/uploads/2018/12/Adecco_Employability%202018_Presentation.pdf

Ημ/νία προσπέλασης 06/03/2019

<https://www.anoixtoparathyro.gr/%cf%86%cf%85%ce%b3%ce%ae-%ce%b1%ce%bd%ce%b8%cf%81%cf%89%cf%80%ce%af%ce%bd%ce%bf%cf%85->
5-
<https://www.anoixtoparathyro.gr/%ce%ba%ce%b5%cf%86%ce%b1%ce%bb%ce%b1%ce%af%ce%bf%cf%85/> ημ/νία
προσπέλασης 27/05/2018

<https://www.tovima.gr/2017/11/11/opinions/i-metanasteysi-twn-newn-tin-epoxi-tis-krisis/> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

<https://www.tovima.gr/2017/11/11/opinions/i-metanasteysi-twn-newn-tin-epoxi-tis-krisis/> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

<https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2016/03/%ce%9d%ce%bf-25-%ce%97-%ce%b4%ce%b9%ce%b5%ce%b8%ce%bd%ce%ae%cf%82-%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%b5%cf%81%ce%b3%ce%b1%cf%83%ce%af%ce%b1-%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%ad%cf%81%ce%b5%cf%85%ce%bd%ce%b1-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%ba%ce%b1%ce%b9%ce%bd%ce%bf%cf%84%ce%bf%ce%bc%ce%af%ce%b1-.pdf> ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018

https://www.adip.gr/sites/default/files/pages/39/119-hqa_report2017.pdf ημ/νία
προσπέλασης 20/02/2019

<http://www.indeepanalysis.gr/analyseis/arthra/h-fygh-newn-episthmonwn-sto-exwteriko>) Ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

<http://www.kathimerini.gr/946827/article/epikairothta/ellada/153-dis-to-kostos-toy-brain-drain>. Ημ/νία προσπέλασης 15/05/2018

<https://www.amcham.gr/events/employment-conference/>) ημ/νία προσπέλασης
30/06/2018

<https://www.tovima.gr/2014/08/06/opinions/stop-brain-drain/> ημ/νία προσπέλασης
30/06/2018

https://www.huffingtonpost.gr/nicos-campouris/-brain-drain_b_8450864.html ημ/νία
προσπέλασης 30/06/2018

<https://economico.gr/brain-drain-pos-tha-feroyme-piso-ta-paidia-poy-efygan/> ημ/νία
προσπέλασης 30/11/2018

<https://www.tovima.gr/2018/07/10/finance/freno-sto-brain-drain-gia-prwti-fora/>
ημ/νία προσπέλασης 30/10/2018

<https://www.anoixtoparathyro.gr/brain-drain-%ce%b7-%ce%b5%ce%b%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%b1-%ce%be%ce%b1%ce%bd%ce%b1%ce%b3%ce%af%ce%bd%ce%b5%cf%84%ce%b1%ce%b9-%ce%ba%cf%8c%cf%83%ce%bc%ce%bf%cf%82/> ημ/νία 12/12/2018

<https://www.protagon.gr/anagnwstes/epistimoniki-metanastefsi-ta-kerdi-2273400000> ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018

<http://www.kathimerini.gr/977272/opinion/epikairothta/politikh/h-fygh-twn-newn-sto-e3wteriko-kai-pws-na-th-stamathsoyme> ημ/νία προσπέλασης 30-10-2018

<https://www.politico.com>

<http://www.thetoc.gr/koinwnia/article/h-megali-eksodos-twn-giatrwn-apo-tin-ellada>
ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018

www.patriotaki.com

<http://www.topontiki.gr/article/195884/tsipras-brain-drain-i-pio-megali-leilasia-toy-ethnikoy-ploytoy-sta-hronia-tis-krisis> ημ/νία προσπέλασης 28/06/2018

<https://www.naftemporiki.gr/story/1278393/al-tsipras-to-brain-drain-na-ginei-brain-gain>. ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018

<http://newpost.gr/politiki/639391/al-tsipras-eykairia-gia-metarrythmiseis-poy-tha-prostateyoyn-ta-koinwnika-kekthmena>. ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018

<https://www.eap.gr/el/anakoinwseis/274-trechouses/5285-%CE%BF-%CF%80%CF%81%CF%89%CE%B8%CF%85%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CF%8C%CF%82-%CE%BA->

[%CE%B1%CE%BB%CE%AD%CE%BE%CE%B7%CF%82-%CF%84%CF%83%CE%AF%CF%80%CF%81%CE%B1%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%86%CE%B5%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%BE%CE%B7-%CF%83%CE%B5%CF%80-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%B1%CF%80](#) ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018

<https://www.cnn.gr/news/politiki/story/145966/deth-2018-h-omilia-toy-alexi-tsipra>.
ημ/νία προσπέλασης 30/11/2018

<http://www.capital.gr/politiki/3293296/tsipras-tha-dosoume-dikaioma-psifou-sta-paidia-tou-brain-drain> ημ/νία προσπέλασης 28/05/2018

<https://www.voria.gr/article/avgenakisto-brain-drain-den-antimetopizete-me-iposchisis-sto-dimosio>. ημ/νία προσπέλασης 30/11/2018

<https://www.panhellenicpost.com/2019/01/06/%cf%84%ce%b1-%ce%b8%ce%ad%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1-%cf%80%ce%bf%cf%85-%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%b9%ce%bc%ce%b5%cf%84%cf%89%cf%80%ce%af%ce%b6%ce%b5%ce%b9-%cf%83%ce%ae%ce%bc%ce%b5%cf%81%ce%b1-%ce%bf-%ce%b5/> ημ/νία προσπέλασης 05/02/2019

<https://www.panhellenicpost.com/2018/12/16/%cf%80%ce%b1%cf%81%ce%b1%cf%84%ce%b7%cf%81%ce%ae%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82-%ce%b5%cf%80%ce%af-%cf%84%ce%bf%cf%85-%cf%83%cf%87%ce%b5%ce%b4%ce%af%ce%bf%cf%85-%ce%bd%cf%8c%ce%bc%ce%bf%cf%85-%cf%84%ce%b7/> ημ/νία προσπέλασης 18/02/2019

<https://www.in.gr/2018/06/27/politics/kommata/paremvasi-venizelou-gia-tin-psifon-ellinon-tou-eksoterikou/> ημ/νία προσπέλασης 18/02/2019

<https://www.panhellenicpost.com/2018/11/14/%ce%b1%ce%bd%ce%b1%ce%bb%cf%85%cf%83%ce%b7-%ce%b7-%cf%88%ce%ae%cf%86%ce%bf%cf%82-%cf%84%cf%89%ce%bd-%ce%b5%ce%ba%cf%84%cf%8c%cf%82->

[%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%bf%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ae-3/](#) ημ/νία προσπέλασης 18/02/2019

<https://www.liberal.gr/arthro/204511/apopsi/arthra/psifos-omogenon-metaxu-ethnikis-anagkis-kai-politikou-kairoskopismou.html> ημ/νία προσπέλασης 18/02/2019

<https://www.panhellenicpost.com/2018/11/12/%ce%b7-%cf%88%ce%ae%cf%86%ce%bf%cf%82-%cf%84%cf%89%ce%bd-%ce%b5%ce%ba%cf%84%cf%8c%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%bf%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ae%ce%bd%cf%89%ce%bd-%ce%b5%ce%ba%ce%bb%ce%bf/> ημ/νία προσπέλασης 18/02/2019

<https://www.newsbomb.gr/politikh/story/955180/paixnidia-me-tin-psifo-ton-apodimon-ellinon-voles-gia-tin-protasi-parodia-tis-kyvernisis> ημ/νία προσπέλασης 04/03/2019

<https://www.tovima.gr/2008/11/25/archive/i-parelasi-twn-fygostratwn/> ημ/νία προσπέλασης 27/12/2018

http://www.ellinikos-stratos.com/stratologia/anavoli_1.asp ημ/νία προσπέλασης 12/12/2018

<http://www.skai.gr/news/opinions/article/388804/ena-apotuhimeno-paradeigma-anastrofis-tou-brain-drain-/> ημ/νία προσπέλασης 31/12/2018

<https://www.anoixtoparathyro.gr/brain-drain-%CE%BC%CF%8D%CE%B8%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BB%CE%AE%CE%B8%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82/> ημ/νία προσπέλασης 02/01/2019

https://www.economistas.gr/oikonomia/3700_freno-sto-elliniko-brain-drain-me-hrimatodotiseis-20-ekat ημ/νία προσπέλασης 31/12/2018)

https://www.athensvoice.gr/politics/457118_ellinika-panepistimia-kai-brain-drain-i-empeiria-enos-kathigiti-poy-epestrepse-kai ημ/νία προσπέλασης

30/01/2019.

<https://www.rc.auth.gr/Announcement/Details/Item/23760?ReturnToPage=1&PageSize=3> ημ/νία προσπέλασης 20/03/2019

<http://erevna.minedu.gov.gr/index.php/gr/synenteyxeis-menu-ka/1988-brain-drain> ημ/νία προσπέλασης 30/10/2018

http://www.elidek.gr/call/second_call_postdoc/ ημ/νία προσπέλασης 03/03/2019

<http://www.elidek.gr/wp-content/uploads/2018/11/second-call-post-doc-2018.pdf> σελ. 6, ημ/νία προσπέλασης 03/03/2019

<http://www.ekt.gr/el/news/22756> ημ/νία προσπέλασης 03/03/2019

<https://www.cnn.gr/news/politiki/story/169743/tsipras-na-stamatisoyme-os-koinonia-na-ypotimoyme-tis-dynatotites-poy-exoyme> ημ/νία προσπέλασης 20/03/2019

<https://www.cnn.gr/news/politiki/story/169743/tsipras-na-stamatisoyme-os-koinonia-na-ypotimoyme-tis-dynatotites-poy-exoyme> ημ/νία προσπέλασης 20/03/2019

<https://www.cnn.gr/news/politiki/story/169743/tsipras-na-stamatisoyme-os-koinonia-na-ypotimoyme-tis-dynatotites-poy-exoyme> ημ/νία προσπέλασης 20/03/2019

<http://voucher.gov.gr/> ημ/νία προσπέλασης 03/03/2019

<http://www.kathimerini.gr/988268/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/programmata-apasxolhshs-gia-thn-anaxsh-toy-brain-drain> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

<https://government.gov.gr/programma-apascholisis-6-000-anergon-ilikias-eos-39-eton/> ημ/νία προσπέλασης 29/12/2018

<http://www.oead.gr/documents/10195/1214512/RIS3+%CE%94%CE%97%CE%9C%CE%9F%CE%A3%CE%99%CE%91+%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%A3%CE%9A%CE%9B%CE%97%CE%A3%CE%97.pdf/e31105a9-8aaf-49fb-8360-cda43a33fc36> ημ/νία προσπέλασης 31/12/2018

<http://www.oead.gr/documents/10195/1214512/RIS3+%CE%A6%CE%95%CE%9A+%CE%9C%CE%95%CE%A4%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%97%CE%A3%CE%97.pdf/8744014f-1ad1-4975-86f8-38095f00fa19> ΦΕΚ 4800/Β΄/26-10-2018 ημ/νία προσπέλασης 31/12/2018).

<https://www.espa.gr/el/Pages/Default.aspx> ημ/νία προσπέλασης 12/12/2018

https://www.espa.gr/Lists/Custom_Announcements/Attachments/847/Proskliseis_ES_PA_2014-2020.pdf ημ/νία προσπέλασης 13/12/2018

https://www.espa.gr/Lists/Custom_Announcements/Attachments/847/Proskliseis_ES_PA_2014-2020.pdf ημ/νία προσπέλασης 13/12/2018

<https://www.news247.gr/equifund-yper-tameio-gia-tin-kainotomia-kai-tis-mikromesaies-epicheiriseis.6602373.html> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

<https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1186698/equifund-o-rolos-tou-tameiou-epixeirimatikon-summetoxon> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

<https://tomy.moh.gov.gr/Help.aspx> ημ/νία προσπέλασης 20/02/2019

<https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2018/n.4521-18.pdf> ημ/νία προσπέλασης 20/12/2018

<http://www.kathimerini.gr/1004846/gallery/epikairothta/ellada/ereynhtiko-kentro-anaxwma-sto-brain-drain> ημ/νία προσπέλασης 30-01-2019

<http://braingain.gr/> ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019

https://secure.avaaz.org/el/community_petitions/Pros_Elliniki_Kyvernisi_Dikaioma_psifoy_stoys_Ellines_toy_exoterikoy/ ημ/νία προσπέλασης 01/04/2019

<https://www.knowledgebridges.gr/el/initiative> ημ/νία προσπέλασης 02/01/2019

<https://www.anoixtoparathyro.gr/brain-drain->

[%CE%BC%CF%8D%CE%B8%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BB%CE%AE%CE%B8%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82/](https://www.anoixtoparathyro.gr/brain-drain-%CE%BC%CF%8D%CE%B8%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BB%CE%AE%CE%B8%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82/)ημ/νία προσπέλασης 02/01/2019

<https://www.knowledgebridges.gr/el/mission> ημ/νία προσπέλασης 02/01/2019

<https://www.reloadgreece.com/our-story/> ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019

<https://www.reloadgreece.com/start-ups/>ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019

<http://www.ekt.gr/el/tags/598/new> ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019

<https://www.iefimerida.gr/news/411669/elliniki-startup-dinei-mponoys-10000-eyrose-ellines-poy-tha-erthoyn-apo-exoteriko-gia>ημ/νία προσπέλασης 29/12/2018

<https://www.transifex.com/>ημ/νία προσπέλασης 29/12/2018

<http://www.newdiaspora.com/el/about-us/>ημ/νία προσπέλασης 03/01/2019

<http://www.newdiaspora.com/el/mission/> ημ/νία προσπέλασης 03/01/2019

<https://www.imd.org/research-knowledge/articles/what-drives-brain-drain-and-brain-gain/> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,_new_realities.htmlημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

<https://www.tovima.gr/2017/11/11/opinions/i-metanasteysi-twn-newn-tin-epoxi-tis-krisis/>ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,_new_realities.htmlημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

<https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/people.uwm.edu/dist/1/376/files/2016/11/Brain-Drain-or-Brain-Gain-2kuinvy.pdf> ημ/νία προσπέλασης 12/03/2019

<http://www.snf.ch/en/theSNSF/profile/Pages/default.aspx> ημ/νία προσπέλασης 19/02/2019

<http://www.kathimerini.gr/1009927/article/epikairothta/kosmos/h-episthmonikh-ereyna-eisagetai-apo-to-nhpiagwgeio-sthn-es8onia> ημ/νία προσπέλασης 19/02/2019

<http://www.enop.ee/tpi/digioppe/Strategy.pdf> ημ/νία προσπέλασης 01/03/2019

<https://www.tovima.gr/2017/11/11/opinions/i-metanasteysi-twn-newn-tin-epoxi-tis-krisis/> ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,__new_realities.html ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,__new_realities.html ημ/νία προσπέλασης 30/12/2018

<https://www.anoixtoparathyro.gr/%cf%86%cf%85%ce%b3%ce%ae-%ce%b1%ce%bd%ce%b8%cf%81%cf%89%cf%80%ce%af%ce%bd%ce%bf%cf%85-%ce%ba%ce%b5%cf%86%ce%b1%ce%bb%ce%b1%ce%af%ce%bf%cf%85/> ημ/νία προσπέλασης 27/05/2018

<https://www.adip.gr/> ημ/νία προσπέλασης 12/02/2019

<https://www.adip.gr/el/basic-page/216/axiologisi> ημ/νία προσπέλασης 12/02/2019

https://www.huffingtonpost.gr/lois-labrianidis/-_2408_b_8520596.html

ημ/νία προσπέλασης 30/06/2018

<https://www.sofokleousin.gr/xrimatika-epathla-eos-3-ekat-gia-katapolemisi-tou-brain-drain> ημ/νία προσπέλασης 30/04/2019

<https://www.sofokleousin.gr/brain-drain-kampanaki-gia-tin-fygi-ellinon-epistimonon> ημ/νία προσπέλασης 30/04/2019

<http://www.whba1990.org/> ημ/νία προσπέλασης 30/04/2019

<https://www.sofokleousin.gr/ereyna-tou-iove-gia-tis-epiptoseis-tis-krisis-sti-dimosia-kai-tin> ημ/νία προσπέλασης 27/04/2019

<https://www.enterprisegreece.gov.gr/h-ellada-shmera/giati-ellada/ksenes-ameses-ependyseis> ημ/νία προσπέλασης 30/04/2019

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing/el ημ/νία προσπέλασης 07/05/2019

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ